

ŞURKAV

Sanlıurfa

Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi

sayı
42
OCAK
2022

E. Lewes Cutts'in Kaleminden
1876 Yılında Urfa

Harran'dan Geçen Bir Yol
"Pers Kral Yolu"

Turizmde Yeni Arayışlar ve
Halfeti'de Doğa-Mecera Turizmi

Urfa'da Karanfil ve
Gül Yetiştiren Kızlar

Vakıfların memleketimizin önemli bir servetini oluşturduğu herkesçe bilinmektedir.

Bu servetten millet ve memleketi gerektiği şekilde faydalandırabilmek için bütün bakanlar kurulunun ve hatta yüce meclisin bu hususu önemle inceleyerek bu büyük müessesenin harap olmaktan korunmasını ve memlekete faydalı bir hale getirilmesini temenni ederim.

Atatürk

SAHİBİ

Abdullah ERİN
Şanlıurfa Valisi / ŞURKAV Başkanı

ŞURKAV YÖNETİM KURULU
Yeliz YILDIZHAN / Vali Yardımcısı
Prof.Dr. Abdullah EKİNCİ
Cevahir Asuman YAZMACI
Abdulkadir AÇAR
Selami YILDIZ
İ. Halil KAYA

DERGİ YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Şükrü ÜZÜMCÜ
ŞURKAV Genel Sekreteri

EDİTÖR
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKCÜOĞLU

GÖRSEL YÖNETMEN
Mustafa AKGÜL

HUKUK DANIŞMANI
Av. Müslüm C. AKALIN

YAYIN KURULU
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL
Prof. Dr. Abdulvahap YILDIZ
Prof. Dr. Ekrem BEKTAŞ
Doç.Dr. Levent BİLGİ
Dr. Öğr. Üyesi İ. Halil TANIK
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKCÜOĞLU
Müslüm C. AKALIN
M. Bakır KARADAĞLI

SEKRETERYA
Salih KAPLAN

İLETİŞİM
ŞURKAV İdare Merkezi
Yusufopaşa Mah. Sarayönü Cad. 886. Sk.
No:27 ŞANLIURFA
Tel: 0.414. 215 65 27 - 215 82 00 (Pbx)
Fax: 0.414. 216 89 02
Web adresi: www.surkav.org.tr

Yazı Gönderim Mail Adresi:
surkav@hotmail.com

Ön Kapak
Rızvaniye Camii ve Halilürrahman Gölü
(Gravür: Oswald H. Parry / 1892)

Dergideki Yazıların Sorumluluğu Yazarına Aittir.
Kaynak Gösterilerek Alıntı Yapılabilir.

BASKI
Elif Matbaası - ŞANLIURFA
TLF: 0414 314 14 68

ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜR EĞİTİM SANAT
VE ARAŞTIRMA VAKFI YAYINIDIR
ISSN 1308-3449

4 Ayda Bir Yayınlanır (Ocak - Mayıs - Eylül)
ÜCRETSİZDİR

İçindekiler

- 2 Sunuş
Abdullah ERİN / Şanlıurfa Valisi
- 3 İngiliz Seyyah Edward Lewes Cutts'ın
Kaleminden 1876 Yılında Urfa
Prof. Dr. Yıldız DEVECİ BOZKUŞ
- 9 Turizmde Yeni Arayışlar ve
Halfeti'de Doğa-Macera Turizmi
Mustafa AKGÜL
- 14 Harran'dan Geçen Bir Yol "Pers Kral Yolu"
Çetin KAYA
- 16 Fırat Kıyısında İnbaşı Mağaraları ve Su
Değirmeni
Kamile ÖZDEMİR
- 18 Urfa Üzerine Birkaç Edebî Anektod
Mehmet KURTOĞLU
- 23 İngiliz Papaz Ve Gezgin Oswald H. Parry'in
Seyahatnamesinde Urfa (1892)
Selahattin Eyyubi GÜLER
- 28 Urfa'da Kürkcüoğlu Ailesi
Müslüm C. AKALIN
- 38 Urfa'da Karanfil ve Gül Yetiştiren Kızlar
İbrahim Halil ÇELİK
- 41 Sosyolojik Bir Olgu Olarak "Halay Başı"
İsmail SÜNGER
- 45 Rüzgarın Uzun Yürüyüşü-13
İbrahim TEZÖLMEZ
- 49 Urfa Kıyas Köyü Geçmişinde Bağmancılık
Aşir KAYABAŞI
- 52 Şanlıurfa'da Geleneksel Peçç Oyunu
Şükrü ÜZÜMCÜ
- 54 Birecik'te Solan Renkler; Mıtrıplar
Cuma KARATAŞ
- 56 Urfalı Bestekârlar: 37 İbrahim Halil Görgün
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKCÜOĞLU
- 64 Kıyas Kültür ve Sanat Gecesi
"Bir Çatı Bir Fırça Kampanyası" ŞURKAV
Öncülüğünde Hayata Geçiyor
Salih KAPLAN

Muhabbetin Başkenti Şanlıurfa'dan Selâm!

Uygurlık tarihinin başlangıç noktası olan Şanlıurfa, tarih boyunca birçok medeniyete ve inanca ev sahipliği yapmıştır. Zengin tarihi ve kültürel potansiyeli ile bir açık hava müzesi görünümünde olan ilimiz Göbeklitepe'nin keşfinden sonra dünyanın ilgi odağı olma özelliğini daha da artırmıştır.

Şanlıurfa'da insanlık tarihinin yeniden yazılmasına neden olan neolitik döneme ait yerleşmeler "Taş Tepeler" adlı projeye tüm dünyaya açıklandı. Bu proje kapsamında halen Göbeklitepe, Karahantepe, Gürcütepe, Sayburç, Çakmaktepe, Sefertepe ve Yeni Mahalle Höyüğü'nde arkeolojik kazı çalışmaları sürmekte olup; Ayanlar, Yoğunburç, Harbetsuvan, Kurt Tepesi ve Taşlı Tepe'de ise kazı çalışmalarına yakında başlanacaktır. Böylece "Taş Tepeler" projesiyle neolitik dönem arkeolojisine dair bugüne kadar bilinenler yeniden yazılacaktır.

"Şanlıurfa Neolitik Çağ Araştırmaları Projesi" bugüne kadar Türkiye'de yapılmış en kapsamlı arkeoloji projesidir. Başta "Uluslararası Dünya Neolitik Kongresi" olmak üzere çok sayıda uluslararası bilimsel toplantı ve etkinlikler düzenlemenin yanında, ziyaretçi karşılama ve tanıtım merkezleri, sergi ve çevre düzenleme projeleri, ulaşım ve alt yapı düzenlemeleri gibi bir dizi uygulamayı hayata geçirmeyi planlamaktayız.

Taş Tepeler Projesi'nde yer alan neolitik alanlar Şanlıurfa'yı dünyanın neolitik döneme ait en önemli merkezi haline getirmektedir. Göbeklitepe ve Karahantepe 12 noktayı kapsayan Taş Tepeler'in ana istasyonu olacak, diğer alanlar ise ara istasyonlar olacaktır. UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan ve yoğun ziyaretçi akınına uğrayan Göbeklitepe'den sonra Karahantepe ana istasyonu da 2022 yılında ziyarete açılmış bulunmaktadır. Taş Tepeler Projesi kapsamında neolitik alanlara ait kazı ve araştırmalara ait bilgilerin toplanacağı, bilim insanlarının araştırmalarını yapabileceği "Neolitik Araştırma Merkezi"nin kuruluş çalışmalarını tamamlamış bulunuyoruz.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Karacadağ, Dicle ve İpekyolu Kalkınma Ajanslarının iş birliğiyle; Şanlıurfa, Diyarbakır, Adıyaman, Batman, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt ve Şırnak'ın zengin kültürel mirasının turizme kazandırılması ve bölgesel kalkınmanın sağlanması amacıyla başlatılan "GAP Bölgesi Turizm Odaklı Tanıtım ve Markalaşma Projesi" kapsamında bölgenin turizm değerleri "Mezopotamya" markasıyla evrensel bir kimlik kazanmıştır. Bölge bazlı tanıtım için Karacadağ ve Dicle Kalkınma Ajansları koordinasyonunda "Mezopotamya'nın Altın Üçgeni" yol haritası çalışması kapsamında Karacadağ'ın uygun noktalarının Jeopark statüsüne alınması için çalışmalar başlatıldı. Bu kapsamda Diyarbakır, Şanlıurfa ve Mardin'i içine alan Karacadağ bölgesinin UNESCO'nun

"Küresel Jeoparklar Ağı"na dahil edilmesi için müracaatta bulunuldu. Böylece hem "Altın Üçgen" hem de "Mezopotamya" markası adı altında yapılacak çalışmalarla bölgenin büyük bir cazibe merkezi haline geleceğine inanıyorum.

Şanlıurfa'da kültürel değerleri korumak, yaşatmak ve yaygınlaştırmak amacıyla çalışmalar yapan ŞURKAV'la; gençlere yönelik eğitim faaliyetlerine, kültürel etkinliklere, yarışmalara, yayın çalışmalarına ve tarihi yapılarımızın restorasyonlarına devam ediyoruz.

Bölgesel kalkınmada yer alacak en aktif nüfus olan gençlerin, kalkınma sürecine destek vermelerini ve karar alma mekanizmalarında yer almalarını sağlayacak projeleri önemsiyoruz. Bu amaçla; ŞURKAV tarafından projelendirilen, Şanlıurfa Valiliği ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından desteklenen, "Gençlerin Sosyo Ekonomik Yönden Güçlendirilmesi Projesi" kapsamında oluşturulan "ŞURKAV Gençlik Merkezi"ni hizmete açtık. Eğitim, kültür ve sanat alanında şehir atölyelerini de hayata geçirip değerlerimizi daha iyi şekilde yaşatacak, geleceğe taşıyacak ve insanlığın hizmetine sunacak çalışmaları bu atölyelerin çatısı altında gerçekleştirmiş olacağız.

Tarihi Siverek Kalesi'nin acil müdahale gerektiren kısımlarının onarım ve restorasyon işi için Kültür ve Turizm Bakanlığı koordinesinde Şanlıurfa YİKOB'dan ödenek sağladık. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Şanlıurfa YİKOB ve Siverek Belediyesi iş birliğinde gerçekleştirilecek onarım işinin ihalesi ve projenin yürütme görevi Gaziantep Rölöve Anıtlar Müdürlüğü tarafından yapılacaktır.

Korunmaya değer tarihi eserlerimizden Şanlıurfa Merkez Kurtuluş Mahallesi'ndeki Şeyh Saffet Tekkesi olarak bilinen yapının güneydoğu tarafında yer alan tarihi "Karacanlar Evi" ŞURKAV tarafından satın alınarak restorasyon çalışmalarına başlandı.

İnanç turizminin dünyadaki önemli noktalarından olan ve İbrahim Peygamber'in makamının yer aldığı Şanlıurfa Dergâh Balıklıgöl Platosu'nun yeniden düzenlenmesi ve işlevlendirilmesi amacıyla Şanlıurfa Valiliği ve ŞURKAV öncülüğünde yeni bir projeyi başlatmış bulunmaktayız. Bu proje kapsamında; platoya ziyaretçilerin kontrollü giriş ve çıkışları, Rızvaniye Külliyesi'nin Urfa'da yaşamış peygamberlerin ve bilim adamlarının anlatılacağı sergi ve müze alanına dönüştürülmesi, aynı külliye'nin devamındaki eski taziye evlerinin birleştirilerek Hz. İbrahim'in hayatının anlatıldığı müzeye dönüştürülmesi, amfi tiyatro altındaki salonun tasavvuf müzesine dönüştürülmesi yer almaktadır.

Sahip olduğumuz zengin kültür ve turizm değerlerini görmeleri ve kadim misafir severliğimizi yaşamaları için tüm dünyayı tarihi şehrimize bekliyor, Şanlıurfa sevdalılarına selam, sevgi ve saygılar sunuyorum.

Abdullah ERİN

Şanlıurfa Valisi / ŞURKAV Başkanı

İngiliz Seyyah EDWARD LEWES CUTTS'IN Kaleminden 1876 Yılında URFA

Prof. Dr. Yıldız DEVECİ BOZKUŞ
Ankara Üniversitesi,
Eğit. Bil. Fak. Sos. Bil. Eğit. ABD
ydbozkus@ankara.edu.tr

Giriş

Urfa tarihten günümüze sosyal ve kültürel yönleriyle daima ön planda olan pek çok seyyahın dikkatini çeken stratejik öneme sahip bir şehirdir. Tarihte özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Urfa'da çok sayıda misyonerin hastane, eğitim kurumları, yetimhane, fabrikalar vb. kuruluşların açılmasına öncülük etmelerinin temelinde de Urfa'nın sosyokültürel yapısının önemli bir yeri olmuştur. Bu nedenle tarihin pek çok döneminde bu kent seyyahların uğrak noktalarından biri olmuş ve bölgeyi gezen Batılı seyyahların Urfa'ya dair izlenimlerini yayınladıkları eserler ise Batı dünyasının adeta oryantalist bakış açılarını ortaya koyan birer eser olma niteliği taşımıştır. (1)

Mezopotamya bölgesi tarihte Alman, İngiliz, Fransız, İtalyan, İspanyol ve daha pek çok seyyahın yakından takip ettiği ve uğradığı önemli bir güzergâhtır. Bu noktada söz konusu seyyahların Urfa'yla ilgili olarak hazırladıkları raporlar da ise eski dönemlerdeki Urfa'nın tarihi, siyasi ve kültürel yönlerine dair önemli ipuçları sunarlar.

Bölgeyi gezen seyyahlar arasında James Silk Buckingham (2), Richard Pococke (3), Eduard Sachau (4) gibi pek çok seyyah yer almıştır. İngilizlerin yanı sıra Amerikalılar da özellikle de I. Dünya Savaşı yıllarında Urfa'da bazı misyonerler görevlendirmiştir. Bunlar arasında özellikle de Amerikan yetimhanesi sorumlusu olan Mary Caroline Holmes'un bölgedeki Ermeni nüfusuyla ilgili önemli çalışmaları olduğu bilinmektedir. (5)

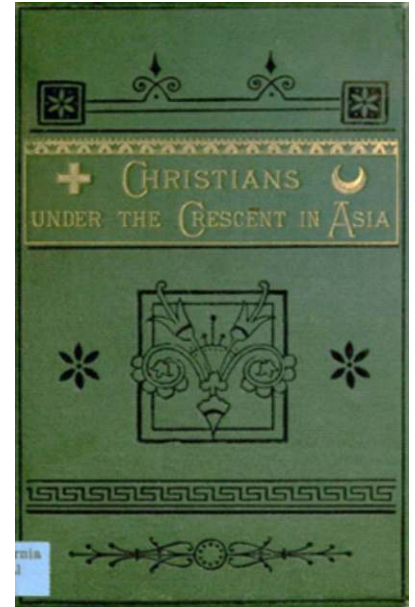
XIX. yüzyılda Urfa'yı gezen bir başka seyyah da Edward Lewes Cutts(5) olmuştur. 1887 yılında kale-

me aldığı *In Christians Under the Crescent in Asia* adlı eserinde Cutts, Urfa'nın yanı sıra Diyarbakır, Van, Birecik gibi pek çok bölgeye dair izlenimlerine de geniş yer vermiştir. Bu çalışmada Cutts'ın adı geçen kitabında Urfa'ya dair izlenimleri ve değerlendirmelerine yer verilecektir.

Edward Lewes Cutts'ın "Christians Under the Crescent in Asia" Adlı Eseri

Cutts, 1876 yılında Türkiye ve İran'daki Asurilerle ilgili araştırmalar yapmak üzere İngiliz Canterbury Başpiskoposu tarafından görevlendirilmiş, Nesturi Hıristiyanlarla ilgili araştırmalar yapmak üzere bölgeye gelmiş bir Avrupalı gezgindir. Cutts'ın bahsi geçen eserinin önsözünde yer alan bilgiler göre İngilizler 1835 yılında eski Hıristiyanlığın kalıntılarına ilgi duymaya başlamış ve Kraliyet'in Coğrafya Derneği ve Hıristiyan Bilgi Derneği'nin 1838'de bu bölgeye bazı gezginleri göndermeye karar verdiği kaydedilmiştir. Bu gezginlerin izlenimlerinin daha sonra iki cilt olarak *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldaea, and Armenia* [Küçük Asya, Mezopotamya, Kalde ve Ermenistan'da Seyahatler ve Araştırmalar] olarak yayımlandığına yer verilmiştir. (7)

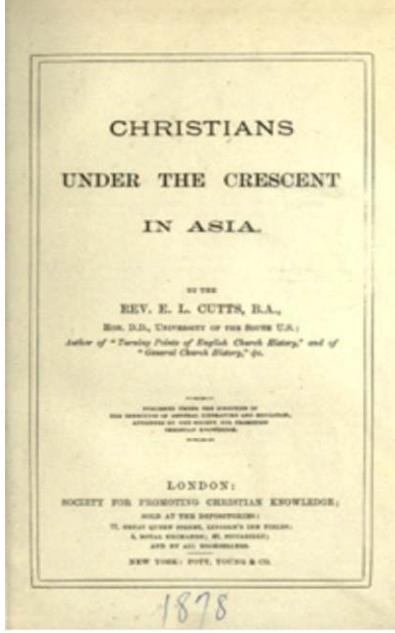
Bu kitap gezginlerin söz konusu yolculukta başından geçen olaylarını, geldikleri ülkenin doğasını, insanların örf ve adetlerine geniş yer veren önemli bir eserdir. Önsözde ayrıca Başpiskoposların bu ilginç insanlar [Türkiye ve İran'daki Asuriler] adına üstlendikleri planlara daha geniş bir sempati ve yardım sağlama amacına hizmet etmesi amacıyla bu raporların yayımlandığı da belirtilmiştir. (8)

Resim 1: Edward Lewes Cutts'in *In Christians Under the Crescent in Asia* adlı kitabının kapağı (10)

Cutts'un kitabı 40 bölümden oluşmakta, Doğu kiliseleri, Doğu sorunu, Konstantinapolis, Tiflis gibi yerlere dair seyahatlerle ilgili izlenimlere de yer vermektedir. Kitapta ilginç başlıklardan biri de Cutts'ın Culfa Erivan arasındaki seyahatinin yer aldığı bölümdür. Urumiye-Tebriz gibi yerlere yönelik izlenimlerin de yer aldığı bu eserde Cutts'ın Amerikalı misyonerlerle yapmış olduğu görüşmelere de değinilmiştir. Nesturiler ve Nesturilere dair hiyerarşik yapıya da eserinde yer veren Cutts, Nesturilerin tarihine, Bitlis, Diyarbakır, Van, Halep, Birecik, Urfa seyahatlerine de değinerek XIX. yüzyıla dair bölgenin yapısıyla ilgili önemli ipuçları sunar. (9)

Cutts Urfa ile ilgili bilgilere eserinin 7. bölümünde yer verir. Urfa'nın ta-

Resim 2: In Christians Under the Crescent in Asia(17)

rihiyle ilgili verdiği bilgilerle başlayan bu bölümde, Urfa'nın mimari, sosyal ve kültürel özellikleriyle ilgili önemli ipuçları sunar. Bu bölümde Urfa'daki Ermeni din adamları ve piskoposlarla yaptığı görüşmelere de değinir. Urfa'daki Ermeni eğitim kurumları, kiliseleri ve toplumuyla ilgili bilgilere yer verir. Bu bölümde ayrıca Urfa'daki kale, cami, sütunlar, kiliseler, mezar taşları gibi önemli tarihi ve kültürel yapıları da geniş yer verir. (11)

Edward Lewes Cutts'in "Christians Under the Crescent in Asia" Adlı Eserinde Urfa

Kitabında Urfa'yla ilgili bölüme başlarken şehrin doğal avantajlarının en eski zamanlardan beri insanların dikkatini Urfa'ya çektiğine işaret eden Cutts, Urfa'nın en büyük avantajının Nemrud Dağı'nın iki kolu arasındaki oyuktan fıskıran bol ve güzel bir su pınarı olduğunu belirtir. Su pınarının güzel ve verimli bir ovanın kenarında yer aldığını, batıda ise dağlar tarafından korunduğuna işaret eder. (12)

Cutts eserinde yerel geleneklerde Keldanilerin Uru olarak adlandırdığı Urfa'nın ilk krallık şehirlerinden biri olarak kabul edildiğini ve bu nedenle Nemrut ve İbrahim adlarının yörenin doğal özellikleri ve şehrin en çarpıcı

antik dönemleriyle ilişkilendirildiğine dikkat çeker. (13)

Cutts, Urfa'nın eski dönemlerde yaygın olarak Edessa olarak bilindiğini ve hanedan adı Abgar olarak adlandırılan bir krallar soyu tarafından yönetilen küçük Osrhoene Krallığı'nın (14) başkenti olduğunu da yineler. (15) Cutts'in verdiği bu bilgiler Urfa'ya gelen diğer gezginlerin de sıklıkla üzerinde durduğu bir husus olarak öne çıkar.

Cutts bu bölümde, Hristiyanlığın en eski efsanelerinden birinin Edessa ile bağlantılı olduğuna ve Hristiyanlığın burada erken dönemlerde yaygın olduğuna da işaret eder. Urfa'nın özellikle Nesturilerin tarihi açısından ilginç bir yapıya sahip olduğunu söylerken, aynı zamanda V. yüzyılın başlarında burada İbas'ın başkanı olduğu Suriye'nin Atina'sı adlı bir okulun faaliyetlerine dair de bilgiler verir. Suriye'nin Atina'sı olarak bilinen bu okulda Pers Kilisesi için bazı din adamları gruplarının yetiştirildiğini kaydeder. Cutts ayrıca İbas'ın, Antakya'nın büyük ilahiyatçıları Diodorus ve Theodoret ile aynı ilahiyat okulundan olduğunu ve eserlerini Süryaniceye çevirdiğini, aynı zamanda Nesturilerin ortodoksluğunu sürdürdüğünü ve gönderilen öğrencilerin de aynı teolojik görüşlerle donatıldığını ve böylece Edessa'nın Nesturiliğin ilahiyat okuluna dönüştüğünü belirtir. (16) Bu yönüyle Urfa'nın tarihte teolojik okullar ve burada verilen eğitimlerle de ön plana çıkan bir merkez olduğuna işaret eder.

Cutts Urfa'yla ilgili olarak şehre yaklaştıklarında şehrin görünümüyle ilgili olarak da detaylı bilgilere yer verir. Şehrin iki kayalık ve geride bıraktıkları dağın kolları arasında bir oyuk gördüğünü, bu oyukta korular ve bahçelerin yanı sıra Kaliruha (18) ırmağın aktığını ifade eder. Şehrin kuzey tarafında kulelerle güçlendirilmiş uzun bir Orta Çağ suru olduğunu belirtir. Buradan oyuğa inildiğini ve korular arasında kalenin kaybolduğunu, güney tepesinde ise heybetli kaleden sağa doğru tepeye çıkarken yeniden şehrin görüldüğüne yer verir. Urfa'nın işte bu tepelerin yamaçlarını ve aralarındaki çukuru kapladığını hayranlıkla dile getirir. (19) Cutts Urfa'ya girişinde karşılaştığı manzarada özellikle tarihi sütunların dikkatini çektiğini ise şöyle tasvir eder:

"...Kalenin yanında, duvarları üzerimizde yükselen bir geçitten girdik ve kamp yerimizin, büyük bir akan su deposunun yanında, kale kayasının eteklerinde iyi yetişmiş dut ağaçlarının bir bahçesi olduğunu gördük. Zemin çimle kaplı olsaydı, site mükemmel olurdu, ancak çıplak toprak; meyve bahçesi özel olsaydı, dinlenme yerimizin sükûnetini arttırdı, ancak gölgeli ağaçları ve temiz suyuyla çit, Edessa'nın halka açık oyun alanlarından birini oluşturuyordu... Buranın efsanelerine inanabilirsek, neredeyse kutsal bir yer. Kaleye bakıldığında, orta surların üzerinde yükselen Korint başlıklı iki büyük sütun görülebilir; bunlardan birinin üzerine bir leylek yuvası inşa edilmiştir. Efsane, bunların Kral Nemrut'un fırlattığı bir makinenin parçasını oluşturduğunu söylüyor..." (20)

Mezopotamya'da özellikle de Urfa'ya gelen diğer seyyahlarla benzer şekilde Cutts da Urfa'yla ilgili olarak Balıklıgöl'ün meşhur efsanesine yer verir; buradaki balıkların neden kutsal olduğuna şöyle değinir;

"...Efsane, bunların, Kral Nemrut'un İbrahim'i büyük havuzun olduğu oyukta yanan ateşe fırlattığı bir makinenin parçasını oluşturduğunu söylüyor. Ama ateş mucizevi bir şekilde suya dönüştü ve ateşin çalı çırpıları balığa dönüştü ve İbrahim yara almadan kurtuldu. Havuz, kutsal sayılan ve asla yakalanmayan balıklarla -sarımsız sızanla- dolu. Aksine, onları beslemek bir dindarlık eylemidir ve ziyaretçi, bu amaç için yerinde kuru mısır satın alabilir. İlk öğleden sonrası ve akşamı serinletici suyun yanında hoş bir gölgede dinlendirdik ve balıkları besleyerek eğlendik. Suda toplandılar ve bir avuç mısır atıldığında, dört ya da beş metre küplük bir alanda yoğun bir mücadele eden balık kütesinden başka bir şey olmayacak şekilde üzerine koşular, diğerlerinin sürüleri her şeyden aceleyle yükseliyordu. Hiçbiri çok büyük değildi; yaşlıların mısır için halka açık bir mücadeleye katılmaya tenezzül etmediklerini düşünüyorum..." (21)

Cutts kitabında Urfa'yla ilgili bölümde Urfa'da konakladığı geceyle ilgili olarak ise ev sahiplerinin yani Urfa'daki yönetimin misafirperverliğinden ve kendilerine yönelik nazik davranışlarına da eserinde yer verir:

“...Akşam zaptiye ile tercümanımızı gönderdik, sağ salim geldiğimizi bildirdik, paşaya selamlarımızı ilettik. Daha sonra kendimiz gitmediğimize üzuldüm, çünkü habercimiz paşayı Saray’da değil, şehrin dışındaki kamp- ta, sivil ve askeri yetkililerin hazır bulunduğu geçici bir tiyatrodaki bir şenliğin yapıldığı kamp- ta buldu. Kıbar mesajlar gönderdi ve bizimle ilgilenmek ve bizi onurlandırmak için dört Kavas’a (22) gönderdi. Parlak bir ay ile muhteşem bir geceydi ve ağaçların gölgesindeki beyaz çadırlarımız, bir yanda kale, diğer yanda İbrahim’in suyu güzel bir görüntü oluşturuyordu. Venüs de görünürdü, daha büyüktü ve daha önce gezegeni gördüğümden daha parlaktı. Kasabanın minareleri aydınlatıldı, her biri galerisini çevreleyen, ağaçların arasından parıldayan ve akşamın büyüyenini artıran bir lamba çemberi ile aydınlatıldı...” (23)

Cutts Urfa’da geçirdiği geceninertesinde, günün serin saatlerinden yararlanmak için erken kalktıklarını ve kaleye ilk ziyaretini gerçekleştirdiğini kaydeder. Kalenin şehrin sırtının zirvesine inşa edildiğini ve alanın gerekliliklerine uygun olarak uzun ve dar olan bölümlerinin bulunduğunu anlatır. Kalenin dış surlarının çok mükemmel olduğunu ve tüm dış görünümünün çok heybetli olduğunu yazar. Ancak kalenin iç kısmının ise sadece bir harabe yığını olduğundan yakınır. Dış surların hâlâ çok mükemmelken, içinin böyle bir enkaza dönüşürülebilmesi için insanların yoğun bir çaba harcamış olması gerektiğine dikkat çeker. Cutts kalenin iki veya üç küçük bölümünün kısmen ayakta olduğunu, ancak orijinal planına dair herhangi bir izi için bunun yeterli olmadığını da belirtir. (24) Ayrıca kaledeki hendeklerle ilgili olarak da izlenimlerine geniş yer verir;

“...Hendek dikkate değer bir eserdir. Kuzeyde kaya aniden İbrahim’in suyunun kenarına iner ve bu taraf şehrin savunması içindeydi. Ancak diğer üç tarafta, sağlam kayadan oyulmuş derin ve geniş bir hendek, dış dünya ile bu zorlu hendeğin iç kenarından yükselen kale duvarının ayağı arasında kesinlikle geçilmez bir uçurum oluşturuyor. Bir yerde, hendeğin ortasından yükselen sivri bir kaya bırakılmıştır, sanki bir direğin ülkeye çıkış yapabileceği dar bir asma köprüyü desteklemek için; ana giriş kasaba

tarafındadır...” (25)

Cutts kalede daha önce bahsi geçen iki güzel sütunu gördüğünü ve büyük bir ilgiyle bu sütunları incelediğini de kaydeder. Sütunların her birinin ayrı bir kare kaide üzerinde durduğunu, önemli çapta olduklarını, parçalı taşlardan yapılmış olduğunu ve taşların çıkıntıları olduğunu belirtir. Sütunlardan birinde eski Süryanice karakterlerde bazı yazıların olduğunu ancak bu yazıyı okuyamadıklarını ve kopyasını da çıkaramadıklarından yakınır. (26)

Cutts kalede gördüğü sütunlarla ilgili olarak her ne kadar kendisinin klasik antik eserler hakkında herhangi bir bilgisi olmadığını belirtse de bu sütunların Roma dönemine ait olduğunu düşündüğünü yazar. Sütunların belki de yazıtın açıklayacağı bazı kişilerin veya olayların anısına dikilmiş ikiz anıtsal sütunlar olabileceğine dikkat çeker. Aynı gün kahvaltıda sonra Fransız Konsolosu’na da bir ziyarette bulunduğunu ve kendisinin humma hastalığından yeni iyileştiğini yazar. Cutts önceki gece gerçekleştirilen resmi şölen ve camilerin aydınlatılmasının Sultan (V.) Murad’ın tahta çıkışını kutlamak için yapıldığını konsolostan öğrendiğini kaydeder. Bu süreçte Abdülaziz’in tahttan indirildiğini ve bu süreci bir devrim olarak gördüğünü ve bu devrimin büyük bir kayıtsızlıkla kabul edildiğine dair fikirlerine ise şöyle yer verir (27):

“...Devrim büyük bir kayıtsızlıkla kabul edilmiş görünüyordu. Türkiye halkı bizim anladığımız anlamda politikacı değil. İnsanları burada düşman gruplarla ayıran şey ırk ve dindir. Ondan paşaya saygılarımızı sunmaya gittik. Doğu ihtişamıyla bizi etkileyecek hiçbir şey bulamadık. Saray veya Hükümet Konağı, önünde geçit töreni alanı gibi çorak bir meydanı olan büyük bir kışla benzeri binadır. Zeminini çıplak, duvarları sade, paşanın arkasında bir koltukta oturduğu bir masa ve sol tarafında ziyaretçilerini karşıladığı bir sedir olan bir odaya alındık. Bizi nezaketle, ancak tören olmadan karşıladı ve bizimle çeşitli ilgisiz konularda sohbet etti. Eski eserlerle ilgilendiğimizi anlayınca, yakın zamanda keşfedilen ve fotoğrafını çekmemize izin verdiği yontulmuş bir taş göstermek için bizi avluya çıkardı. Sakal ve bıyıklı Frig şapkalı, alçak kabartmalı bir adam başı ve taşın sağ tarafında

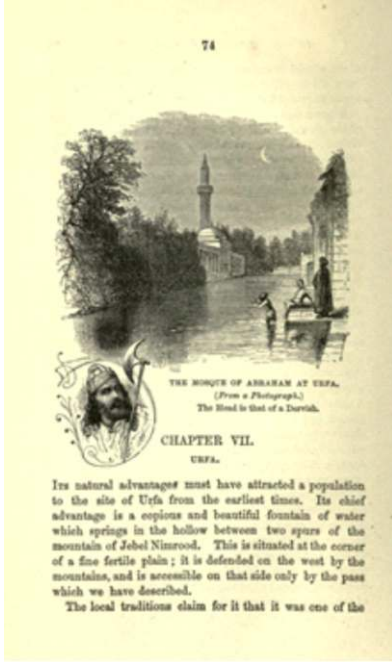
bir yazıt bulunan bir mezar taşı gibi görünmektedir...” (28)

Cutts burada Türkiye’deki toplum için diğer toplumlardan farklı olarak din ve etnik kökenin büyük bir önem taşıdığına da vurgu yapar. Bu yönüyle aslında Cutts’un bir bakıma Doğu toplumu ile Batı toplumunu mukayese ettiğini ve Doğu toplumlarının Batılılar gibi politikacı olmadığını ifade ettiği de görülmektedir. (29) Cutts Urfa ziyareti sırasında Urfa’daki yöneticilerin misafirperverliklerinin yanı sıra Paşa’nın kendilerine çok sayıda tarihi kalıntıları gösterdiğine de şöyle değinir;

“...Aynı zamanda, şehrin kuzeyindeki şehir hendeğinin üzerinde, Saray’ın arkasındaki duvara inşa edilmiş bir Kûfi yazıtını göstermek için bizi ahırlarından geçirdi. Yazıttan hiçbir şey çıkaramadım ama ahırları görme fırsatına sahip olduğum için mutluydum. Uzun bir binaydı, temiz ve güzeldi ve bir ucunda büyük bir taş leğeni olan mükemmel bir düzen içindeydi. Yaklaşık on ya da bir düzine güzel görünümü kabartma, kafa ve arka topuk tarafından sıkıca bağlanmıştı. Bize gösterdiği yontulmuş taş parçasının Papalık manastırında bulunduğu söylenen bir taşın eksik parçası olabileceğine dair bir tahminde bulunduğumda, Paşa kibarca bir at almam ve görmem için bana baskı yaptı ve beni şehrin öbür ucuna götürmesi için hizmetçime yol gösterdi. Ama günün artan sıcaklığında yol arkadaşlarımı yürüyerek götürmek istemedim ve onun nezaketini isteksizce reddettim...” (30)

Cutts Urfa’daki izlenimleri sırasında Ulu Camii ile ilgili de uzun tasvirlerde bulunur. Bu tür bilgiler de Urfa’ya gelen seyyahların sıklıkla değiştiği hususlar arasında yer alır. Bölgeye gelen gezginlerin büyük bir kısmının ziyaret ettiği mekânlar arasında kiliselerin ve din adamlarının önemli bir yeri vardır. Cutts Urfa’daki bu caminin eski bir Hıristiyan kilisesi olduğunu ve mimarisini ise şöyle kaydeder;

“...Bugünün geri kalanını ve sonraki iki günü şehri ve antik eserlerini görmeye adadık. Ulu Camii, diğer birçok Urfa camii gibi, aslen bir Hıristiyan kilisesiydi. Ortasında bir çeşme bulunan geniş bir avlu, muhtemelen bazilikanın atriumu idi. (31) Çeşmenin etrafında sıralanmış ve avlunun kuzey tarafında bir sıra halinde, belki de bu atriumu çevreleyen revakların enkazı

Resim 3: Cutts'ın In Christians Under the Crescent in Asia adlı kitabında Urfa'yla ilgili bölümün başında yer alan Urfa gravürü(33)

olan, bozulmuş klasik karakterli bir dizi sütun başlığı vardır. Avlunun doğu köşesinde, üst katı altıgen bir fenere taşınan kare bir kule vardır. Şimdi caminin minaresi olarak kullanılıyor, ancak çıkmamıza izin verildi. Şehrin ve çevredeki ülkenin manzarası iyiydi. Bu yükseklikten bir fotoğraf çektik ve komşu bir minarenin tepesinde tek ayak üzerinde duran bir leylek, portresinin resme dahil edilmesi için hareketsiz durmaya zorlandı..."

Cutts İbrahim Camii'nin güzel bir yapı olduğunu, bitişik binaları ve bahçeleri ile büyük bir havuzun üç tarafını çevrelediğini, dördüncü cephesinin ise umumi sokağa açıldığını kaydeder. Kitabının Urfa'yla ilgili bölümün başında yer alan Urfa'ya dair gravürün de buradan alınan bir fotoğraf olduğuna değinir. (32)

Cutts ilgili bölümde şehrin mimarisine dair detaylara da değinir. Urfa'nın iyi taşlardan inşa edildiğini, çarşılarının geniş ve kalabalık olduğunu ve bitmek bilmeyen bir ilgiyle dolu olduğuna değinir. Bir kasaba görünümünde olsa da gelişen bir yer gibi göründüğünü, bazı ürünlerin imalatının olduğunu ve en yakın limanının ise Alexandretta [İskenderun] olmak üzere pek çok noktaya yün ihraç ettiğini belirtir. Kırsal kesimin çok verimli olduğunu ve ürünleri için kasaba dışında

pazar bulunmadığından, yaşam için gerekli olan her şeyin burada ucuz olduğuna işaret eder. (34)

Cutts Urfa'da geçirdiği akşamların bahçede çok keyifli ve her zaman canlı geçtiğini, insanların su kenarında oturup sigara içmeye geldiklerini, bazılarının burada yıkandığını, askerlerin ise atlarını yıkamak için getirdiğini ve atların hepsinin ıslanmayı istemediği için, heyecanlı adamların korkmuş hayvanları suya zorlamaya çalıştıkları bir mücadelenin yaşandığına işaret eder.

Cutts'ın Urfa'yla ilgili sunduğu bilgiler diğer İngiliz seyyahların yani kendilerinden önce bölgeyle ilgili sunulan bilgilerle büyük bir benzerlik göstermektedir. Bu yönüyle seyyahların bölgeyle ilgili edindikleri raporların haleflerinin izlenimlerinin şekillenmesinde önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Örneğin Buckingham'da "Travels in Mesopotamia" adlı eserinde Urfa'yla ilgili benzer bilgilere yer verildiği görülür. Cutts Urfa'daki seyahati sırasında burada karşılaştığı dervişlerle ilgili izlenimlerini de paylaşır. Özellikle dervişlerin dış görünümüne dair geniş tasvirlere yer verir;

"...Dar beyaz bir tunik giymiş, başı ve ayakları çıplak, alınına kadar kısa kesilmiş siyah saçları ve omuzlarına iri bukleler halinde dökülen, ince hatlı, koyu renkli, hülyalı gözleri ve dikkat çekici bir görünümü olan bir derviş çok ilgimi çekiyordu... Derviş olsa da bahçemizin girişindeki kahvehanede görevli olarak görev yapar ve böyle bir adamın bir fincan kahve uzattığını veya bir nargile yakmak için bir kömür taşıdığını görmek garip bir şekilde uyumsuzdur..." (35)

Cutts Urfa'da bulunduğu süre zarfında görevi gereği Urfa'daki Ermeni piskoposu Gregorius'u da ziyaret ettiğini ve bu ziyaret sırasında başka bir yaşlı piskoposun da onunla birlikte olduğunu kaydeder. Cutts'ın söz konusu din adamlarıyla yaptığı görüşmeler aslında İngiltere'nin Doğu'daki kiliselerle ilgili izlediği politikaların din adamları üzerinden nasıl şekillendiğini de göstermesi açısından önemlidir. Bu görüşmede Urfa'daki Ermeni din adamlarının din ve eğitim konularındaki sorunlarını dile getirdikleri de görülmektedir;

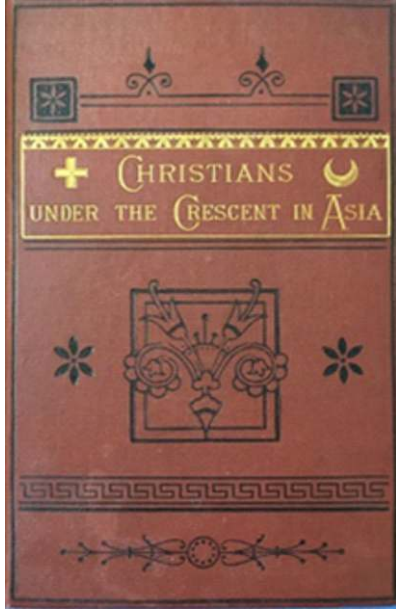
"...Rahipler ve beyler içeri girdiler ve yavaş yavaş odanın üç tarafını çev-

releyen divanı doldurdular; bir grup hizmetçi ayağa kalktı ve alt uçtaki konuşmayı dinledi. Kimlik belgelerimizi sunduktan ve mesajlarımızı teslim ettikten sonra güven belgelerimizi sunup, Canterbury Başpiskoposu' (36)ndan Doğu'nun eski kiliselerinin papazlarına sempati ve iyi niyet mesajımızı ilettikten ve ücretsiz tebligatlar aldıktan sonra, konuşma Ermeniler arasındaki din ve eğitim durumuna döndü..." (37)

Cutts'ın burada verdiği bilgiler Urfa'da bulunan Ermenilerin diğer misyonerlerle olan ilişkilerine dair de önemli ipuçları sunar. Cutts kendisine Ermenilerle yaptığı görüşme sırasında tercümanlık yapan ve sohbetle bağimsiz olarak yer alan bir beyfendinin, kısmen Almanya'da eğitim görmüş zeki bir Ermeni olduğunu yazar. Bu beyfendinin aslında Antep'teki Amerikalı misyonerlerin Urfa'daki baş ajanı olduğunu da kaydeder. (38) Cutts Urfa'da Ermeni tercümanlar aracılığıyla kendisine iletilen bilgilerin gerçeği yansıtmıyor olabileceğine ve bu konudaki kuşklarına ise şöyle yer verir;

"...Kilise hakkında söylenenler, geldiği ortam tarafından biraz renklendirilmiş olabilir. Ermeni kilisesinin etkin olmayan bir kurum olduğunu, ancak eğitim ve dini reformlar için artan bir istek olduğunu ve özellikle hiyerarşi üzerindeki daha zeki laiklerin baskısı yoluyla bir miktar ilerleme kaydedildiğini anladım. İlerleme yolundaki başlıca zorluğun, ölü bir dil olan eski Ermenicenin sadece kilise hizmetlerinde değil, aynı zamanda okullarda verilen eğitimin temeli olarak kullanılması olduğu söyleniyordu. Urfa'daki Ermenilerin sayısı on ile on bir bin arasında, bana söylendiğine göre 125'i okumaz yazma biliyormuş. Faaliyet gösteren altı okul var, bunlardan biri yakın zamanda inşa edildi; ama kitap ve araç, eğitimli öğretmenler ve daha iyi bir ders müfredatı konusunda büyük bir eksiklik var..." (39)

Cutts'ın bu bölümde Urfa Ermenileriyle ilgili sunduğu bilgiler oldukça önemlidir. Nitekim Ermeni toplumu içerisinde söz konusu dönemde Eski Ermenice ile Yeni Ermenice olarak adlandırılan dil arasında birtakım sorunların yaşandığı bilinmektedir. Bu durumun Urfa Ermenileri arasında da tartışıldığı ve bu dilin okullarda öğretilme-

Resim 4: Edward Lewes Cutts'in *In Christians Under the Crescent in Asia* adlı kitabının kapağı (41)

sinde sıkıntılı olduğu Cutts'in raporlarına yansıdığı görülmektedir. Söz konusu rapor ilgili dönemde Urfa'daki Ermeni nüfusu, eğitim ve ders kitaplarına dair de ipuçları sunması açısından da önemlidir.

Cutts kitabında Urfa'yla ilgili bölümde buradaki mezarlıklarla ilgili de detaylı bilgiler verir. Mezarlığı kiliseye geçerken fark ettiğini kaydeden Cutts, mezar taşlarının birçoğunda yazı olmadığını ancak eski İngiliz mezar taşları ile benzerlik gösterdiğini dile getirir. Cutts Urfa'da mezar taşlarına İngiltere'deki gibi ölünün ticaretinin kazanmış sembolleri olduğunu söyler. Örneğin bir terzi için makas, bir kunduracı için bir ayakkabı, bir demirci için ise çekiç ve örs olduğunu belirtir. (40)

Cutts Urfa'da ziyaret ettiği kilisenin de mimari yapısını anlatırken bu kilisenin 1846'da inşa edildiğini ve üç nefli (42) ve kadınlar için üç tarafı çevreleyen galerileri olan büyük ve modern bir yapı olduğunu söyler. Her koridorun doğu ucunda bir sunak bulunduğunu, sunakların, yaklaşık dört fit yüksekliğinde dar bir platform üzerinde yükseldiğini, Piskoposun sandalyesinin ise koronun kuzeybatı köşesinde, doğuya baktığını kaydeder. Kilisenin doğu ucunun oldukça gösterişli bir şekilde dekore edildiğini ve duvarın çevresine dini resimler asılmış olduğunu da altını çizerek. (43)

Cutts kilisedeki resimlerden birinin boyalı yüzleri olan, kabartmalı metalden, olağan Bizans tipinde olduğunu ve önünde bir lambanın yandığını belirtir. İçeri girdiklerinde kilisedekilerin dini törenin ortasında olduklarını, dört ya da beş rahibin doğuya bakan koro perdesinin içinde arka arkaya oturmuş ve koroyu oluşturan beyaz albleri (44) giymiş dört ya da beş çocuğun olduğundan bahseder. (45)

Cutts bu bölümde Urfa'daki Süryanilerle ilgili bilgilere de yer verir. Ziyaretleri sırasında gördükleri Yakubilere ait en büyüğünün yaklaşık 12 yaşlarında olan 100 çocuğu ve bir öğretmeni olan bir okulun olduğunu kaydeder. Yakubilerde eğitim sürecinde Eski Süryanice'de ilk önce Rabbin Duası, Amentü ve Zebur'un yer aldığını belirtir. Yaklaşık 11 ya da 12 yaşındaki çocukların o zamana kadar okula devam etmesi halinde duaların anlamının modern Süryanice'de çocuklara açıklandığını belirtir. (46)

Cutts Urfa'da bulunduğu süre zarfında Ermeni piskoposuna yaptığı ziyarette tercümanlık yapan ve ajan olduğunu düşündüğü kişinin Antep'teki Amerikan misyonu ile bağlantılı olarak Ermeni Protestan teşkilatının hocasını da ziyaret ettiğini belirtir. Cutts burada Ermeni toplumunun özellikle de Kilise erkânının İngiltere'den yardım ve yönlendirmelere açık olduklarını belirttiklerine ise şöyle işaret eder;

"...Ermeni piskoposuna yaptığım ziyarette tercümanlık yapan beyefendi, Antep'teki Amerikan misyonu ile bağlantılı olarak Ermeni Protestan teşkilatının hocasını ziyaret etti. Ondan ve ona eşlik edenlerden, Ermeni Kilisesi'ndeki islahat partisinin gözlerinin İngiltere Kilisesi'ne çevrildiğini ve bu çevreden seve seve yardım ve yönlendirme alacaklarını öğrendim. Ancak muhataplarımın düşünceleri, Ermeni Kilisesi'nden bir İngiliz Kilisesi bölünmesi şeklini aldı ve onlara Ermeni Kilisesi'nin kendisini reforme etmek ve halkını eğitmek için her türlü çabamızda en iyi dileklerimizi iletmeceğini açıklamak zorunda kaldım. Ancak İngiliz Kilisesi, Ermeni Kilisesi'ni kendi dinine çevirmek ve onun dışında bir mezhep kurmak için herhangi bir çabaya boyun eğmeyecekti..." (47)

Cutts'in Urfa'yla ilgili verdiği tarihi bilgiler arasında Urfa'nın demografik yapısıyla ilgili olarak belirttiği rakamlar

da son derece önemlidir. Cutts'a göre 1876'da Urfa'da yaşayan nüfusun demografik dağılımı şöyledir;

Müslümanlar	15.400
Hristiyanlar	13,500
Yahudiler	310
--	29,210
Eski Ermeniler	11,600
Yakubi Süryaniler	1,500

Tablo 1: Edward Lewes Cutts'in *Christians Under the Crescent in Asia* adlı eserinde 1876 yılında Urfa'nın demografik yapısı (48)

Cutts eserinde Urfa'da ayrıca bazı Katolik Ermeniler ile Keldaniler (Papaya bağlı Nesturiler) ve belirgin bir ibadet planı olmayan yaklaşık 300 civarında Protestan Ermeni nüfusunun yaşadığını da kaydetmiştir. (49)

Sonuç

Sonuç olarak Batılı seyyahların XIX. Yüzyıldan itibaren pek çok kez Urfa'ya yaptığı seyahatler olmuştur. Bu gezginlerin Urfa ve diğer dolaştıkları yerlere dair edindikleri izlenimler hem Türk tarihi açısından hem de dünya tarihi açısından oldukça önemlidir. Özellikle bazı batılı seyyahların bölgeye, topluma, coğrafyaya ve hatta buradaki dini inanışlara dair oryantalist bakış açısı bu seyyahların raporlarında belirgin bir şekilde görülebilmektedir. Benzer çalışmaların sayısının artırılması hem yerel tarih hem de çağdaş tarihi konuların anlaşılmasına büyük katkı sağlayacaktır. Bu nedenle üniversitelerde özellikle de tarih bölümlerinde Batılı seyyahların bu tarz yayınladıkları raporların tamamının detaylı bir şekilde akademik literatüre kazandırılması konuyla ilgili çalışmalar yürüten araştırmacılara da büyük bir katkı sağlayacaktır. Bu tarz eserlerin incelenmesi ayrıca ilgili şehirlerin tarih, kültür ve inanç turizmi başta olmak üzere mimari ve sosyo kültürel açılarından da bu şehirlere olan ilgiye pozitif bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- B. Salman, "Family, death and afterlife according to mosaics of the Abgar royal period in the region of Osroene", *Journal of Mosaic Research*, (1):103-115, 2008.
- Edward Lewes Cutts, *In Christians Under the Crescent in Asia*, London: Gorgias Press: 1877.
- <https://archive.org/details/christiansunderc00cuttiala/page/76/mode/2up?view=theater> (Erişim Tarihi: 28.01.2022).
- Mehmet Kurtoğlu, "Oryantalizm, Seyahatnameler Evliya Çelebi ve Urfa", *TYB Akademi*, ½:123-139, 2011.
- Necati Sümer, "Kâmil b. Hüseyin b. Mustafa Pâî el-Halebî el-Gazzî'nin Nehrûz-zeheb fî tarîhî'l-Haleb Eserine Göre Urfa Livası'nın Özellikleri", *I. Uluslararası İslam Tarihi ve Medeniyetlerinde Şanlıurfa Sempozyumu*, 1(1), 318-329 (Tam metin bildiri) (Yayın No: 2613532), 2016.
- Eduard Sachau, "Edessenische Inschriften", *ZDMG (Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft)*, 1882, 36(1): 142-167,
- James Silk Buckingham, *Autobiography of James Silk Buckingham: Including His Voyages, Travels, Adventures, Speculations, Successes and Failures, Faithfully and Frankly Narrated Interspersed with Characteristic Sketches of Public Men, with Whom He Has Had Intercourse, During a Period of More Than Fifty Years*, Vol. 1., Longman Pub., London 1855.
- Yıldız Deveci Bozkuş, "Mary Caroline Holmes'un "Urfa'da Ermeni Yetimhanesi" Adlı Eserinde Urfa'daki İşgal Yılları ve Ermeni Yetim Çocukları", *Turkish Studies*, 9/4, 2014.

SONNOTLAR

- Mehmet Kurtoğlu, "Oryantalizm, Seyahatnameler Evliya Çelebi ve Urfa", *TYB Akademi*, ½, 2011, s.125.
- James Silk Buckingham, *Autobiography of James Silk Buckingham: Including His Voyages, Travels, Adventures, Speculations, Successes and Failures, Faithfully and Frankly Narrated Interspersed with Characteristic Sketches of Public Men, with Whom He Has Had Intercourse, During a Period of More Than Fifty Years*, Vol. 1., Longman Pub., London 1855.
- Richard Pococke, *A Description of the East and some other Countries*, Vol. 1. Bowyer, London 1743.
- Eduard Sachau, "Edessenische Inschriften", *ZDMG (Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft)*, 1882, .36/1: 142-167,
- Detaylı bilgi için bkz: Yıldız Deveci Bozkuş, "Mary Caroline Holmes'un "Urfa'da Ermeni Yetimhanesi" Adlı Eserinde Urfa'daki İşgal Yılları ve Ermeni Yetim Çocukları", *Turkish Studies*, 9/4, 2014.
- Edward Lewes Cutts, *In Christians Under the Crescent in Asia*, Gorgias Press, London, 1877, s.74-85.
- Cutts, age., s.XII.
- Cutss, age., s.9.
- Cutss, age., s.8-XII.
- Cutss, age., Kapak.
- Cutss, age., s.74-85.
- Cutss, age., s.74.
- Cutss, age., s.75.
- Bir Süryani krallığı olan Osroene Krallığı M.Ö.132 yılında kurulmuş olup M.S. 244'te yıkılmıştır. Osroene bölgesi büyük ölçüde Edessa (Şanlıurfa) ile anılan, Karrhae (Harran), BIRTHA (Birecik), yerleşimlerini içine alan, batısından Euphrates'in (Fırat) aktığı bölgedir. Barış Salman, "Family, death and afterlife according to mosaics of the Abgar royal period in the region of Osroene", *Journal of Mosaic Research*, (1), 103-115, 2008.
- Cutss, age., s.75.
- Cutss, age., s.76.
- Cutss, age., iç kapak.
- M.Ö. 4. yy.'da şehrin ismidir.
- Cutss, age., s.77.
- Cutss, age., s.77-78.
- Cutts, age., s.78.
- Elçilik veya konsolosluklarda görevli silahlı Türk güvenlik görevlisi.
- Cutts, age., s.78.
- Cutts, age., s.79.
- Cutts, age., s.79.
- Cutts, age., s.79-80.
- Cutts, age., s.80.
- Cutts, age., s.80.
- Cutss, age., s.80.
- Cutss, age., s.81.
- Orta Avlu.
- Cutss, age., s.81-82.
- Edward Lewes Cutts, *Christians Under the Crescent in Asia*, Pott, Young &Co., London, 1877.
- Cutss, age., s.82.
- Cutts, age., s.82.
- İngiltere'nin en yüksek başpiskoposluk makamı için kullanılan terim.
- Cutss, age., s.82-83.
- Cutss, age., s.83.
- Cutss, age., s...83.
- Cutss, age., s.84.
- <https://www.bythewaybooks.com/pages/books/26144/e-l-cutts/christians-under-the-crescent-in-asia> Erişim Tarihi: 30.01.2022.
- Nef sözcüğü Fransızcada kiliselerin dikdörtgen biçimindeki ana gövdesi için kullanılan bir terimdir.
- Cutts, age., s.83-84.
- Papaz cüppeleri.
- Cutts, age., s.83-84.
- Cutts, age., s.84-85.
- Cutts, age., s.85.
- Cutss, age., s.85.
- Cutts, age., s.85.

Turizmde Yeni Arayışlar ve HALFETİ'DE DOĞA-MACERA TURİZMİ

Mustafa AKGÜL
Bilişim, Tanıtım ve Turizm Uzmanı
Kokartlı Bölgesel Rehber
mustafaakgul@visiturfa.com

20. yüzyılda Dünya'da yaşanan, ekonomik, teknolojik, siyasal gelişmeler sonrası şekillenmeye başlayan turizm hareketleri zaman içerisinde hız kazanarak küresel ölçekte sosyo ekonomik olarak önemli düzeylere ulaşan bir sektör halini almıştır. Son çeyrek yüzyılda ise değişen ve çeşitlenen ilgi, beklenti ve davranış karşısında turizm tüketim türlerinde önemli değişimler yaşanmış ve alışılmış tatil anlayışında; genel turizm merkezlerinden kırsala doğru uzaklaşma yönünde bir eğilim yaşanmaya başlamıştır. Turistlerin beklenti, ilgi ve davranış noktasında yaşanan bu değişim sonucunda artık daha sağlıklı yaşam tarzı benimsenmiş ve günlük rutin yaşamla farklılık içinde olan tatil deneyimleri arayışı ile aktif katılımı içeren doğa ile etkileşimli ve bir miktar risk barındıran macera içerikli turistik etkinliklere talebinin artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda yeni nesil turistler artık deniz-kum-güneş üçlemesinden farklı, metropollerin ka-

Seyir alanından Eski Halfeti (2021)

labalık ve stres dolu hayatından uzak, bireysel olarak, ailesiyle veya diğer küçük ortak ilgi grupları ile doğayla iç içe, doğal ve kültürel zenginlikleri yerinde görüp deneyimlenebilen turizm çeşitlerine daha fazla ilgi duymaktadırlar.

Dünya'da 2019-2021 yıllarına ilişkin turizm planlamaları, beklentileri,

alışkanlıkları ve trendleri ciddi biçimde değiştiren Covid-19 salgını, artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını göstermiştir. Salgın sonrasında "yeni normal" olarak adlandırılan dönemin kendine özgü kuralları ve talep şekillenmesi ve yeni iş yapış modelleri oluşumuna sebep olduğu gözlemlenmektedir.

Eski Halfeti'nin Havadan Görünümü

Doğa ve Macera Turizmine Genel Bir Bakış

Macera Turizmi ve Ticaret Birliği (ATTA)'ya göre, doğa ve macera turizmi; içerisinde fiziksel aktivite doğal çevre ve kültürel gezi unsurlarını bir arada barındıran bir turizm anlayışı olarak tanımlanmaktadır. Ekolojik turizm kapsamında değerlendirilen doğa turizmi ise; doğal yaşam turizmi, çevreyle dost turizm, yumuşak turizm, keşif turizmi, yeşil turizm, kırsal turizm, sorumlu turizm, sürdürülebilir turizm ve ekoturizm olarak ta tanımlanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Organizasyonunun 2014 yılında yayınladığı rapora göre; benzersiz deneyim peşinde Dünya'yı dolaşan milyonlarca maceraperest turistin artan talebi ve yoğun ilgisi neticesinde "doğamacera turizmi" son 10 yılda turizm deneyimlerinin temel taşlarından biri haline gelmiştir. Maceracı bir ruha sahip özellikle orta ve genç yaştaki nüfus için turizm bir dinlenceden ziyade deneyim ve eğlence anlamı taşımaktadır.

Halfeti ve Alternatif Turizm Çeşitleri

Halfeti ilçe sınırı yüzölçümü olarak 646 km²'dir. Ortalama yükseltisi 525 metredir. 2021 yılı Halfeti'de ilçe nüfusu 41.663 olarak açıklanmış bu nüfusun 20.377 kişisi erkek, 21.286 kişisi

Batık Köy Savaşan (2021)

ise kadın olduğu açıklanmıştır.

GAP Projesi kapsamında Fırat Nehri üzerinde 1985-2000 yılları arasında inşa edilen Birecik Barajı'nın su biriktirmeye başlamasıyla birlikte günümüzde Eski Halfeti olarak adlandırılan yerleşimin % 80'i su altında kalmaya başlamış ve 15 kilometre uzaklıkta kurulan yeni yerleşim merkezine taşınmıştır. Taşınma neticesinde Yeni Halfeti ilçe merkezinin kabul edilmiş ve

Eski Halfeti'nin statüsü; Rüştüye ve Şimaliye mahallesi adıyla Yeni Halfeti'ye bağlı 2 mahalle olarak değiştirilmiştir.

Halfeti ilçe merkezi ve köylerinde yörede "nahit" olarak adlandırılan kireç taşı kullanılarak süslü ve görkemli bir mimari ile yapılmış olan sivil mimari nüveleri ve anıtsal yapılar görülmeye değer niteliktedir. Bu yapıların bir kısmının sular altında kalması yeni

Değirmen Dere (2021)

bir çekicilik unsuru oluşmasına sebep olmuş bölge 2000li yıllardan itibaren yoğun turizm talebiyle karşılaşmaya başlamıştır. Bunun neticesinde evleri ve bahçeleri su altından kalan yerel halk, devletin ödediği istismak bedellerini turizm sektöründe tesis yapımı, eski evlerin restore edilerek işlevlendirilmesi ve tekne alımında harcadıkları yeni bir gelir kaleminin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Dönemin Halfeti Kaymakamı Mehmet Keklik ve ekibinin yoğun çaba ve çalışmalarıyla Halfeti ilçesi, 2013 yılında, Uluslararası Koordinasyon Komitesi toplantısında 'Cittaslow' (Sakin Şehir) unvanını alarak Türkiye'den 18 kentin, Dünya'da 268 kenti kapsayan birliğe dahil olmuştur. Bu tarihten itibaren ilçenin görünürlüğü uluslararası düzeyde artmış, sosyal medya, radyo ve televizyon gibi iletişim kanallarında tanıtımı hız kazanmıştır.

Eski Halfeti yerleşim yerinin kuzeyinde bulunan Savaşan Köyü ile güneyde bulunan Çeken Mahallesi arasında doğal alanlar bulunmaktadır. Bu alanlar Eski Halfeti ilçe merkezinden başlayan rotalarla köylere doğru uzanabilir ve geçmişte önemli olan bir coğrafyanın izleri sürmek mümkündür. Bu yerleşim alanları arasında trekking, dağ bisikleti ve atv rotalarının hazırlanması, kamp-karavan alanı oluşturulması, yer-yön bulma rotalarının hazırlanması için olanaklar sunulmaktadır.

Halfeti çevresinde su altında kal-

mış yapılar olduğu gibi mağaralar bulunmaktadır. Su altında kalmış kentsel alanlarda sualtı-dalış turizmi daha da geliştirilmelidir. Aynı zamanda su sporlarının yerli halk tarafından öğrenilerek yapılmasının sağlanması hem gençlere yeni ilgi alanları kazandırılması hem de ilçenin sahip olduğu bu imkanların görünürlülüğünün artması yoluyla potansiyelin harekete geçirilmesine büyük katkısı olacaktır.

Genel anlamda bir değerlendirme ışığında Halfeti İlçesi'nin ihtiva ettiği kültürel ve doğal değerler aşağıda sıralanan doğa ve macera turizm alanlarında gelişim potansiyeli yüksek olup, kısa ve orta vadede, pazarlama ve markalaşma hedefleri gerçekleştirildiğinde turist sayılarının oldukça artırılması mümkündür. Bunları;

- Eko-Turizm
- Trekking
- Kamp-Karavan Turizmi
- Foto Safari Turizmi
- Bisiklet veya Motor Turizmi
- Mağara Turizmi
- Agro Turizm
- Su Sporları Turizmi
- Sualtı-Dalış Turizmi
- Ornitolojisi
- Flora ve Fauna Turizmi şeklinde sıralamak mümkündür.

Doğa ve macera turizmi alanında cazibenin merkezinde coğrafi yapı ve sahip olunan bulunduğu turizm çeşitliliğinin artırılması mutlaka kısa, orta ve uzun vade de değerlendirilerek

oluşturulacak bir plan dahilinde uygulanmalıdır.

Stratejik Turizm Planları Kapsamında Halfeti'nin Değerlendirilmesi

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı kapsamında, GAP Bölgesi'nde, ekoturizm ve kültür turizmi temelli bir turizm gelişimi hedeflenmiştir. Halfeti bu planda Eko-Turizm bölgesi içinde kalmaktadır. GAP Koridoru ile Kış Koridorunu birleştiren "GAP Eko-Turizm Koridoru" biyolojik çeşitlilik ve ekoturizm potansiyeli açısından Türkiye Turizm Stratejisi'nde öncelikli ekoturizmin geliştirileceği bölgeler olarak belirlenmiştir.

Bu bölgeler içerisinde önemli bir konuma sahip olan Halfeti'nin doğal kaynakları zengin bir çeşitlilik göstermektedir. Eko-turizm temelli gelişim çerçevesinde; koruma ve kullanma dengeleri gözetilerek doğaya uygun yerel mimari özelliklerini taşıyan yapılaşma, pansiyonculuk, agro-turizm faaliyetleri, yerel halkın kalkınmasına katkı sağlayacak el sanatları ve yöresel örneklerin sunulduğu atölyelerin kurulması ile markalaşma yönünde adımların atılması sağlanması gerekliliği söz konusudur.

Şanlıurfa'da Avrupa Birliği ve Kültür Turizm Bakanlığı işbirliğinde 2017-2019 yılları arasında yürütülen proje çerçevesinde oluşturulan "Sürdürüle-

Değirmen Dere (2021)

bilir Turizm Politikası ve Stratejik Eylem Çerçevesi, Şanlıurfa Turizm Master Planı 2019-2023 Vizyon 2030" kapsamında Halfeti ilçesinin sahip olduğu potansiyel değerlendirilmiştir. Bu çerçevede; doğal kaynaklar açısından zengin bir coğrafyaya sahip Halfeti'de günümüzde çoğunlukla baraj gölünde bir saatlik tekne gezileri, duba restoranlar da kebab menülerinden oluşan yemekler ve sınırlı sayıda konaklama ve perakende satış yerlerinde yapılan alışverişler çerçevesinde dönen turizm faaliyeti, potansiyele göre oldukça sınırlı olup, yüksek standartlarda değildir. Daha uzun süreli tekne gezileri, daha fazla suya dayalı faaliyetler ile doğa yürüyüşü ve macera içeren aktiviteler dâhil olmak üzere karaya dayalı seçenekler değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Aynı rapor kapsamında "Şanlıurfa için Gaziantep-Adıyaman'ı da içeren Aşağı Fırat Havzası Turizm Gelişim Koridoru tanımlanmıştır. Bu koridorda akarsu turizmi, su sporları ve dalış, ekoturizm, kültür turizm, tabiat parkı, ornitöring ve inanç turizmi tanımlanmıştır. Turizm Gelişim koridoru üzerinde Kelaynak Üretim Çiftliği (Birecik), Şavaşan Köyü (Halfeti) ve Atatürk Baraj Gölü Sulak Alanı (Bozova) Turizm Çekim noktaları olarak belirlenmiş, Halfeti için ekoturizm, Bozova için doğa turizminin ağırlıklı olarak geliştirilmesi öngörülmüştür. İlçeler için Hilvan için Doğa turizmi, Siverek için Yayla ve

Kış Turizmi, Şanlıurfa Merkez için Gastronomi Turizmi daha öncelikli öngörülmüştür"

Halfeti'de Alternatif Turizm Kaynaklarının Çeşitlendirilmesine Dair Bazı Öneriler

Alternatif turizmin gelişimindeki en önemli etkenler doğal zenginlikler ve yöreye özgü kaynaklardır. Bu kaynaklar bakımından oldukça yüksek potansiyele sahip Halfeti için alternatif turizm kaynaklarını etkin olarak kullanması ve bu kaynaklardan daha yoğun şekilde fayda sağlanması için turizm ile ilgili hususların daha profesyonel düzeyde ele alınması gerekmektedir. Mevcut durumda zengin turizm kaynaklarına sahip Halfeti'de diğer ilçelere göre göze çarpan bir turizm hareketliliği olsa da bu hareketlilik hem ekonomik hem de nitelik açısından mevcut potansiyelinin oldukça aşağısındadır. İlçenin mevcut turizm hareketliliği oldukça sınırlı bir zamanda kalabalık kitlelerle gerçekleştirilen tekne gezisi ve sınırlı sayıdaki menü içerisinden seçilen yemekten ibarettir. Oysa sahip olduğu potansiyelin ortaya konması bu konudaki çeşitliliğin artırılarak verilen hizmetler noktasında hem kalitenin artırılması yoluyla turistlerin ilçede kalma sürelerinin ve ekonomik katkılarının katbekat artırılmasına önemli oranda artmasına imkan sağlayacaktır. Bu doğrultuda Halfeti'de alternatif turizm

kaynaklarının çeşitlendirilmesine sıralanabilecek öneriler şunlardır.

- Ürün çeşitliliğine yönelik olarak mevcut kaynakların kullanım imkanları araştırılmalı potansiyel taşıyan alanlarda planlama ve yatırım çalışmalarına başlanarak bu alanlar turist açısından daha cazip hale getirilmelidir.

- Mevcut zenginliklerin sürdürülebilir bir yapıda ekonomik kullanımları, korunma durumları gibi sağlıklı turizm gelişimi için Şanlıurfa Turizm Geliştirme AŞ. tarafından hazırlanan stratejik eylem planına uygun hareket edilmeli. Ve özellikle yüksek sezonlardaki yoğun talebe karşılık kapasite aşımının zararlarından korunmaya yönelik ziyaretçi yönetim planları kısa sürede oluşturulmalıdır.

- Mevcut doğal kaynakların etkili pazarlama stratejileriyle daha bilinir bir hale getirilmesi sağlanmalıdır. Flora ve fauna açısından doğal zenginlikler içeren alanlar içerisinde geleneksel olarak ulusal ve uluslar arası katılımlı etkinlikler planlanarak bu yolla bu zenginliklerin geniş bir çerçevede tanıtımı yapılmalıdır.

- Doğal parkların ve benzeri alanların sadece yürüyüş ve piknik aktiviteleri dışında da dağ bisikleti, atlı gezi, atv sporu, macera sporları vb. gibi aktivitelerle çekici hale getirilmeleri sağlanmalıdır.

- Mevcut kültürel kaynakların, doğal kaynaklarla değişik kombinasyonlarla pazara sunulması turizmde ta-

lebi önemli ölçüde arttırmaktadır. Bu şekilde daha geniş kitlelere ulaşma ve doyum düzeyi daha yüksek bir turizm deneyiminin sunulması sağlanabilir.

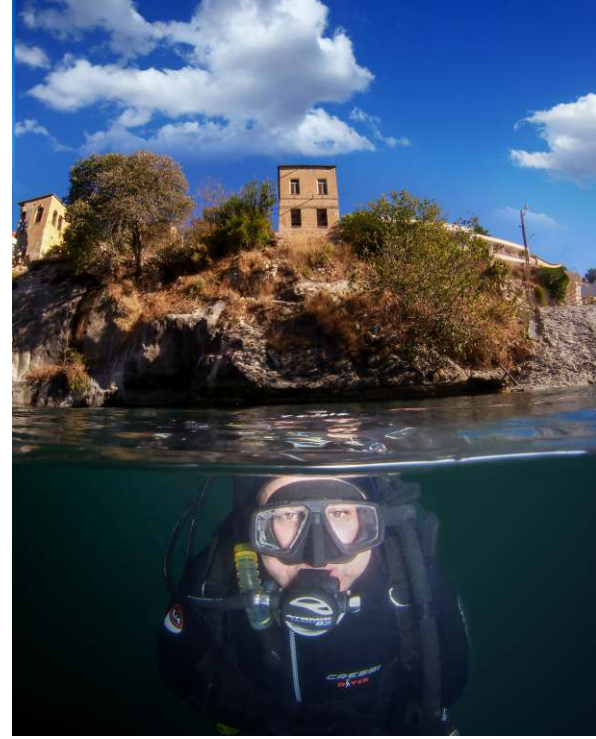
SONUÇ

Turizm hareketliliğinin yaşandığı bölgelere yüksek oranda ekonomik girdi sağlamakta, istihdamı ve verimliliği arttırmakta, birleştirici bir iklim yaratarak küresel ölçekte barış ortamının sağlanmasına katkı sunmaktadır. Bu kadar olumlu katkısı ve etkisi olan turizm faaliyetlerinin verimli bir şekilde sürdürülebilirliğinin sağlanması destinasyon planlaması ile ilgili karar vericiler tarafından doğru kararların zamanında alınmış olması gerekmektedir.

Birçok farklı alanda turizm zenginliklerine sahip Halfeti'nin düşük turizm sezonlarında yüksek doluluk oranlarına ulaşması ve yüksek turizm sezonlarında daha dengeli sürdürülebilir ve yüksek karlı bir seviyeye ulaşabilmesi ancak doğru bir strateji ile yürütülen çalışmaları ile sağlanabilecektir.

Burada öncelikli husus gerçekleştirilecek analizlerle tespit edilen zayıf yönlerin güçlendirilerek zayıflıkların ortadan kaldırılması ile destinasyondan hizmet alan turistlerin yüksek oranda memnuniyet düzeylerinin sağlanmasına özel çaba gösterilmelidir. Zira unutulmamalıdır ki en etkili reklam memnuniyet düzeyi yüksek turistlerin ağızdan ağıza yaptığı reklamdır.

Sonuç itibarıyla Doğa-Macera Turizmi kapsamında Halfeti'nin sahip olduğu potansiyelden etkin bir şekilde faydalanması öncelikle altyapı ve üstyapı sorunlarının giderilmesi, mevcut ürün ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesine bağlıdır. Sonraki aşamada sahip olunan kaynaklar çerçevesinde alternatif turizm seçenekleri kapsamında doğa ve macera temalı turizm seçenekleri değerlendirilerek gerekli tesislerin ve yapıların kurulması ardından bu varlıklara yönelik planlı ve etkili pazarlama çabalarının uygulanmasıyla mümkün olabilecektir.

Halfeti Baraj Gölü'nde bir sualtı fotoğrafı
Fotoğraf Bülent ŞELLİ (2013)

KAYNAKÇA

1. Akpınar, E. ve Bulut, Y. (2010), "Ülkemizde Alternatif Turizm Bir Dalı Olan Ekoturizm Çeşitlerinin Bölgelere Göre Dağılımı ve Uygulama Alanları", III. Ulusal Karadeniz Ormanlık Kongresi 20-22 Mayıs Cilt: IV
2. Altınler, A., (2019), Turizm ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1969-2018). Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi, 3 (2) 2019
3. Bi İgi çli . İ, Altınkaynak F. (2016). Turizm Endüstrisinin Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi; Ekonomi Paradigmasıyla Yaklaşım. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 12, 560-580.
4. Boyraz, Z. ve Bostancı, M.S. (2015), Birecik Barajı Sonrası Yer Değiştiren Eski Halfeti'nin (Şanlıurfa) Turizm Potansiyeli, Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, Vol. 7, No. 3 (2015)
5. Doğa Turizmi Master Planı 2014-2023, (2014) T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Ankara
6. Erkol, B. G. (2016), Özel İlgili Turizmi, Alternatif Turizm Tanımı ve Kavramlar, (Editörler: Yaylı, A. ve Sürücü, Ö.), (Detay Yayıncılık, Ankara).
7. Garda, B. ve Karaçor, S. (2016), Yeni Turistik Eğilimler: Antalya İli Örneği. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 2016 Cilt23, Sayı:3
8. Halfeti Nüfus Bilgileri, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Halfeti>
9. Cittaslow, <https://cittaslowturkiye.org/>
10. Karacadağ Kalkınma Ajansı (2018), Tarih Yeniden canlanıyor Projesi Arşivi
11. Karakaş, M. Babür S., (2013). Gelişen Dünya'da Turizm Sektörünün Yeri, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 15 (25)
12. Kaypak, Ş. (2012), Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (22): 11-29, 2012
13. On Birinci Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2019-2023 (2018), TC. Kalkınma Bakanlığı, Yayın No: KB3009 Ankara
14. Turizm İstatistikleri Raporu, (2019), TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, yiygm.ktb.gov.tr
15. Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (2018), 11. Kalkınma Planı (2019-2023), T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2018, <https://www.sbb.gov.tr/ozel-ihstias-komisyonu-raporlari/#1540024439304-a1816e9a-4191>
16. TURSAB Rapor 1, (2020), Covid-19 Sürecinde Türkiye ve Dünya Turizmi Değerlendirilmesi, <https://tursab.org.tr/apps//Files/Content/6ad52b35-1dd2-41c2-9f1c-c24cc19e7a63.pdf>
17. TURSAB Rapor 2, (2020), Covid-19'un Turizme Etkileri ve Şanlıurfa Turizminin Geleceği, İstanbul
18. Türkiye Turizm Eylem Stratejisi 2023, Eylem Planı 2007-2013, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara, 2007, <https://www.ktb.gov.tr/TR-96696/turkiye-turizm-stratejisi.html>
19. UNWTO, (2014), Affiliate Members Global Report, Volume 9 – Global Report on Adventure Tourism, <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284416622>
20. Yurddaş, M. (2019). Birecik Ve Halfeti'nin (Şanlıurfa) Turizm Potansiyeli. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi , 6 (6) , 282-302 .
21. TUİK 2021 Yılı İlçe Nüfus Raporu, https://www.tuik.gov.t/indir/duyuru/favori_raporlar.xlsx

Pers Askerleri Gravürü / 1865.

Harran'dan Geçen Bir Yol “PERS KRAL YOLU”

Çetin KAYA
Arkeolog

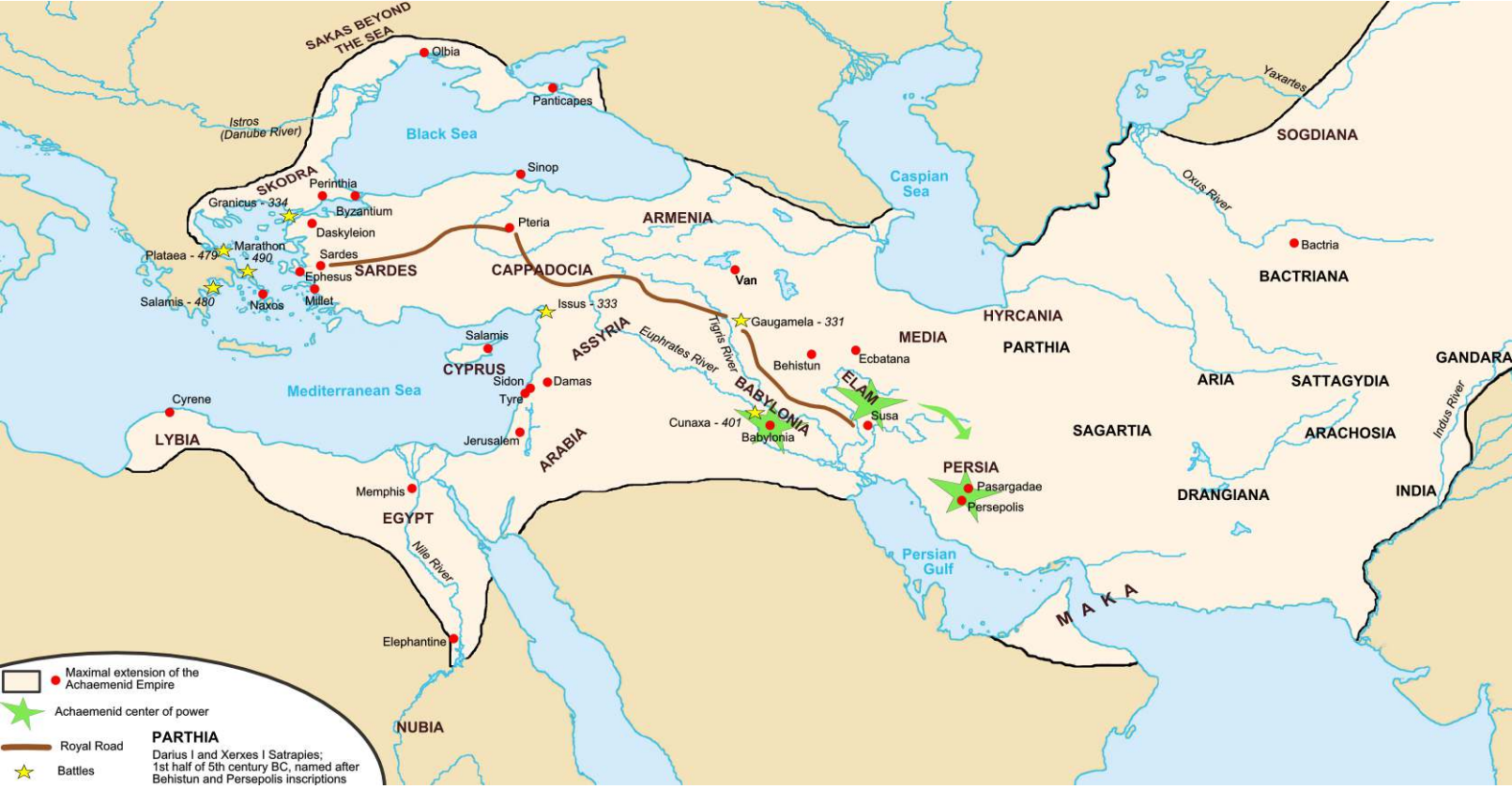
Tunç çağından itibaren şekillenmeye başlayan ve günümüz Anadolu'sunda bile kullanılmaya devam eden yol ağlarındaki en önemli unsurlar hiç şüphesiz coğrafi faktörlerdir. Anadolu coğrafyasının verdiği imkânlarda yaklaşık 5 bin yıldır uygarlıklar arasındaki iletişimi sağlayan yolları, askeri ve ticari olarak üzere iki kategoride ele alabiliriz.

Adeta medeniyetlerin beşiği diyebileceğimiz Anadolu, en eski ticari ve askeri yolları bünyesinde barındırmıştır. Bildiğimiz kadarıyla; Asur ticaret kolonilerinin yolları, Hitit yolları, Pers Kral Yolu, Roma ile Bizans'ın askeri-ticari yolları ve en nihayetinde de İpek Yolu bunlardandır. Özellikle bunların arasında Asur devri ekonomik ve tarihi vesikalarda geçtiği Asurların askeri maksatlı kullandıkları Suriye'deki Til Basrip'ten başlayarak Güneydoğu sınırımızdan Türkiye'ye girerek Harran ve Nusaybin'den geçerek sağa kıvrılan,

oradan Irak sınırına girerek Musul-Ninova-Asur'a ulaşan yoldu. Diğer ise, Pers Hanedanı'nın üç kralı devrinde en parlak dönemini yaşamış olan ve yakın tarihimizde “Kral yolu” olarak bilinen yoldur ki bu yol İran'daki Susa şehrinden başlayarak Anadolu'da Sardes'e kadar uzanan yoldur. Bu ikinci yol birincisinden 2-3 yüzyıl sonra kullanılmış çok bakımlı bir yoldur. Burada konu aldığımız kral yollarını şu anlamda ele almak yerinde olacaktır. Bunu bir kralın yaptırıp, trafiğe açtığı bir yol olarak anlamaktan ziyade; belirli bir siyasi gücün, hâkim olduğu bölgeler arasındaki ticaret ve askeri akışı sağlayan, yolları kontrolünde tutan onların bakım ve emniyetini sağlayan etkin bir gücün etkinliği olarak anlamak lazımdır.

Medeniyetler beşiği olan Anadolu toprakları gerek ticari gerekse askeri stratejik noktalara inşa edilen ihtiyaç ve savunma mekânları sayesinde Ana-

dolu stratejisi giderek daha da öneme kavuşmuştur. Yol stratejisinin güvenliği daima kontrol altında tutulması, bakılması, düzeltilmesi, köprü ve geçitlerin yapılması gerekmiştir. Harran şarri “Kral Yolu” olarak adlandırılan yol, Asurların M.Ö. 9-6 yy. arasında başkentleri Asur şehri ile Kuzey Mezopotamya arasındaki bölgelerde askeri ve ticari amaçlarla trafiğe açık tuttıkları yoldur. Harran şarri “Kral Yolu” ismini Harran ilçemizden alan bu yol M.Ö. 6. yy'da güneyden gelen Babil dalgasıyla Asurlular tarih sahnesinden silinmiştir. Babil hâkimiyetine geçen Harran, Kral Nabonid (Annesi Urfa doğumludur) tarafından önemsenmiş ve Tanrı Sin'e bir tapınak yapmıştır. Sin Tapınağı Harran'da inşa edildiği bilinen en eski anıtsal eserdir. M.Ö. 2000 başlarına ait Kültepe ve Mari tabletlerinde Harran'daki Sin (Ay Tanrısı) Mabe-di'nde bir antlaşma imza edildiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Yine M.Ö.

II. bininin ortalarına ait Hitit tabletlerinde, Hititlerle Mitanniler arasında yapılan bir antlaşmaya Harran'daki Ay Tanrısı Sin'in ve Güneş Tanrısı Şamas'ın şahit tutulduğu belirtilmektedir.

Babiller ise M.Ö. 539'da Pers Kralı Kirus tarafından yıkılmıştır. Dolayısıyla Asurların ve Babillilerin elinde bulunan kral yolu Perslerin eline geçmiştir.

Modern günümüz Urfa sınırları içerisinde 48 km. güneyde yer alan Harran, adını da aldığı ovanın ortasında doğuda tektek dağları ve batıda benzer alçak tepeler ile çevrilmiş, 6 bin yıllık bir tarihi geçmişe sahip tarihi sit alanlarından oluşmaktadır. Bulunduğu coğrafi ve iklim şartları nedeniyle pek avantajlı bir konum olduğu söylenemez. Fakat Harran henüz tam keşfedilmemiş, isminin anlamı "yol, yol kavşağı kervan" olan eski bir yerleşim

merkezidir. Harran'ın Kral yolu ile bağlantılı en büyük avantajı Kuzey Mezopotamya'dan gelen ticaret yollarının çok yakınında bulunması, bir kavşak noktası olmasıdır. Geniş anlamda Harran; Hindistan, Ortadoğu ve Akdeniz ticaret güzergahının Güneydoğu Anadolu'daki kesiştiği noktayı temsil eder. Böylece Ortadoğu'dan gelen mallar Anadolu ve Akdeniz'e Harran üzerinden açılmaktadır. Ticari ve bununla ilişkili olarak jeopolitik öneminin yanında, ikinci ve daha çok tanınan bir yanı şehrin dinler tarihi açısından oynamış olduğu roldür. Urfa (Harran) M.Ö. 2000 li yıllardan itibaren Orta çağlara kadar neredeyse Ortadoğu paganizminin (putperestliğinin) hacı merkezi olmuştur. Şehir, eski çivi yazılı metinlerde karşımıza çıktığı üzere Ortadoğu'daki ay tapınımının yaygınlığı dolayısıyla ün yapmıştır.

Ay Tanrısı Sin'in kült merkezi olarak kalması İslam ve Hıristiyanlık dönemlerinde de popüleritesini arttırmıştır. Üç monoteist dinin kurucusu olarak kabul edilen Hz. İbrahim ve atalarının yarı efsanevi maceraları bu topraklarda başlar. Hem tarihsel hem coğrafi anlamda Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamın kaderi bu noktada kesişir. Şehir bu yanıyla, inananları için kutsal bir şehirdir.

Yol, Şehir ve Medeniyet kavramında Harran'dan geçen bir yol "Pers Kral Yolu" bahsini Fatih Sultan Mehmet'in bir beyitiyle kapatalım;

Bir şehirde en önemli üç şey: kanalizasyon, hamam ve kütüphanelerdir. Kanalizasyon şehrin kirini, hamam bedeninin kirini, kütüphaneler de ruhun kirini temizler.

KAYNAKÇA

- Güner Şemsi, Anadolu'da Kral Yolları.
 WM Ramsay, Küçük Asya'nın Tarihi Coğrafyası (Cambridge University Press, 2010).
 Maria Brosius, (2006), Persler (Routledge).

Fırat Kıyısında İNBAŞI MAĞARALARI ve SU DEĞİRMENİ

Kamile ÖZDEMİR
Araştırmacı-Yazar

İnbaşı Mağarası, Şanlıurfa'ya 70-75 km Bozova ilçesine de 20 km uzaklıkta bulunan yıllara meydan okuyan tarihi bir yerdir. Unutulmaya yüz tutmuş, fakat o hep tarihe ayak direnmekte, hiç yorulmayan İnbaşı Mağarası halen o güzelim doğa güzelliğini korumaktadır. Arada sırada bazen doğa ile bütünleşmek için nefes almaya gittiğimiz İnbaşı'ya, bu kez gittiğimizde halen ulaşım zorluğu olması ve sahipsiz bırakılması, su değirmeninden hiçbir eser kalmaması ne yazık ki biz Urfalıları üzmektedir.

İnbaşı Mağaraları Şanlıurfa'nın Fırat Nehri kıyısında bulunan Bozova ilçesine bağlı Atatürk Barajının yakınında olan Karacaören Mahallesi (köyü) civarında bulunmaktadır. Araştırmalara göre Roma döneminden kalmış bu mağaraların başka bir özelliği de mağara içinde Fırat Nehri'ne akan su ile çalışan "su değirmeni"nin yer almasıdır. O tarihlerde etrafta ne kadar köy varsa hepsi buğdaylarını bu suyla çalıştırarak un değirmenine getirirlermiş. Köylüler değirmene geldiğinde sıra olmasından dolayı günlerce bu mağaralarda kalırlarmış ve hatta o dönemlerde kaçakçıların da sığındığı yermiş İnbaşı Mağarası.

Ayrıca buraya "İnbaşı Değirmeni" de deniliyor. Rahmetli babam, o dönemlerden yani tarih olarak 1950'li yıllardan bahsedirdi. O yıllarda babam daha 12-13 yaşlarında bir toy delikan-

lyken İnbaşı Değirmeni'ne sık sık ekmeçlik un yapmak için ağabeyleriyle gelip gidermiş. Babam hep bizlere bu raları anlatırdı.

"Yavrum öncelerden araba felan yoktu. Kimin eşeği varsa o köyün zenginlerindendi. Buğday çuvallarımızı eşeğe yükleyip İnbaşı yoluna düşer, günlerce yol giderdik. O zamanlarda ben genç, toy biriydim. Ne zevkle, ne aşkla İnbaşı'ı değirmenine gelirdik. Çünkü geldiğimizde muhakkak Fırat suyunda arkadaşlarla birlikte yüzerdik. Hele o yazın 50 derece sıcaklığında, o buz gibi akan Fırat'ın suyu bize ilaç gibi gelirdi. Kebap yapmak için getirdiğimiz eti o yazın sıcaklığında buz gibi olan Fırat'ın suyunun içine koyardık ki kokmasın diye."

Bir de Ali adında esmer, boylu postlu bir genç delikanlı varmış. Bu

genç delikanlı tahtadan bir sal yapmış kendine ve o salla Fırat Nehri'nin karşı tarafından değirmene gelen köylüleri karşıdan karşıya götürüp getirirmiş. Tabii ki herkes bunu yapamıyormuş. Fırat Nehri çok tehlikeli olduğundan dolayı bunu yapmak için çok iyi bir yüzücü olması gerekliydi ki insanları güvenli bir şekilde nehirden karşıdan karşıya ulaştırınsın. Çünkü her an sal devrilebilir, o nedenle salı karşıdan karşıya götürmek için kaptan ve güçlü, kuvvetli biri olmalıydı ki o da Ali kaptanmış.

Tabii ki o yıllarda babamın aklına bu su değirmeni girmiş ve Haclılar Köyü'nde babam ilk defa suyla çalıştırarak un değirmenini yapmıştı. Ta ki 1970 yıllarında babam Almanya'ya gidece kadar yapmış olduğu su değirmeni ile Haclılar Köyü'ne ve etrafta bu-

lunan tüm yakın köylere hizmet vermiştir.

Halen, içerisinde kaynak suyu ile beslenen doğal bir havuzunda bulunduğu İnbaşı Mağaraları, yaz aylarında yöre halkı tarafından serinlemek için tercih ediliyor.

Yaz aylarının en sıcak günlerinde termometrenin 55 dereceyi gösterdiği bölgede vatandaşlar, kendilerini metrelerce yükseklikten havuzun "karpuz çatlatan" olarak da adlandırılan soğuk suyuna bırakıyorlar. Kimileri de Fırat Nehri'nde yüzerek serinlemeye çalışıyorlar.

O çevrenin köylülerinden edinilen bilgiye göre, bundan 40-50 yıl kadar önce değirmen suyunun biriktiği mağaradan Bizans dönemine ait bir definenin suyun hızı ile Fırat Nehri'ne döküldüğü söylenmektedir. Buna dayanarak değirmenin Bizans dönemine ait olduğunu söylemek mümkündür.

Dağın içerisindeki bir tünelle nereden geldiği bilinmeyen ve tünelin çıkışındaki mağarada biriktikten sonra hemen yanı başındaki Fırat Nehri'ne dökülen bir su kaynağı ile çalışan değirmen, suyun biriktiği mağaranın kuzeyine bitişik olarak kayalara oyulmuştur. Değirmeni çalıştıran su, kayalara oyulmuş tünel ve kanallar vasıtasıyla öğütme taşlarına ulaşmakta, buradan tekrar tüneller vasıtasıyla Fırat Nehri'ne dökülmektedir. Değirmenin Fırat Nehri'ne bakan batı cephesi dik kayalıktır. Bu nedenle değirmene giriş, kuzeyden açılan uzunca ve geniş bir tündenlen olmaktadır.

Ayrıca 1997 yılında başrollerini İbrâhim Tatlises ve Gülben Ergen'in oynadığı "Fırat dizisi" ve 1999 yılında da başrollerini Özcan Deniz ile Şevval Sam'ın oynadığı "Aşkın Dağlarda Gezer" dizisi bu bölgede çekilmiştir.

Bu tarihi doğa güzelliğinin yöre tu-

rizmine kazandırılması lazım. 2021 yılı sonunda gittiğimizde düzgün bir yol yapımının ve çevre düzenlemesinin olmadığını gördük. Ayrıca tarihe meydan okuyan o su değirmeninden hiçbir eser kalmamıştı. Maalesef madde bağımlısı gençlerin kullandığı bir yer olmuş. Bizim gibi birçok ailenin gelip oradan hemen ayrıldığına şahit olduk. Neden bu gibi tarihi yerlerimiz turizme kazandırılmıyor? Bugün insanlarımız nasıl bir Atatürk Barajı'na, bir Halfeti'ye, bir Göbeklitepe'ye gidiyorlarsa, neden bir İnbaşı Mağarası'na da gitmesinler. İnbaşı Değirmeni ve Mağaraları bir tarihi eser ve bu yapıların korunması için Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi'nin, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün, ortak bir çalışması ile yol ve çevre düzenlenmesinin yapılması gerekiyor. Bir an önce geç olmadan İnbaşı Mağaraları turizme kazandırılmalıdır. Şanlıurfa turizmine çok katkısı olacaktır.

Ayrıca buraya gidenler farkına vardı mı acaba? Kayalar arasında erimiş karın buz gibi sularından bir şelale akmaktadır. O şelalenin etrafına bir düzenleme yapılmalı ve ayrıca şelalenin aktığı yerde bir su yolu yapılmalıdır. Bu doğa güzelliklerimizi yok etmeyelim, sahip çıkalım. Bir ülke veya bir il geliştirmek, üretmek istiyorsa; geçmiş tarihine, kültürüne sahip çıkmalıdır. Herkesin bir kez de olsa gidip oraları görmelerini tavsiye ederim.

URFA ÜZERİNE BİRKAÇ EDEBÎ ANEKDOT

Mehmet KURTOĞLU
Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yayınlar Şube Müdürü
kurtoğlu.mehmet63@gmail.com

Hz. İsa'nın on iki havarisinden Toma'nın Urfa'ya gönderdiği yetmişlerden Adday'ın başından geçen maceraların anlatıldığı kitabın ilk roman olduğu söylenir. Toma'nın kitabının roman olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği ayrı bir konu, ancak Urfa gerek tarihî ve sosyal gerek dinî ve fikrî yönden edebiyata büyük ilhamlar vermiş bir şehirdir. Toma'nın kitabı yahut Adday'ın maceraları Hz. İsa'nın mendili/mektubu efsanesini doğurmuştur. Örneğin bu kadim efsane, modern dönemde İtalya'da Julia Navarro'ya "Kutsal Kefen" romanını yazdırmıştır. Stefan Zweig "Rahel Tanrı'yla Hesaplaşıyor" (1) adlı hikâyesinde Tevrat'a dayanarak Haranlı Rebeka'yı anlatır. Yine Hz. İbrahim'in hayatı birçok filme ve romana ilham olmuştur. Bu şehri görüp de şiir yazmadan geçen şair yok gibidir. Gelen hayran olmuş, giden hayran olmuştur. Dünya edebiyat tarihinde Urfa'nın edebî ve kültürel yönü bütün zenginliğiyle görülür. Ancak dışarıdan gelenlere büyük ilhamlar veren bu şehir, nedense içinde yaşayanlara aynı güçte ilham verememiştir. Eğer bir Tolstoy, bir Dostoyevski, bir Balzac Urfa'da yaşamış olsaydı dünyanın en büyük şaheserlerini yaratırdı. Urfa'nın edebiyat ve sanat bağlamındaki fakirliği üzerinde ayrıca düşünmek gerekir.

Edebî okumalar yaparken Urfa ile ilgili bağ kurduğum metinlerden ilhamla kaleme aldığım birkaç anekdot:

Donkişot, Makâmât ve Suruçlu Ebû Zeyd

Donkişot okumaları yaparken, Rogear Garaudy'nin "Donkişot" adlı hacim olarak küçük ama içerik olarak oldukça dolu kitabını okudum. Garaudy, "Benim üstadım Donkişot'tur" diye yazmış ve hayatı boyunca yaşamış olduğu mücadelesinin ilham kaynağı olduğunu belirtmiştir. Garaudy, Donkişot'un kim tarafından yazıldığının belirsizliğini anlattıktan sonra, Arap İslam etkisinden bahsetmekte ve özellikle romanının doğmasında en büyük ilhamın Arap dili ve edebiyatının XI. yüzyılın başından itibaren Hemedanî (ö. 1007) ve ondan bir asır sonra gelen Harîrî (Ö.1122) olduğunu söyler. Gerek Hemedanî gerek Harîrî Arap edebiyatının en muhteşem klasik eserleri Makâmât kitabının yazarlarıdır. Garaudy'nun yazdığına göre Cervantes defalarca pikaresk kahramanlar kullanmıştır. Bu edebî türün kaynağı ise Arap klasikleri arasında yer alan Makâmât'lardır. Özellikle yukarıda adı zikredilen iki Makâmât meşhurdur. Makâmât türü birçok edebî alan üzerinden okumaya müsait klasik eserlerdir. Makâmât'ı, Avrupa üniversiteleri sanat tarihi, edebiyat, şehir,

Harîrî'nin el-Makâmât'ından minyatürlü iki sayfa
(Süleymaniye Ktp., İslam Ansiklopedisi Harîrî Maddesi)

şiiir, hikâye, kissa vs. birçok alan üzerinden okumaktadırlar.

Garaduy'nin, Donkişot'a Harîrî'nin Makâmât'ı üzerinden dikkat çekmesi benim de ona dikkat kesilmeme neden oldu. Zira Harîrî'nin Makâmât'ta kahramanı Urfa/Suruçlu Ebû Zeyd-i Seruçî'dir. Düşünün bir kere dünyada bütün romanların babası sayılan, gelmiş geçmiş bütün çağlara seslenen Donkişot romanının ilham kaynağı Makâmât, kahramanın Alonso Quijada'nın (Donkişot) ilham kaynağı Suruçlu Ebû Zeyd! Daha önce okumuş olduğum Makâmât'ı ve Donkişot'u yeniden bu defa karşılaştırmalı olarak okumaya başladım. Kimin yazdığı muallakta duran Donkişot'un yazarının kim olduğundan daha çok Donkişot ile Ebû Zeyd benzerliği benim ilgimi çekti. Makâmât her biri birkaç sahifelik elli bölümden oluşur. Her bölüm kendi içinde bir hikâyeden oluşur ve her hikâyede Ebû Zeyd'in başından geçenler anlatılır. Donkişot da tıpkı Makâmât'ta olduğu gibi birkaç sahifelik bölümlerden oluşur, her bölümde Donkişot'un başından geçen bir hikâye anlatılır. Makâmât'ın bir kısmında şiirlere yer verilir, aynı şekilde Donkişot romanında da şiirlere yer verilir. Makâmât'ı, Harîrî hikmet, irfan, ahlak gayesiyle kaleme almış, kahramanı Ebû Zeyd-i Seruçî'yi "iyilik yap, fenalıktan kaçın" zihniyetiyle tasvir etmiş, erdem peşinde göstermiştir. Aynı şekilde Cervantes, Donkişot'u devrinin çürümeye yüz tutmuş, gösterişçi şövalyeliği alaya almak ve engizisyonu

eleştirmek için kaleme almış; yaratmış olduğu Donkişot kahramanını erdem peşinde bir idealist olarak tasvir etmiştir. Ebû Zeyd bir mescitte vermiş olduğu vaazında "Zaman denilen şeyde biraz insaf olsaydı, ehliyetsizler idare başına geçemezlerdi." der. Aynı duyarlılığı Donkişot, şövalyeliğin onurunu kurtarmak için gösterir. Donkişot iki kahramanlı bir romandır: Donkişot ve Sancho Panza! Makâmât da iki kahramanlıdır: Haris İbni Hemmâm ve Ebû Zeyd Serucî! Ebû Zeyd-i Serucî yaman bir tiptir. Bazen seyyah, bazen vaiz, bazen elinde asası diyar diyar dolaşan biridir. Maksadına ermek için her türlü kılığa girer, her türlü yalanı söyler, hile yapar, İbni Hemmâm yalan söylediğini yüzüne vurunca özür diler, diller döker. Aynı şeyi Donkişot'un sanrısında da görürüz. Şövalye olmadığı halde bir şövalye gibi davranır, birçok kişiye inandırır bunu.

Ebû Zeyd de cami veya mescitte konuştuğu zaman herkesi kendine inandırır, insanlar aralarında para toplayıp kendisine verir. Donkişot da şato sandığı hana gidip kendini şövalye diye tanıtır, yiyip içer, para ödemededen çıkıp gider. Ebû Zeyd zeki ve uyanık bir kişi olarak sözle insanları inandırırken, Donkişot hayal gören biri olarak düşünce ve davranışıyla inandırmaya çalışır. Her ikisinin görevi insanları kendilerine inandırmaktır. Ebû Zeyd yalanlarıyla inandırır, Donkişot ise hezeyanlarıyla... Ebû Zeyd'in bir yalancı olduğunun farkında olan kişi İbni Hemmâm'dır. Donkişot'un deli ve hayalperest olduğunun farkında olan kişi Sancho Panza'dır. Her ikisi de dostlarının davranışlarını olduğu gibi kabul ederler. Sancho Panza Donkişot ile yolculuk eder, İbni Hemmâm ise her yolculuğun sonunda Ebû Zeyd'in karşısına çıkar... Harîrî'nin Makâmât'ı ile Cervantes'in Donkişot'unun kaderi aynıdır. Her iki eserin müellifleri tarafından yazıldığı şüphe ile karşılaşılır. Harîrî yüzüne bakılmayacak kadar çirkin biridir, Cervantes sakat biri. Edebiyat mahfillerinde Harîrî Makâmât'ı yazdığını kimseye inandırmaz. Cervantes ise romanında yazdığı gibi Donkişot'un konusunu Cid Hamete Beneneli adlı Arap bir tarihten almıştır. Ebû Zeyd de dünya vatandaşıdır, Donkişot da... Ne Ebû Zeyd'in fazla İslami duyarlılığı vardır ne Donkişot'un... Her ikisi de evrensel değerler peşinde, iyilik ve erdem savaşçılarıdır.

Sonuç olarak klasikleşmiş bu iki eser ve bu iki eserin Doğulu ve Batılı kahramanlarının çürümüş dünyaya söyleyeceği çok şeyi vardır. Hakikat dünyasında sahte vaiz Ebû Zeyd Serucî ile sahte şövalye Donkişot'u buluşturan bir medeniyet okuması yapılabilir. Ayrıca bugünkü Suruçlu karakterinin Harîrî'nin yarattığı, bizzat tanıyıp karikatürize ettiği Ebû Zeyd Serucî'ye benzediğini, davranış ve reflekslerinin örtüşüğünü söylesek yanlış olmaz sanırım.

Tolstoy Deve Dikeni ve Harran

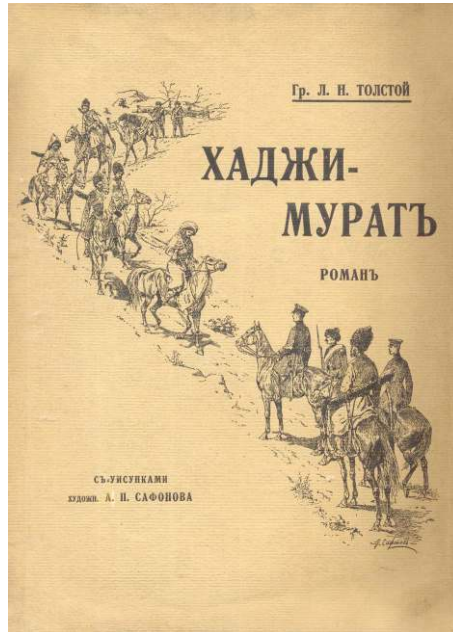
Bir şehrin veya ülkenin büyüklüğü nasıl ölçülür bilir misiniz? İnsan kalitesiyle. İnsan kalitesi de o ülkenin veya şehrin içinden çıkmış büyük adamlarla ölçülür. Büyük adamlar yaşadığı yerlerin çocuğudur. Bir Dostoyevski Petersburg, Bir Balzac Paris, bir Necip Mahfuz Kahire, Bir John Steinberck Amerika'nın çocuğudur. Tolstoy ise bütün bir Rusya'dır. Tolstoy aristokrat bir köylü çocuğudur. Kırım ve Kafkaslarda subay olarak görev yaparken Türklere ve Şeyh Şâmil'e karşı savaşmıştır. Onun savaş hatıralarından doğmuş romanları vardır; Sivastopol, Kafkas Tutsağı, Hacı Murat.

Hacı Murat müthiş bir romandır. Tolstoy bu romanı "devedikeni" imgesiyle adeta şiirleştirmiştir. Ben devedikeni'ni yalnızca Harran çölündekiler bilir sanırdım. Çünkü 'devedikeni'ni görmeden önce 1950'lerde Urfa ve Harran üzerine röportajlar yapan Fikret Otyam'dan duymuştum. Sonra devedikeni'nin Harran'da bölük komutanlığı yapan Cemal Madanoğlu'nun hatıralarında okudum. Onun da dikkatini çekmiş devedikeni!

Tolstoy, Hacı Murat romanına başlamadan önce giriş niteliğindeki yazısında devedikeni'nden bahseder. Kılıktan eve dönerken yaz ortasında bin bir çeşit çiçekten bahseder. Bu çiçeklerden yaptığı demetle eve dönerken yol boyunca hendekte "bizde 'tatar' denilen, koskocaman açmış, bordo ya çalan göz alıcı çiçeğiyle devedikeni gördüm" diye yazar. Ardından ot biçerken bu dikene pek dokunulmadığından, kazara biçtiklerinde ellerine batmasın diye hemen demetin içinden çekip çıkardıklarını söyler. Hendekte gördüğü devedikeni koparmaya çalıştığını, ancak dikenin elini delik deşik ettiğini, kopardıktan sonra sapı püskül püskül olan devedikeni'nin güzelliğinin kalmadığını, bu haliyle çirkin göründüğünü ve elindeki demete almayıp attığını yazar. Sonra yaptığı bu eylemi sorgularken, "nasıl da acımasız, yok edici şu

insan; kendi yaşamını sürdürülebilmek için ne çok canlı varlığı, bitkiyi yok ediyor" diye sorgular. İlginç olan devedikeni, Tolstoy'a yıllar sonra kattığı Kafkasya'daki bir savaşı hatırlatır. Hacı Murat'ın mücadelesini...

Ruslar devedikeni'ne "Tatar" diyorlarmış. Coğrafyalarında kendilerine başkaldıran, diklenen Türklere "devedikeni" yakıştırmaları yapıyorlarmış. Tabii Türklerin, Ruslar nezdinde böyle anılması onurlu bir duruştur. Zira Rusların gözden kaçırdığı hakikat devedikeni'nin çölün ve bozkırın tabii çiçeği olduğu. Devedikeni bozkırın ve çölün aslı unsuru. Aslı olmayan ise Rusların çölün bu dikenini çiçek sanmasıdır. Yanlış olan ise Tolstoy'un metaforik olarak Hacı Murat'ın şahsında Kafkas halklarını bozkırın devedikeni diye tasvir etmesidir. Çünkü Kafkas halkları özellikle de çeçenler tarih boyunca

Tolstoy'un 1896–1904 yıllarında yazdığı Hacı Murat adlı romanın kapağı

Ruslara kök söktürmüşlerdir. Bilindiği üzere devedikeni çölün çiçeğidir, hem hayat kurtarır hem acı verir. Çölde susuz kalan develer, hayatta kalmak için devedikeni yerler. Dikenli bir çiçek olan devedikeni yerken devenin ağız kanar, akan ılık kan devenin hoşuna gider, acı bir zevk veren devedikeni daha çok yemek ister. Eğer zamanında suya ulaşmazsa deve kan kaybından ölür. Ancak suya zamanında ulaşmışta devedikeni devenin hayatını kurtarır.

Tolstoy'un Hacı Murat romanını devedikeni imgesi üzerinden anlatması önemlidir. Zira daha romanın başında Rusların devedikeni Tatar olarak isimlendirdiğini söyler. Zira romanın sonunda Hacı Murat, Ruslara karşı kısırıldığı bir tarlada, birkaç adamıyla Ruslara karşı savaşırken şehit olur. Tolstoy, Hacı Murat'ın şehit olduğu anı tasvir ederken "bir anda biçilmiş bir devedikeni gibi yüzüstü yere kapaklandı" der. İlginçtir romanın son cümlesi de şöyle biter: "Sürülmüş tarlada gördüğüm ezilmiş devedikeni, işte bu ölümü anımsattı bana." Bir devedikeni roman yazmak. Yahut bir kahramanı bir devedikeni imgesi üzerinden anlatmak ancak Tolstoy gibi büyük adamların işidir.

İlginçtir Harran, tarih boyunca birçok savaşlara, binlerce yağma ve talanlara uğramış ama yaşadığı savaş ve talanlardan bir Hacı Murat çapında roman çıkaramamıştır. Devedikeni bir şiirde bile hakkıyla imgeleştirememiştir. Sorumuza dönecek olursak şöyle diyebiliriz: Bir şehrin veya ülkenin büyüklüğünü ölçmek istiyorsanız devedikeni bakınız. Bir devedikeni dahi bir alegorik eser yaratan yazarlarınız varsa büyük şehir, büyük ülkesiniz. Değilse kendinizi büyük görmenin bir anlamı yok!

Şâir Fâik ve Dîvânı

Bedri Alpay'ın "Şanlıurfa Şairleri" adlı kitabında ismi geçmeyen, divan edebiyatı şairlerinden Fâik Mahmud ile ilgili bilgiye Fatma Koçak'ın "Fâik Mahmud ve Dîvânı" adlı yüksek lisans çalışmasında rastlayınca ilgimi çekti. Çünkü Bedri Alpay gibi birinin dikkatinden kaçan Fâik Mahmud aynı zamanda bir divan olan şairdir. Ekrem Bektaş'ın "Urfalı Dîvân Şâirleri" kitabında biyografisi ve gazeline yer verilen Fâik, yaşadığı dönemde tanınan bir şair olmasına rağmen Urfa'da bilinmeyen bir şairdir. Nâbî ile şiir meclislerinde bulunmuştur. Hemşehrîsi Nâbî gibi sesi güzeldir. Nâbî tarzında hikmetli şiirler yazmıştır. Fâik'in Urfa'da ne kadar yaşadığı ve ne zaman şehirden ayrıldığı bilinmemektedir. Babası gibi kendisi de kadılık yapmış, Bektaş'ın verdiği bilgiye göre Antalya ve İznik'te memuriyette bulunmuş, 1715 yılında İznik'te vefat etmiştir.(2)

Fâik Mahmud'u benim için önemli kılan bir diğer yönü ise Şair Nâbî ile dost olması. Fatma Koçak'ın yüksek lisans çalışmasında hayatı hakkında oldukça sınırlı bilgi yer almaktadır. Fâik Mahmud'un daha çok divanından hareketle kaleme alınan tezde, hayatı ile ilgili şu bilgiler yer almıştır: "17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başlarında yaşamış olan Faik Urfalıdır. Babasının adı Ali'dir. Kadı olan Fâik, meşhur divan şairlerinden Yusuf Nâbî'nin dostudur. Şairin belirgin özelliği aksak olmasıdır. Bu durumu kendisinin ve çağdaşı olan bazı şairlerin şiirlerine de yansımıştır. Koçak'ın anlattığına göre "biyografik kaynaklarda adından hürmetle bahsedilen Fâik, devri-

nin başarılı bir şairidir. Hoşsohbet ve nüktedan olan Fâik, bu özelliğiyle dost meclislerinin aranan kişisi olmuştur. 18. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde sadrazamlar, şeyhülislam, Anadolu kazaskerleri, reisülküttaplar onun sohbet halkasındaki mevki sahibi kişilerdir. Divanı'nda birçok nazım şeklini kullanan Fâik, kaside, mesnevî, gazel, kıt'a, rubaî, matla' ve müfreden oluşan 282 manzume yazmıştır. Şiirlerinde bolca Arapça, Farsça kelime ve terkipler yer almıştır. Yine Koçak'ın verdiği bilgiye göre; çok sayıda tarih manzumesi yer almıştır. Farklı nazım şekillerinde yazılmış olmakla birlikte ağırlığı kıt'a nazım şeklindedir. Medhiye ağırlıklı tarih manzumelerinde, şair yakın çevresinde bulunan birçok mevki ve makam sahibinin önemli olay ve anlarına dair tarih düşmüştür. Bu da onun dostluğa verdiği önemi göstermektedir. Divanında tarih ve efsanevî şahsiyetler ile devrinin siyasî çehresini konu edinen şiirler yazmıştır. Gazelinden örnekler:

Gazel

Bizim sûret-nümâ âyine-i irfânımız vardır
Egerçi sâdeyüz ammâ yine ünvânımız vardır

Senün cem'iyetin var ise rûz-ı cum'ada vâ'iz
Bizim meyhânede her gün ayak dîvânımız vardır

Hayâliyle dil itmez âşinâlık hattını görse
Adû-yı sebze-i bîgâne bir bostânımız vardır

Bizi rencide hâtır itmez a'dâ devr-i hattında
Mu'anven destümüzde hatt ile fermânımız vardır

Terâzû-yı nazarla eylerüz dünyâyı sencide
Kemâl üzre bizim idrâkimüz iz'ânımız vardır

İşitdük mahrem-i bezm eylemişsün yine ağyârı
Bu bed vaz'a senünle ahdimiz peymânımız vardır

Aceb ol âfet-i nahvet-perste n'eyledük n'etdük
Dinmez bir gün bizim de Fâiku'l akrânımız vardır(3)

Gazel

Bana bu derd-i dil çarh-ı sitem-bünyâddandır hep
Hatâ itdüm hatâ baht-ı cefâ-mu'tâddandır hep

Ne bendendür ne dildendür ne çarh-ı vâjgündandır
Bu vaz'ı nâ-murâdî tâli-i nâ-şâddandır hep

Dil-i Mehveşlere feryâd-ı uşşâk eylemez te'sir
Ya âhendür ye seng-i hârâ ya fûlâddandır hep

Hemân maksudumuz ser virmedür râh-ı muhabbetde
Bizim irşâd-ı feyzi 'işkumuz Ferhâd'dandır hep

Nedür haysiyetün bilsem senün ey nâle-i bülbül
Çemende çâk-ı ceyb-i gönce dest-i bâddandır hep

Ne âşup-ı nigehtendür ne ol zülf-i siyahdendür
Sana ey şeh şikâyet gasze-i celladdandır hep

'Arûs-ı nazma virmek zîb ü fer meşşâta-ı fikret
Yine hüsn-i edâ-yı Fâ'ik-i üstaddandır hep(4)

Yahya Kemal ve Urfa

Yahya Kemal (1884-1958), TBMM II. Dönem (1923) Urfa milletvekilliği yapmış ama Urfa'yı görmemiştir. O dönemde birçok şair/yazar Anadolu'nun şehirlerinden milletvekili seçilmiş ama seçildiği şehirleri görmemişlerdir. Yakup Kadri, Mardin milletvekilidir Mardin'i görmemiştir. Yahya Kemal, Urfa ve Yozgat milletvekilidir ama bu iki şehri görmemiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar, Maraş milletvekili olmuş, Maraş'ın Fransızlardan kurtuluşu dolayısıyla bir törene katılmış o kadar. Yahya Kemal, Yakup Kadri ve diğerleri keşke seçildikleri şehri bir defacık olsun ziyaret etmiş olsaydılar. Yahya Kemal Urfa'yı görmemiş ama

Urfa vekili olması dolayısıyla zaman zaman şehrin adını zikretmiş, övgüyle anlatmıştır. Örneğin TBMM'nde 21 Ağustos 1923 yılında Lozan Sulh Muahednamesi'nin tasdiki için yapılan müzakereler sırasında Urfa mebusu olarak bir konuşma yapmış, konuşması sık sık alkışlarla kesilmiştir. Yahya Kemal o konuşmasında; "Evet Efendiler! Fırat'ın beri tarafında kalan saha, o saha ki Diyarbekir, Siverek, Urfa, Mardin, Siirt ahalişi ağnamının meralarıdır. Oralar bize kalırdı ve o sahada gayet büyük mikyasa da bir aşair temevvücatı bulunurdu ve hudutta emn ü âşâyış daima bâkî kalırdı. Fakat Suriye'nin Rum ve Ermeni Katolikleri -ki daima burunlarını Şark Meselesine sokarlar- onlar efkâr-ı umumiyeyi idlal ettiler, dediler ki: 'O sahada oturan ırk doğrudan doğruya Suriye ırkına mensuptur' hayır efendiler! Doğrudan doğruya Türk ve Kürt milletine mensup bir ırktır ve doğrudan doğruya Anavatan'a iltihak etmek isteyen bir ırktır"(5) demiştir.

Yahya Kemal 7 Aralık 1924 tarihinde Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde; "Şafak Sökülüyor" yazısında ise Cumhuriyet Halk Fırkası'nın seçimi kazanacağını belirtirken şöyle der: "Lakin başlangıçtayız. Pek yakında, birkaç gün sonra, Urfa'yı göreceğiz, Kırkkilise'yi göreceğiz, Aydın'ı göreceğiz, Gümüşhane'yi göreceğiz Kırşehir'i göreceğiz, Bitlis'i göreceğiz, Sinop'u göreceğiz, Diyarbekir'i göreceğiz, Siverek'i göreceğiz. Nihayet İzmir'i göreceğiz ve muhalefetin o derece benimsemeğe kalktığı hür ve güzel İstanbul'u göreceğiz"(6) diye yazmıştır. "Hüseyin Cahit Bey ve İntihabat" adlı yazısında ise "Fırkamız, henüz Müdafaa-i Hukuk namını taşıırken ordular kaldırdı ve kuvve-i kahiresiyle Urfa'yı, Aynatab'ı, Kars ve Ardahan'ı, Adana'yı, İzmir, Bursa'yı, Edirne'yi, İstanbul'u açtı. Ve bütün açtığı bu yerlerde istiklal mefhumuyla hürriyet mefhumunu birbirinden ayırmadı"(7) diye yazmıştır. "Sade bir görüş" yazısında divan şiirinin İstanbul'da yazılıp imparatorluğun dört bir yanına yayıldığını, Anadolu ve Rumeli şairlerinin şiirlerinin imparatorluk coğrafyasında okunduğunu söyleyen Yahya Kemal, yazısının devamında "Tesalya Yenişehir'deki şairin gazelini Diyarbekir konaklarında, Urfalı şairin kasidesini Bosna saray konaklarında okuyor, anlıyor, coşuyorlardı. Havas tabakasının şiiri böyle oldu-

ğu gibi halk tabakasının da böyleydi"(8) diye yazar. Yahya Kemal'in Urfalı şair dediği kişi hiç kuşkusuz Yusuf Nâbî'dir. Yahya Kemal divan şairleri arasında Nâbî'ye ayrı bir önem verir. Ayrıca divan edebiyatının en güzel mısraının da Nâbî'ye ait olduğunu söylemiştir. "Nâbî'nin 'Sen dur ey bülbül biraz gülşende yârim söylensin' mısraı güzelliğine doyulmaz, berceste mısradır"(9) diye yazmıştır.

Yahya Kemal'in Nâbî ile ilgili olarak söyledikleri bununla da sınırlı değildir. Yine sohbetlerinde şöyle der: "Ziya Paşa diyor ki: kültür merkezi İstanbul iken, Türkçenin güzelliğini iki taşralı yaptı. Biri Nef'i, diğeri Nâbî. Urfalı Nâbî de İstanbul şivesi nazara çar-

par. Nâ'îli İstanbullu, bunun hizmeti çok. Şeyhülislam Yahyâ da böyle. Gittikçe İstanbul Türkçesi hâkim oluyor. Nâbî İstanbul Türkçesini, hanımların vay efendim, sadalarını beğeniyor. Kendini ona kaptırmış. İstanbul Türkçe ve şivesi zamanla şiire hâkim oldu."(10) Düşünebiliyor musunuz Urfalı Nâbî taşradan giden bir şair olarak İstanbul Türkçesi'ni çok güzel konuşuyor, bunu şiirine yansıtıyor. İmparatorluğun bütün şehirlerindeki kadınlarından farklı olarak İstanbul kadınlarına ayrı bir yer verir. Onları nazlının ötesinde nazenin olarak nitelemesi hayranlığından dolayıdır. Yine sohbetlerinde İspanya'da büyükelçi iken yaşadığı hatırasını anlatırken; "İspanya'da bulunduğumda Arapların İspanya'yı fethiyle meşgul oldum. Bir İspanyol tarihçisine sordum. 'Yalnız Endülüs'te kaldılar da yukarda kalmadılar, nedendir?' Dedim. Tuhaf bir cevap vererek: 'Araplar hurmanın yetiştiği yere kadar gittiler' dedi. Biz de bizim mahsullerin olduğu yere kadar gitmişiz, ondan ötesine gidememişiz. Harran çok mûmbit, fakat Türk köylüsü dayanamıyor. Bütün bir sene oturamıyor. Harran bir zaman bütün Bizans'ı beslemiş, o kadar mûmbittir."(11) der.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde 1923 yılında yazdığı bir yazıda ise Mustafa Kemal'in öncülüğünde yapılan Milli Mücadele'yi nasıl verdiğimizizi anlatırken sözü Urfa ve Antep'in Fransız işgalinde verdikleri şanlı direnişe getirir ve "Anadolu'ya çıktığı zaman emrine amade ordular bulmadı: Bulamayıncada fertleri ordular gibi kullandı; o fertleri birer ordu kuvveti neffetti; onlardan niceleri şehir şehir tüten isyanları bastırdılar, birer avuç yiğitle dev gibi ordulara karşı durdular"(12) diye yazar. Bir başka yazısında ise "Aydın vilayetindeki Yunan istilasının etrafında müdafaa cepheleri, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, dolaşan çeteler, isimleri yâd edilmeye başlanan çete reisleri, Urfa, Maraş, Ayntap fevaranları, ewvela Erzurum'da sonra Sivas'ta daha sonra Ankara'da beliren ciddi bir teşekkül, Heyet-i Temsiliye ve bütün bunların fevkinde kimine endişe, kimine kin, kimine haset, kimine ümit, kimine muhabbet hisleri veren bir isim; Mustafa Kemal Paşa'nın ismi"(13) der.

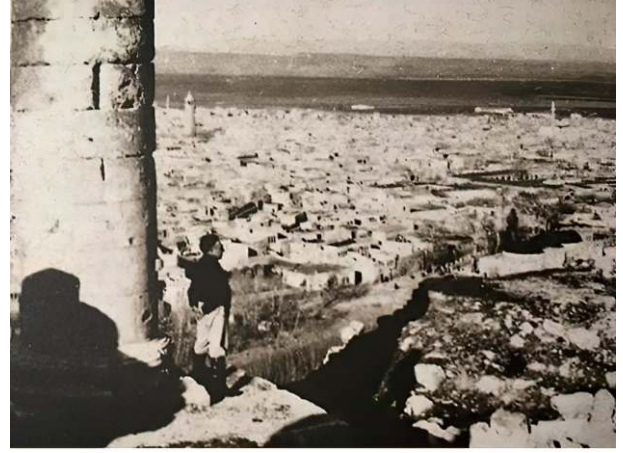
Behçet Kemal Çağlar, Yahya Kemal'in Urfa milletvekili iken mecliste yaptığı bir esriye, "Yeni Yahya Kemal" adlı ya-

zısında yer vermiştir. “Henüz Büyük Millet Meclisi hükümeti zamanlarıymış. Mustafa Kemal, reislik kürsüsünde, biraz sınırlı ve sabırsız, göçmen meselesine çare bulacak tasarının müzakeresini idare ediyormuş; bu sırada Mehmet Emin Yurdakul söz almış. Mebus sıfatıyla meseleye temas edecek amma işi şairliğe dökmüş; lafı uzattıkça uzatmış, tarihten önceki göçlerden başlamış, aynı tafsilatla bugüne kadar gelse saatler sürecekti, büyük reis bir yutkunmuş olmamış, iki yutkunmuş olmamış, nihayet kaya ucundan dalgaya eğilen kartal gibi, kürsüden sarkmış, sesini mümkün olduğu kadar yumuşatarak; ‘sadede gelmenizi rica ederim’, diye ihtar etmiş. Şair, coşkunluğunun ortasında şaşırır vermiş, ne söylendiğini de pekiyi duymadığı için şöyle cevap vermiş: ‘Ona arkadaşlar gelecek efendim!’ Meclisin kahkahaları arasında, Urfa mebusu Yahya Kemal de Antalya mebusu Hamdullah Suphi’nin kulağına eğilmiş: “O şirde saded’i biz arkadaşlara bırakmıştı, demiş”. (14) Bilindiği gibi Mehmet Emin Yurdakul da 1931-1943 arası 3 dönem Urfa milletvekilliği yapmıştır.

Sabahattin Ali Urfa’da

Usta şair Sabahattin Ali (1907-1948)’nin ölümü bana hep trajik gelmiştir. Nedense ölümüne en çok üzüldüğüm yazarların başında gelir. Türk edebiyatının büyük kalemi. Keşke daha uzun yıllar yaşayıp daha güzel eserler verseydi. Türkiye’nin faili meçhul cinayetlerinden birine kurban gitmiştir. Düşünüyorum da fikri olarak iktidarda CHP var. Ama buna rağmen adam bir cinayete kurban gidiyor. İlginç olan onu Türkiye’den kaçmaya iten sebep ne olabilir? Kimi ne kadar rahatsız etmiştir. Asıl üzerinde durulması gereken bu.

Vefatından önce borçlanarak bir kamyonet alıp 1945-48 yılları arasında nakliyatçılık yapıyor. Amacı gerçekten nakliyatçılık yapmak mı yoksa ülkeden kaçmak için bir yol bulmak mı? Bunu bilemiyoruz. Sabahattin Ali, Urfa ve Adana’ya iki defa sefer yapmış. Bu seferlerinde yanında cezaevinden tanıdığı şoför Salim de varmış. Urfa’ya olan seferi için, Suriye üzerinden yurt dışına kaçmak olduğu söyleniyor. Adana üzerinden Urfa’ya gidiyor. Suriye sınırından geçmek için. Tabii Urfa’da nelerle karşılaştığı, neler yaşadığını da bilemiyoruz. O zaman Urfa’da bir tanıdığı var mıydı? Şehre geldiğinde kimlerle görüştü, karanlıkta kalan noktalar. Yabancılar

olduğu bu şehirde kontak kurup kendisini Suriye’ye geçirecek araçlar aramış mıdır? Eğer aramış olsaydı çok rahat bulurdu diye düşünüyorum. Çünkü o yıllarda Urfa’da gözü kara kaçakçılar var. Onu rahatlıkla Suriye’ye geçirirlerdi. Kızı Filiz Ali, Sabahattin Ali’yi son kez Urfa yolculuğu dönüşünde görüyor. Urfa’dan Ankara’ya uğradığını anlatırken; “Urfa’dan geliyor o karda kışta. Ayağında çizmeler, sırtında içi kürklü meşin bir ceket, başında meşin, içi kürklü arabacı kalpağı. Onda görmeye alışmadığım bir kılık ama düş gücümü etkiliyor. Giyimine titizlikle dikkat eden babam da bu kılık değişikliğinden hoşnut görünüyor, espriler yapıp duruyor. ‘Büyük seyyah oldum artık’ diyor. O gece kalpağını hiç başımdan çıkarmadım, o da emektar kodak makinasıyla birkaç kalpaklı resmimi çekti. Yolda kamyonla çamura saplanmalarının, makas kıran garip Desoto’nun Dicle(15) Irmağı’nda salla karşıdan karşıya kamyon çekenlerin resimleriyle birlikte kalpaklı resmi de son mektubunun içine koyup göndermişti” (16) diye yazıyor.

Urfa seyahati sırasında 1948 yılında Urfa Kalesi’ne de çıkan Sabahattin Ali, burada bir de fotoğraf çekirmiş. Uzaktan çekilen fotoğrafta kalenin kocaman sütununa ellerini uzatıp tepeden şehre bakarken poz vermiş. Büyük ihtimalle Urfa kalesindeki o fotoğrafı şoför Salim çekmiştir. Sabahattin Ali 1948 yılında Bulgaristan’a geçmek isterken faili meçhul bir şekilde öldürülmüştür.

SONNOTLAR

- 1) Stefan Zweig, Rahel Tanrıyla Hesaplaşıyor, İş Bankası Yay. İstanbul, 2019.
- 2) Ekrem Bektaş, Urfalı Dîvân Şâirleri, Kriter Yay. İstanbul, 2020, sh. 23.
- 3) Fatma Koçak, Fâik Mahmud ve Dîvânı, Gazi Üni. Sos. Bil. Ens. Türk Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, sh.128,129.
- 4) Ekrem Bektaş, Urfalı Divan Şairleri Kriter Yay. İstanbul, 2020, sh. 24,
- 5) Yahya Kemal, Mektuplar Makaleler, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay. İstanbul,1990, sh. 255.
- 6) Yahya Kemal, age. sh.303, 304.
- 7) Yahya Kemal, age. sh.307, 308.
- 8) Yahya Kemal, Edebiyata Dair, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay. İstanbul, 2005, sh. 54.
- 9) Yahya Kemal, age. sh. 317.
- 10) Süheyl Ünver, Yahya Kemal’in Dünyası, Tercüman Yay. İstanbul, 1980, sh. 47.
- 11) Süheyl Ünver, age. sh. 73.
- 12) Yahya Kemal, Eğil Dağlar, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay. İstanbul, 2012, sh. 307.
- 13) Yahya Kemal, age. sh. 321.
- 14) Hilmi Yücebaş, Bütün Cepheleriyle Yahya Kemal, Aka Yay. İstanbul, 1962, sh.15.
- 15) O yıllarda Urfa’ya gidenlerin Fırat Nehri’ni salla geçmesi gerekiyor. Filiz Ali, Fırat ile Dicle nehirlerini karıştırmış olması.
- 16) Sevgül Sönmez, A’dan Z’ye Sabahattin Ali, YKY. İstanbul, 2017, sh. 213.

İngiliz Papaz ve Gezgin OSWALD H. PARRY'ın Seyahatnamesinde URFA (1892)

Selahattin E. GÜLER
Kütüphaneci - Yerel Tarih Araştırmacısı
selahattin_guler@hotmail.com

OSWALD HUTTON PARRY. (1868-1936)

Oswald Hutton Parry, 1868 yılında İngiltere'de seçkin bir dini ailede doğdu. 1921'den 1936'ya kadar Guyana Piskoposuydu. Oxford'daki Charterhouse ve Magdalen College'da eğitim gördü. Sunderland St. Ignatius'da papaz olduktan sonra, Asuri Hıristiyanların Başpiskoposluk Misyonu Başkanı olarak atandı. 1907'den 1921'e kadar Koloni Piskoposluğu'na yükseldiğinde "Bütün Kutsal Doğu Hindistan Rıhtımlarının" (All Hallows East India Dock) Vekili idi. 28 Ağustos 1936'da öldü.

Oswald Parry, 1892 yılı nisan ayında Urfa'ya gelmiş, Urfa ile ilgili izlenimlerini aşağıda tercümesini sunduğum "Six months in a Syrian monastery" (1) (Bir Süryani Manastırında Altı Ay) adlı eserinin 29-37 sayfaları arasında anlatmıştır. Aynı zamanda ressam olan Oswald H. Parry kendi çizdiği Rızvaniye Camii'nin bir desenine de Urfa bölümünün giriş kısmında yer vermiştir.

İBRAHİM'İN ÜLKESİ

Siverek ile Fırat arasındaki yarı yolda Karacurun'(2) dan güneye doğru Urfaya giden bir yol vardır. Hem Süryanilerin hem de Müslümanların zihinlerinde babaları İbrahim'in evi olarak kutsanan bu şehri ziyaret etmek için can atarken, Kasım ayında eve dönüş yolculuğumda, baharda seyahat ettiğim rotayı değil, Süryani Kilise-

si'nin başpiskoposlarından birinin ikametgahı olan bu rotayı seçmeye karar verdim. Bu nedenle, Diyarbakır'a yolculuğumu bitirmeden önce bu en ilginç ve güzel şehrin kısa bir açıklamasını yapmak için yolumdan dönersem belki de mazur görünürüm.

Karacurun'dan Urfa'ya giden sert ve düz kervan yolu kasım ayı başlarında yağın yağmurlarla sürülmüş tarla görünümüne dönüştüğü için yolculuğumuz uzun ve yorucu oldu. Üstelik katırcımız kötü huylu bir adamdı ve iliklerine kadar yağın yağmurun iki kat ağırlaştırdığı ağır yüklerden yüksek sesle şikâyet ediyordu. Urfaya çıkan tepeye kadar yoğun çamurla mücadele ettiğimiz son iki saat boyunca, başımızdaki ve tüm Avrupalı gezginlerin kafalarındaki alt tondaki beddualardan asla vazgeçmedi. Böyle bir havada on iki saat boyunca böyle bir zeminde at sürmek, kesinlikle herhangi bir erkeğin öfkesine kapılmasını zorluyordu, bizimki onunkinden daha az değildi; ama bunun için ancak İslam'ın "Kismet"inden yetersiz bir rahatlık çekmesinden başka bir çaresi yoktu.

Büyük bir deve barınağından geçerken, yönlendirildiğimiz Aziz Circis Manastırını(3) bulmadan önce bitmek bilmeyen bahçelerin arasından geçiyorduk. Akşam geç saatlerde kapıya geldik ve bir odada uyuyan yaşlı kapı bekçisini uyandırmakta zorluk çektik. Bekçi neden olduğumuz rahatsızlığın intikamını almak için herhangi bir akşam yemeği teklifinde bulunmadan

bize bir oda gösterdi. Bir ateş yaktık ve yanımızdaki yiyeceklerle kendimizi tatmin ettikten sonra çok yorucu bir günün etkilerinden kurtulmak için erkenden inzivaya çekildik.

Ertesi gün pazar günüydü, bu yüzden alışkanlığın etkisiyle erken uyanarak kiliseye gittim, burada eski bir arkadaş buldum, yazımı geçirdiğim Deyr el-Zaferan Manastırının keşişlerinden biri, Ökaristi(4) kutlamasına başlıyordu. Bir zamanlar büyük bir manastırın bulunduğu güneybatıdaki kasabanın hemen dışındaki bahçeler arasında yeniden inşa edilmiş güzel bir kiliseydi. Kilisenin tek süslemesi sunağın arkasında güzel renkli camlardan oluşuyordu; diğer her şey beyaz ve çıplaktı.(5) Kilise şehirden biraz uzakta olduğu için cemaat küçüktü ve Süryanilerin çoğu şehirde manastırındaki büyük kiliseye gitmeyi tercih etmişti. Bununla birlikte, -yarım düzine küçük diyakoz (6)- bu kilisenin yanındaki okula gidenlerin üniforması olan uzun mavi tunikler içinde ibadet eden küçük bir grup dikkatimi çekti. Üç saat süren hizmet biter bitmez, divanı şehir surları içindeki kiliseye bağlı olan piskoposu görmek için astragan paltolu büyük bir adam olan başdiyakoz tarafından yönlendirildik.

Urfa'nın Süryani Piskoposu

Urfa'daki Süryanilerin bu kilisesi büyük bir yapıdır ve bir bölümü Piskoposun evini, diğer bölümleri ise din adamları ve ziyaretçiler için daireler

oluşturan önemli sayıda odalardan oluşmuştur. Sabah servisi sadece kısa bir süre önce bitmişti ve Divan Piskopos düzenli pazar ziyaretini yapan insanlarla doluydu. Güzel bir taş merdivenle ulaşılan geniş bir balkondan ve İtalyan tarzı ince bir korkulukla, canlı bir şekilde kâğıt kaplı duvarların en sıra dışı bir konfor görünümü verdiği hoş bir odaya girdik. Odanın sonunda, alçak bir divanın üzerinde oturan Piskopos Circis, uzun beyaz sakallı yaşlı bir adam ve görmek isteyebileceğiniz en nazik ve zeki yüzdü. Gri bir Angora kedisi dizlerinin üstüne oturdu, Efendi Hazretleri'nin ipek pazar bornozunu giyme şerefine tadını çıkardı ve odanın tepesinde oturan birkaç rahip ve rahip olmayan kimse arasında yoğun bir konuşma sesi devam ediyordu. Olağan formaliteler bittikten ve Mardin'deki patriğin konuğu olduğum anlaşılınca sohbet akışı devam etti.

Süryaniler arasında bu yaşlı piskopos kadar gerçek zekâ ve nezakette bu kadar cazibeyi birleştiren tanıştığım birkaç insan vardı. Patriğin en sevdiği kişiydi ve yurt dışındayken her zaman temsilcisi olarak yerine geçirdi. Dahası Urfa, Mardin'den ya da Musul'dan daha uygar ve modern bir yer olup, bunun delilleri sakinlerinin davranışlarında açıkça görülmektedir.

Takdire değer bir kahvaltıdan sonra piskopos, genç diyakozlarından birini, Türkiye'nin iç kısmındaki en güzel yerlerinden biri olan şehir görmemiz için görevlendirdi.

Nemrut Dağı'nın (Damlacık Dağı) eteklerine kadar, akan bir ırmak üzerindeki bir tepede inşa edildiğinden ne sudan ne de eski günlerde kendisine Callirrhoe adını kazandıran daimî pınarın sesi eksik olmaz. Havzalardaki su, içme yerlerinde, küçük değirmenlerde, akarsulardaki su, kaynaklarda ve sokakların kenarlarında, Doğulu kullakların çok sevdiği aynı köpüren ses her yerde duyulur. Ve onunla birlikte saksısız ağaç, ormanı andırır ceviz ve nar bahçeleri ve çeşit çeşit meyveler; şehrin içinde ve dışında her yerdeki bahçeler bir Doğu şehrinde nadiren görülebilecek şeylerdir. Sarayın geniş avlusu, büyümüş çimenler, her iki yanında oturacak yerler ve yayılan ağaçlar var. Çarşılar ve sokaklar da suyun verdiği cazibeyi paylaşıyor gibi görünüyor. Başka hiçbir yerin çarşılarında bu

kadar görkemli kervansaraylar, uzun ve havadar tonozlu koridorlar yoktur. Eski cömert bir Türk tarafından vefat ettikten sonra vasiyeti üzerine yaptırılmıştır. Ve her şeyden önce, görkemli minaresi ve sessiz, gölgeli havuza yansıyan mermer avluları ile "İbrahim Halil" Camii -Allah'ın dostu İbrahim- ile eşleştirilebilir mi?

Şehir surlarla çevrilidir, ancak iki ila üç mil arasında olan duvarlar kaleyi veya diğer birçok kamu binasını kapsamaz. Şehrin dışındaki bahçelerin her tarafında kaya terasları görünür ve üzüm bağları arasındaki mezarlıklar her yöne uzanır ve şehrin antik çağına tanıklık eder. Bu bağlardan birinde, şehrin ortasındaki derin vadide uzanan Daysan Deresi'ni besleyen ve yaz aylarında bile bir miktar sel oluşturan belirli zamanlarda büyük bir gürültü ve köpükle fıskırdığı için dikkat çekici bir kaynak var. (7)

Şehrin yukarıdaki kaleden, tepelerin alt kısmının Abdülaziz menziline doğru görkemli bir manzarası görülebilir. Kalede korint başlıkları olan iki sütun ve Hadrian'a (8) atfedilen eski bir Süryani yazısı dışında çok az ilgi çeken şey kalmıştır. Dışarıda daha heybetlidir, özellikle de Dr. Badger tarafından söylendiği kadarıyla canlı kayadan kesilmiş olan hendek 90 fit genişliğinde 250 fit derinliğindedir.

Ulu Camii

Urfa'nın büyük camisi "Ulu Camii", Diyarbakır'daki cami gibi, bir zamanlar nefinin avluya dönüştürüldüğü bir Hıristiyan kilisesi üzerine yapılmıştır. İkinci özelliği, Roma işçiliğinin birçok başlığı ve sütunuydu, bazıları daha sonraki bir tarihe ait bir çeşme ve

kare bir kulenin tepesinde uzun altıgen (9) bir çan kulesi etrafında uzanıyordu. Günümüzde cami için minare olarak kullanılmakta ve özellikle kuleden daha sonraki bir tarihe, belki de Haçlı Seferleri'ne ait gibi görünen altıgen çok güzel bir yapıdır.

Fakat Urfa'nın en güzel binası İbrahim'in camisidir. Kalenin batı duvarının altında, görülebilen sütunların yan tarafındaki oluşum, rivayete göre Nemrud'un İbrahim'i yakmak için fırlattığı mekanizmanın bir parçasını oluşturuyor. Yaklaşık seksen yarda (10) uzunluğunda, güzel beyaz mermerden yapılmış bir havzadır. Biraz kuzeydeki kaynakların sağladığı su, enfes bir berraklığa sahiptir ve onları sayan bir yolcunun iddia ettiği gibi, büyük Ata'mızın sevdiği balıkların torunları olan yirmi bin kadar yağlı sazınla doludur! Her taraf nar bahçeleriyle çevrilmiştir. Havuza narlar havzası denilmiştir ve suyun kenarında dindarların üzerinde durabileceği, her zaman mevcut satıcıların sattığı mısırla "Dost"un balıklarını (11) besleyerek onurlandırabileceği geniş bir kaldırım vardır.

Enfes minareleri ve hafif kemerleri ile camiye bakan Sarazenik (12) (Hıristiyan sanatıyla ilgisi olmayan) cephesinin büyük güzelliği, sadece sonbahar renklerine dönüşen güzel ağaçların koruları ve keyifli gölge ve serinlik hissi ile daha da artıyor. Havuzun bir ucunda zarif küçük bir köşk duruyor; bu köşk öğretmen ve öğrencilerinin yaşadığı binalarla camiye bağlantılıdır.

Urfa'nın Hıristiyanları

Kentte yaklaşık 4.000 Ermeni ailesi, 500 eski Süryani, 500 Amerikalı ve birkaç Latin misyoner bulunuyor. Eski

Aziz Petrus ve Paulos Süryani Kilisesi'nin Müştemlatı

Ermeni yurdu sınırlarındadır ve son birkaç yıldır Ermenilerle ilgili şüpheleri neredeyse dayanılmaz bir noktaya taşınan Türk yetkililerle aralarında sürekli sürtüşme vardır. Hıristiyanların ifade özgürlüğü ve genel hoşgörüsündeki değişimi fark etmek en dikkat çekiciydi, çünkü biri Mardin'den -resmen bir Süryani kasabası- Hristiyan nüfusun büyük bölümünü Ermenilerin oluşturduğu Urfa'ya gelmişti. Bunun, burada bir yabancıyı karşılamaya daha güneydeki şehir sakinlerinden çok daha gergin ve daha az açık bir şekilde hazır bulunduğum Süryaniler üzerinde etkisi var. Yeni güzel kiliselerinde yer alan kitapları ve diğer şeyleri göstermeye de o kadar istekli değillerdi. Kilise Aziz Petrus ve Aziz Pavlus'a adanmıştır ve çoğundan çok daha büyüktür, Ermenilerininki gibi, Batılı plandan sonra daha çok inşa edilmiş, nefleri ve koridorları oldukça ayırır. Ermeni kilisesinde, diyakozun tereddütle gösterdiği Efendimiz tarafından Abgar'a gönderilen bir resim (13) vardır. Geç Rönesans tarzında, Mesih'in basılmış başı görünen bir mendildir. Daha ilginç olanı, zengin çerçevesi ve Yetmişler'den biri olan Aziz Thaddeus tarafından boyandığı söylenen Kutsal Bakire ve Çocuk'un resmidir. Bu iki kilise, doğudaki modern zamanlarda inşa edilmiş en iyiler arasındadır ve büyüklükleri ve genel karakterleri, Porte'nin (14) egemenliği altındaki Hıristiyanların genel konumundaki gelişmeye tanıklık etmektedir.

Bütün şehri görünce, buranın çeşitli kilise ileri gelenlerini çağırarak, akşam yemeği için piskoposa döndüm ve Doğu'da böyle bir sürecin gerektirdiği tüm formalitelerle vedalaştım, lojmanında kaldığımız duvarsız kiliseye çekildim. Bahçeleri ve çeşmeleriyle keyifli bir mekândı ve Birecik'e doğru erken bir başlangıç yapmak zorunda kaldığımız için üzgündük.

Urfa haklı olarak dünyanın en eski şehirlerinden biri olduğunu iddia edebilir. Yıllar boyunca İbrahim ve Laban'ın yurdu, 1500 yıl sonra Antiochea ad Callirrhoen adı altında bir Makedon kasabası olarak tekrar önem kazandı.

"Terah, oğlu Abram'ı, Haran'ın oğlu olan torunu Lut'u ve Abram'ın karısı olan gelini Sarayı yanına aldı. Kenan ülkesine gitmek üzere Keldani-

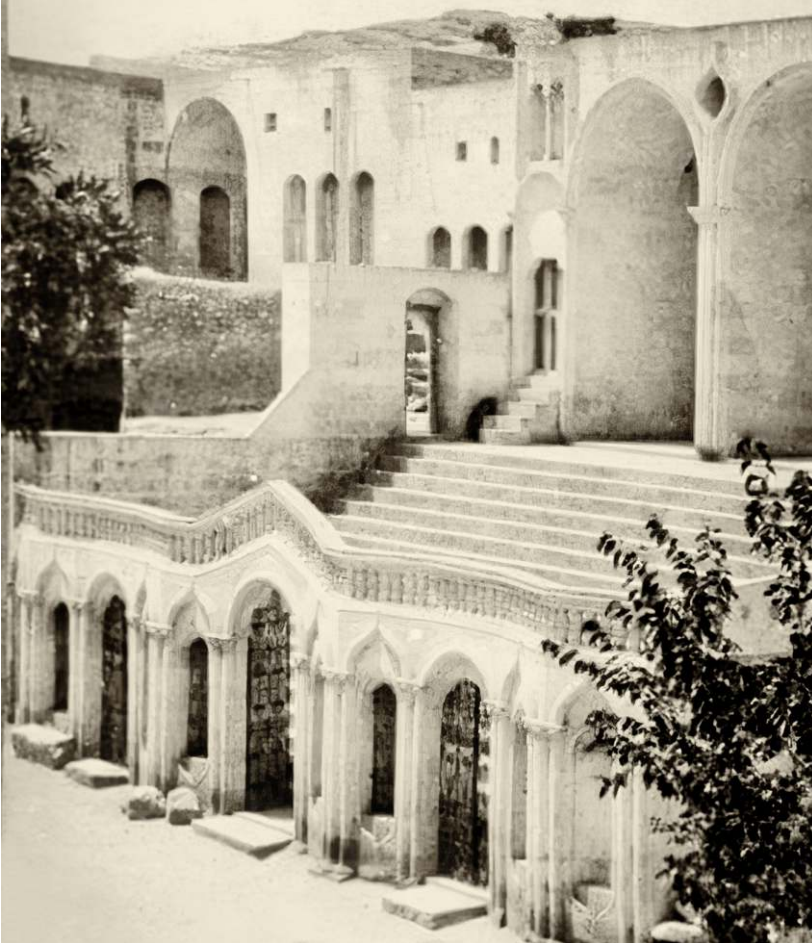
Oswald Parry'in çizdiği Rizvaniye Camii.

lerin Ur Şehri'nden ayrıldılar. Harran'a gidip oraya yerleştiler." (15)

Urfa'nın yaklaşık yirmi beş mil güneybatısında ve Harran'ın on mil batısında bulunan, Asurlular, Grekler ve Romalıların karayolu üzerinde iyi sularan ve cazip bir yer olan Seruc ilçesi, daha sonra Romalılar tarafından Batnae veya Batna Sergi olarak biliniyordu. Batnae ismi Süryanice kökenli olup "bir vadideki suların buluşması" anlamına gelmektedir. Devasa aslanların kalıntıları, Asur krallarıyla olan

bağlantısına işaret ediyor. Ancak bölge belki de en ilginç olanı Terah'ın büyükbabasının adını taşıyor. Terah Nahor'un babasıydı ve Tevrat'ın Yarattılış Bölümü XXIV. 10. ayette bu Haran Nahor'un şehri olarak çağrılmıştır. Şimdi Haran, İbrahim'in kardeşinin adıydı ve "Haran, babası Terah henüz sağken, doğduğu ülkede, Keldanilerin Ur Şehri'nde öldü." (16)

Bu nedenle, Urfa, Harran ve Seruc olmak üzere üç yer vardır ve bunların hepsi bu ülkeyi Kalde'deki

▲Günümüzde Yakup Kalfa İlkokulu'nun bulunduğu alanda yer alan Hidir İlyas Manastırı

eski evlerini terk ettikten sonra Atalar'ın yerleştiği ülke ile özdeşleştirme-ye yönlendirecek isimler taşır. Keldanilerin asıl Ur'unun Babil ülkesinde olduğu ve Kalde'deki Varka ile Mukayir "ziftin yeri" ile özdeşleştirildiği genel olarak kabul edilir. Fırat'ın sağ kıyısında,

"Doğuya göçerlerken Sinear bölgesinde bir ova buldular ve oraya yerleştiler. Birbirlerine, 'Gelin tuğla yapıp iyice pişirelim' dediler. Taş yerine tuğla, harç yerine zift kullandılar." (17) Ve görünüşe göre Babil'in inşa edildiği yer orasıydı.

İsimlerin kimliğinin yanı sıra, "İbrahim'in Anavatani"ni Urfa'nın çevresindeki ilçe ile özdeşleştirmede yerel gelenek çok güçlüdür. Onun sevdiği balıklar burada, Nemrud'un onu ateşe attığı yer burasıydı. Birecik'in çok altında olmayan bir noktada Araplar, büyük babalarının Fırat'ı geçerken sığırlarının çoğunu kaybettiğini iddia ediyorlar. Yine Tevrat'ın anlatımına göre; İbrahim'in hizmetkârını İshak için bir eş aramaya gönderdiği Nahor şehriydi. (18) Yakup, Rebekah'ın kardeşi Laban'la birlikte Padan-Aram ya da Mezopotamya topraklarında yaşarken buraya geldi.(19) Laban'ın gazabından kaçtığında, Arapların hala Fırat olarak çağırdıkları büyük nehir, Perath veya Phrat'ın üzerinden geçti ve Laban onu yedi gün boyunca Gilead'a kadar takip etti ki, bu aslında "Güney Ülkesi"ne, yani Yakup'un yaşadığı Kudüs'ün güneyindeki ülkeye doğru giden yaklaşık 300 mil. Şimdi 300 mil, acelesi olan bir adamın yedi gün içinde kat etmesi muhtemel mesafe kadardır. Yine Yakup'un Kenan ülkesindeki Şalem'e gelmesi Padan-Aram'dandı.(20) Böylece Dr. Ainsworth, Urfa'nın hala İbrahim'in evinin bulunduğu yeri işaretlediği sonucuna varıyor ve böylece Doğu geleneğinin Tevrat kitaplarında (21) anlatılan tarih konusunda iyi bir rehber olduğunu görüyoruz.

Edessa'nın Tarihi

Urfa'nın ya da anılan adıyla Edessa'nın Makedon ve Roma işgalleri hakkında, buraya yakın Harran'la neredeyse kesinlikle aynı olan Charrae'de, Crassus komutasındaki Roma ordularının başına büyük bir felaket gelmesi dışında çok az şey biliniyor. Edessa (M. S. 14) şehri yeniden inşa eden II. Abgar'ın ikametgâhi oldu. İlk Abgar, Nisibis olduğu düşünülen Abgar Şat'da yaşadı ve Crassus'un yenilgisine katkıda bulunan adamdı. Bu, Eusebius'un Efendimiz'le olan yazışmasının yaygın olarak alınan hikayesini anlattığı haleliydi. Eusebius, Aziz Thaddeus'u şöyle anlatıyor: "Mesih'in ölümünden dirilişi ve cennete yükselişinden sonra, on iki havariden biri olan Thomas, ilahi ilham altında, yetmiş öğrenci arasında numaralandırılmış olan Thaddeus'u Edessa'ya İsa Mesih'in müjdesinin vaizi ve müjdecisi olarak gönderdi."

Roma İmparatoru Caracalla, Abgar'ın soylu evinin sonuncusunu zincirler içinde Roma'ya gönderdi. Daha sonra aynı şehir imparator Valerian'ın I. Şapur tarafından ele geçirilmesini gördü. Heraklius'un zamanında Sarazenlerin eline geçti ve M.S. 1097'de Baldwin komutasındaki Haçlıların prensliğini oluşturduğu 40 yıl hariç, o zamandan beri Müslümanlara tabi kaldı. Fetih dalgası Sarazenleri batıya doğru süpürürken, 1144'te Edessa, korkunç bir katliamla zaferini kutlayan Suriye Atabeglerinin prensi Zengi'nin önüne düştü ve böylece ikinci Haçlı Seferi'ne ilham veren ruh ve dehşeti uyandırdı. Yine belirgin konumu nedeniyle yıkıma sahne olmuş ve Moğol hükümdarı Hülagu ve zalim Tatar Timur tarafından harap edilmiştir. Urfa'nın eski adını yeniden iade eden Selçuklu (22) Selim'in son fethi ile günümüze kadar sürdürülen sıkıntılardan belli bir rahatlama kavuşmuştur.

Edessa Üniversitesi

Ancak benim için en ilginç olanı, Urfa'nın beşinci yüzyılda büyük üniversitenin merkezi oluşudur. Nestorius'un Efes'te mahkûm edilmesinden sonra bu kadar çok taraftar kazandığı yer burasıydı ve nüfuzu öyle bir yükseliğe ulaştı ki, 489'da İmparator Zeno okulu dağıttı. Cyril'in güçlü bir taraftarı olan Piskopos Rabbula, bir süre önce, öğretiyi bastırmak için çok şey yapmış ve böylece yazarlarını, özgürce hoş görüldüğü yer olan İran'a sürmüştü. Zeno tarafından kapatılan okul, eski ihtişamının küçük bir kısmı ile günümüze kadar kalan bir başka büyük din öğretimi merkezi olan Nisibis'e devredildi. Ancak her iki yer de Yakubi Süryanilerin eline geçmiş ve Nesturiler Dicle'nin bu tarafında fiilen ortadan kaybolmuşlardır.

Son olarak, Edessa, bunlardan daha büyük biri, Apostolik (23) günler-

den beri, ilahilerini söyleyen ve yazılarına günümüzde de saygı duyan Süryani Kilisesi tarafından onurlandırılan diğerlerinin ötesinde bir adam olan Süryani Aziz Efraim'in vatanyıdı. Edessa yakınlarında güney tarafında gömülü olduğu söylenir ve mezarında kutsal Ökaristi Süryaniler tarafından kutsanır. Bu nedenle, sevgili öğretmeni Nusaybinli Aziz Yakup da geldi; altıncı yüzyılda Eski Süryani Kilisesi'ni birleştiren başka bir Yakup da geldi. Nesturi öğretisini Doğu'ya getiren büyük öğretmenlerden İbas ve Barşavma ile Cyril'i en büyük babalardan biri olarak kabul eden, bir kilisenin siperi olarak yaşayan ve Edessa Piskoposu olarak yetiştirilen Yakub Baradey'in aynı şehirden gelmesi gariptir.

SONNOTLAR

1. Kitabın tam adı: Six months in a Syrian Monastery, Being the Record of a Visit to the Head Quarters of the Syrian Church in Mesopotamia, with some account of the Yazidis or Devil Worshippers of Mosul and el Jilwah, Their Sacred Book, London 1895.
2. Karacurun o yıllarda Hilvan'ın adıdır. 1926 yılında Urfa iline ilçe merkezi olarak bağlanarak Hilvan adını almıştır.
3. Bu manastır bugünkü Peygamberler Camii olarak hizmet veren Aziz Circis Kilisesi, bahçeler de Cavsak ve Bamyasuyu Bahçeleri olmalıdır. İngiliz bilim insanı Prof. J.B. Segal tarafından 1971 yılında Circis Peygamber Camii'nde bulunarak Urfa Müzesi'ne getirilen Süryanice yazılı kitabe taşında; Yakubi Patriği Aziz Ignatius'un 1558 yılında Urfa'ya gelerek Aziz Circis Kilisesi'nde vaktiz törenini yeniden canlandırdığı yazılıdır. Bkz: J.B.Segal, "The Church of Saint George at Urfa (Edessa), Notes and Communications", reprinted from BSOAS, 35, London 1972, s. 607.
4. Ökaristi Ayini (Şükran / Şükür Ayini): Hristiyanlık inancının temel ibadetlerindendir. Ekmek ve Şarap ayini olarak da bilinir. Temeli Hz. İsa'nın havarileri ile yediği "Son Akşam Yemeği"ne dayanır. Aynı zamanda bu yemeğin ertesi günü Hz. İsa'nın çarminha gerilerek kurban edildiğine inanıldığından Hz. İsa'nın bedeni ile kanını temsil eden ekmek ve şarabın kutsandığı bir ayindir. Ayinde, ekmek ve şarap dağıtılması Hz. İsa'nın ölümünü ve tekrar dirilişini sembolize etmektedir.
5. Bu kilise yaklaşık elli yıl önce inşa edilmiştir ve koridorlardan birinde değil, batı kapısının üzerinde (Dr. Badger'in önerisi üzerine inşa edilmiş) bir kadın galerisine sahip olma özelliğine sahiptir. (O.Parry)
6. Diyakoz: Papaz Yardımcısı.
7. Direkli kaynağı olmalı.
8. Adı geçen yazıtın imparator Hadrian'la bir ilgisi yoktur, sütunların adanmış olduğu Kraliçe Şalmet'le ilgilidir.
9. Sekizgen olmalı.
10. 1 yarda 0, 92 metredir.
11. İngiliz gezgin Ainsworth, bu balıkları Suriye'nin eski balık tapıcılığının bir kalıntısı olarak görür. Balığın Hristiyan sembolizminin bu ibadetle bağlantılı olması imkânsız değildir. (Oswald Parry).
12. Sarazen (Latince: Saracen), Haçlı Seferleri sırasında Avrupalı savaşılar tarafından Müslümanlara takılan ve "Hristiyan olmayan" anlamına gelen ad.
13. Orijinal geleneklere göre Sarazenler tarafından Konstantinopolis Mahkemesi'ne 12.000 kilo gümüş ve 200 Müslüman esirin kefareti ve Edessa Eyaleti için sürekli bir ateşkes karşılığında satıldığı söyleniyor. (Oswald Parry).
14. Bu söz genel olarak Ermenilerle ilgili değildir. Onlarla ilgili emperyal politika, yerel etkilere ve Hristiyanlara yönelik genel bir politika ile bağlantılı olmayan etkilere bağlıdır. (Oswald Parry).
15. Tevrat, Yaratılış, XI: 31.
16. Tevrat, Yaratılış, XI: 28.
17. Tevrat, Yaratılış, XI: 2-3.
18. Tevrat, Yaratılış, XXIV: 10.
19. Tevrat, Yaratılış, XXVIII: 7.
20. Tevrat, Yaratılış, XXXIII: 18.
21. Bu bölgedeki Yezidilerin sayısıyla bağlantılı olarak, Arapların ve diğer yerlilerin Eyyub'un evi olduğu geleneğine sahip olmaları dikkat çekicidir. Güney kapısı yakınındaki Bi'r-Eyyub (Eyyub Kuyusu), bir "ziyaret" ya da hac yeridir; Eyyub Kitabı'nda Sabiiler (Eyüp I, 15) ya da Keldaniler (Bkz. Yezidiler hakkında bölüm) tarafından yağmalandığından bahsedilir. Ur-ateş veya ışık adı (Bkz. Yeşaya XXIV, 15), şüphesiz Keldanilerin eski yangınlarına atıfta bulunarak bunu desteklemektedir. Harran'da da aya ait bir tapınak harabesi vardır. (Oswald Parry).
22. Sultan I. Selim, Selçuklu değil Osmanlı hükümdarıdır. Urfa 1517 yılında Osmanlı hakimiyetine girmiştir.
23. Apostolik kelimesi Türkçe'de "İsa'nın havarilerine ilişkin" anlamına gelir.

URFA'DA KÜRKÇÜOĞLU AİLESİ

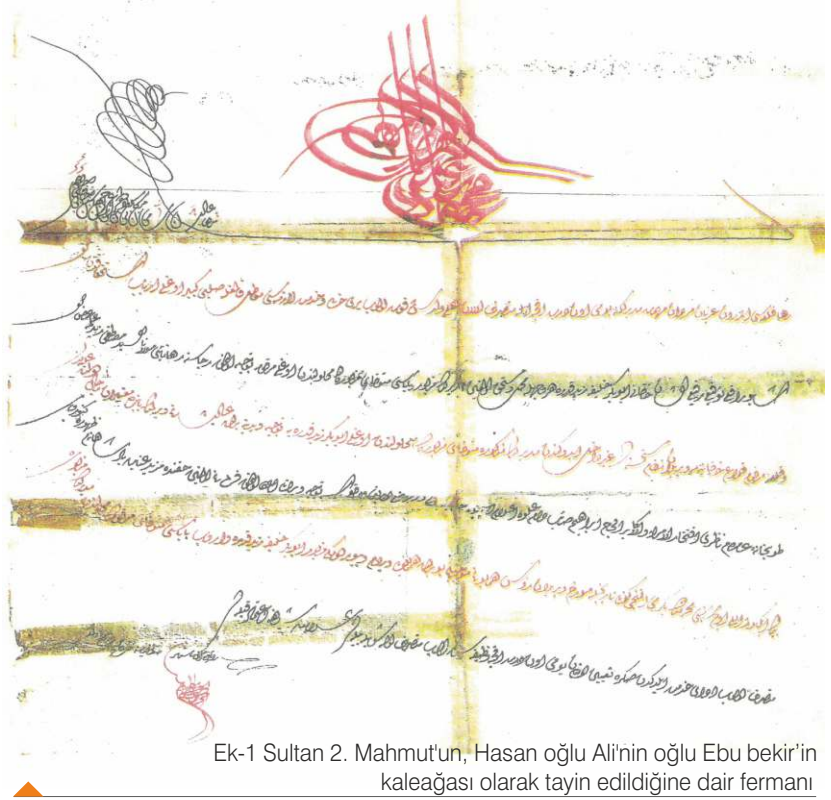

Müslüm C. AKALIN
Avukat-Yerel Tarih Araştırmacısı
mcakalin2@gmail.com

Kürkçüoğlu Ailesi'nin, 19. yüzyılın ikinci yarısından bu yana Urfa'nın sosyal, ekonomik ve siyasal hayatında etkin bir yere sahip olduğu görülmektedir. Urfa'nın tanınmış aileleriyle kız alıp vermek suretiyle meydana gelen akrabalıklar ile ailenin önemli bölümünün variyetli ekonomik yapısı ve geleneksel/ modern çizgilerin iç içe geçmiş olduğu hayat tarzı yanında; din, bilim, siyaset ve sanat alanlarında faaliyet gösteren aile mensupları sayesinde ailenin toplumdaki etkinliği günümüze kadar devam etmiştir.

Avukat Fazıl Kürkçüoğlu'nun bana anlatmış olduğu(1) ve daha sonra gazeteci-yazar Naci İpek'le yapmış olduğu bir televizyon sohbetinde tekrar ettiği aile hikâyesi şöyledir: "Aile büyüğümüz Koçak Osman/ Osman Koca geniş çevresiyle birlikte katılmış olduğu Yavuz Selim'in Çaldıran seferi dönüşünde, oğlu Mahmut Koca bilinmeyen bir sebeple idam edilerek Pötürge'ye gömülmüştür. Gözden düşüp İstanbul'a götürülen Osman Koca bir süre sonra affa mazhar olup Urfa bölgesine "Kaleağası" olarak gönderilmiştir. Kuşaktan kuşağa, hizmet şartlarını taşıdığı teyid etmek suretiyle padişah fermanıyla tayin yapılan bu görevin kaldırılmasından sonra da görev sahibi, aile bireyleri ve altsoyu, halk arasında zaman zaman bu şekilde anılmaya devam etmiştir. Bu unvanla anılan son aile üyesi amcazademiz Maksut Ağa'dır"(2).

Urfa Şer'i sicillerinden izlenen tayinlerdeki soy takibine göre Hasan oğlu Ali'nin oğlu Kaleağası Ebubekir(3); Ebubekir'in çocukları Kaleağası

Ek-1 Sultan 2. Mahmut'un, Hasan oğlu Ali'nin oğlu Ebu bekir'in kaleağası olarak tayin edildiğine dair fermanı

sızâde Hasan(4), Ali(5), Mehmet ve Maksut'tur(6).

Aile arasında kuşaktan kuşağa aktarılan bilgilere göre Osman Koca'nın ölümüyle geride kalan oğlu Hacı Mehmet(7); Abdi (Abdurrahman/Hacı baba), Bakır (Abdülbaki), Hasan ve Seyit Halil adlarında dört evlat bırakarak vefat etmiştir. Bunlardan Abdi ve Bakır'dan gelenler Birecik'e yerleşip "Birecikli" soyadını almışlar, Hasan'dan gelenler Urfa şehir merkezinde "Kaleağası" olarak bilinip bir kısmı "Caber" soyadını almışlar, Seyid Halil'den gelenlerin önemli bir kısmı ise Urfa şehir merkezinde "Kürkçüoğlu" soyadını alıp bu şekilde tanınmışlardır. Bunların dışında fazla sayıda olmasa da, ailede Kürkçü, Caymaz, Kaya soyadlarına da rastlanmaktadır. Aile şeceresi, Urfa Şer'i Mahkeme Sicilleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, aile ve nüfus bilgilerinden hareketle yakın geçmişe şöyle sıralanabilir:

1) Hacı Mehmet oğlu Hacı Abdi⁽⁸⁾

1. Hacı Abdi oğlu Şeyh Mustafa Baba(9). Çocukları: Abdi/Şeyh Abdurrahman, Mehmet, Ali, Hatice(10).

2. Hacı Abdi Oğlu Bekir.

2) Hacı Mehmet oğlu Bakır/Abdülbaki⁽¹¹⁾

Abdülbaki/Bakır oğlu Birecikli Halil(12). Çocukları(13): 1.Ayşe, 2.Mehmet Tahir, 3. Muhammed Bakır. Muhammed Bakır'ın çocukları: İbrahim Halil, Muhammed Tahir, Ali Yaver, Sıdika, Ali İhsan.

3) Hacı Mehmet oğlu Hasan

Hasan Oğlu Ali, Ali'nin oğlu Ebubekir Halife'dir(14). Ebubekir'in bilinen çocukları:

1. Ali Ağa(15), 2. Hasan Ağa(16), 3. Mehmet Ağa(17), 4. Maksut Ağa'dır(18). Hatice ve Adile adlarında iki eşi olan Maksut Ağa'nın çocukları; Fatma, Behiye, Ayşe, Lütfiye, Edibe, Ahmet, M. Reşat, Mustafa Remzi, Zeliha, Rahime'dir.

4) Hacı Mehmet oğlu Seyit Hacı Halil⁽¹⁹⁾

1. Seyit Halil oğlu Hacı Ömer Ağa.(20) Eşi; Hüseyin oğlu Mehmet Efendi'nin kızı Fatma Hanım, bildiğimiz tek çocuğu ise Köroğluzade Haydar Ağa'nın kızı Adile Hanım ile evli olan Mustafa Ağa'dır.

2. Seyit Halil oğlu Gamsız Hacı Ahmet Ağa.(21) Eşi; Köroğluzade Hacı Mehmet'in kızı Mekkiye olup, çocukları, Gamsız Hacı Mustafa Ağa(22), Mehmet Bakır Hilmi(23), Fatma(24), Emine'dir.(25)

3. Seyit Halil oğlu Hacı Süleyman Ağa(26) Çocukları: Hacı Hüseyin(27), Hacı Abdulkadir(28), Hasan(29), İbrahim(30), Mecnun Mustafa (Eşi: Birecikli Halil kızı Ayşe(31)), Halil Çavuş(32), Mehmet Çavuş, Ayşe.

4. Seyit Halil oğlu, Camii Kebir imamı Hacı Ali(33),

5. Seyit Halil kızı Mekke(34),

6. Seyit Halil Kızı Zemzem(35),

7. Seyit Halil Oğlu Hacı Osman Ağa(36). (Eşi: Muhammed kızı Adile;

Ek-2 Urfalı Bican Ağa'nın hayrat olarak (günümüzde Suriye topraklarında kalan) Sacur Suyu üzerinde inşa ettirdiği köprü'nün inşaat aşaması ve bitmiş hali

diğer eşi Abdullah kızı Gülbeyaz; diğer eşi Süleyman kızı Sultan(37)) Çocukları: Müslüm Lâmi(38), Hatice(39), Emine(40), Hacı Fatma(41) (Annesi Muhammed kızı Adile; eşi, Kürküzâde Ömer oğlu Hacı Mustafa(42), Rahime(43), Asiye(44) (Annesi Muhammed kızı Adile; eşi Tosun Ağa'nın oğlu Muhammed, çocukları: İslim ve Abdulkadir), Ahmet Bican(45), Abdurrahman(46), Zeliha, Ayşe.

AİLENİN HAYIR-HASENAT, SİYASET, BİLİM, KÜLTÜR VE SANAT ALANLARINDA ÖNE ÇIKAN KİŞİLERİ:

Kürküzâde Ahmet Bican Efendi

Kürküzâde Seyyit Halil Efendi'nin çocuklarından Hacı Osman Ağa'nın oğludur. Arşiv kayıtlarında "sahibu'l-hayat ve'l-hasenat" sıfatlarıyla anılan Ahmed Bîcân Efendi(47), sıra dışı bir zenginliğe sahip ve 1875 tarihinde vefat eden Kürküzâde Osman Efendi'nin Gülbeyaz Hanım'dan olan oğludur(48). Babasından kalan büyük miras yanında bugünkü Akçakale ilçesinin civarında Suriye sınırının iki tarafında kalan geniş arazileriyle ziraat ve ticaret hayatında büyük bir zenginliğe ulaşmış, toplum içerisinde hayır işleriyle tanınmıştır. Bu hizmetlerinden dolayı kendisine 1301/1884 senesinde Saray tarafından "İstabl-ı Âmire" pâyesi verilmiştir. (49)

Ahmet Bican Efendi, 1852 tarihinde

de babasının yaptırmış olduğu; avlusunun güneyindeki revaklı eyvanın batısına bitişik odanın ahşap kapısı üzerindeki iki kitâbeden sol taraftakinde H. 1269 (M.1852-53) tarihi okunan; harem kapısı Haciban Sokak'ta, selâmlık kapısı Kubbemescit Sokak'ta olan konakta(50) ölüncüye kadar oturdu. Vefatından çok sonraları aynı evde oturan kardeşi Lâmi'nin oğlu Mahmut Nedim ve çocuklarından Ömer Edip ve Osman Remzi, Urfalı'nın sur dışındaki Dergezenli Mahallesi'nde yapılan konaklara, Ali Rıza ise Sumeydani civarındaki konağa taşındılar.

1876 yılında Kutbeddin Camii'nde yaptırdığı son cemaat yeri ve tamirat için şair Muhlis kitâbesine; "Buranın tahirine Bican Ağa çalıştı. Allah onu ve ailesini kederden uzaklaştırsın. (Babası) Osman Ağa ile buluştukları vakit Osman Ağa dilşâd olsun" diye yazdı(51).

II. Abdulhamit döneminde hazırlanan "Yıldız Albümleri"nde yer alan fotoğraflardan birinde "Urfalı Bîcân Ağa'nın hayrat olarak Sacur Suyu üzerine bina etmekte olduğu köprü" yazısı bulunmaktadır(52). (Ek-2)

Köprübaşı mevkiinde, Cumhuriyetten sonra halk arasında, Yemen Askeri Mustafa Ağa'nın Hanı" adıyla anılan bir han vardır(53). Tarihçesi kayıtlara dayalı olarak incelendiğinde, bu Han'ın Kürküzâde ailesi arasında neden "Bican Ağa Hanı" olarak anıldığı anlaşılmaktadır. Arsası üzerinde kahvehane, dükkânlar, vs. binalar bulunan bu Han'ın nisf(yarım) hissesi, H.1317/M.1899 yılında Hâtipzade Hacı Mübarek Efendi'nin çocukları ta-

rafından, Kürküzâde ailesine satılmış(54), Kürküzâde Bican oğlu Osman Remzi Efendi tarafından yazılan kitâbesinde, Han'ın üst katına eklenen mihmanhane/otelin H.1318/M.1900 yılında inşasına dair tarih düşürülmüştür(55). Han'ın tamamının, 1900-1930'lu yıllar arasında Bican Ağa'nın veraset ilâmındaki miras paylarına göre varislerinin mülkiyetinde bulunduğu ve çeşitli tarihlerde elden çıkarılmış olduğu tapu kayıtlarından açıkça anlaşılmaktadır(56). (Ek-3)

Yine aile tarafından İsoçtu Pazarı'nda "Bican Ağa Hanı" adlı bir handan daha bahsedilmiştir(57). H.1303/M.1886 tarihinde yapıımı biten bu Han'ın(58) Hacı Müslüm oğlu İran Şehbenderi Hacı Bekir Bey'in 3 Sefer 1328 tarihli Vakfiyesi"nde bir mekân tarifi yapılırken; "Haşimiye Çarşısı'nın batısındaki Bican Ağa Hanı" adıyla geçmesi(59) ve kitâbesinin de Bican Ağa'nın amcası oğlu şair Hilmî(60) tarafından yazılmış olmasının bu bahsi doğruladığı söylenebilir.

Ahmet Bîcân Efendi'nin Suruç'ta inşa ettirip vakfettiği caminin vakfiyesi 5 Ramazan 1304 (28 Mayıs 1887) tarihinde tescil edilerek 227 numaralı Şer'iye Sicil Defterinin 270. sayfasında 256. numaraya kaydedilmiştir(61). Camii yaptırdığı vakfiyesini hazırladıktan sonra Ramazan ayında Hac farızası için Urfalı'dan yola çıkan Bican Efendi, eşi Hatice Hanım'ın beyanına göre, "Zilkade-i şer'fin yirmi sekizinci günü (18 Ağustos 1887) Mekke-i Mukerreme'de vefât ederek" oraya defnedilmiştir(62).

Çocukları; eşi Hatice Hanım'dan

Köprübaşı Mevkii'nde yer alan Bican Ağa Hanı (1930'lu yıllar)
Hanın alt katı günümüze sağlan şekilde ulaşmıştır.

doğma Ömer Edip, Osman Remzi, Bekir, Ayşe ile diğer eşi Emine Feride Hanım'dan doğan Ali Rıza'dır(63). Ayrıca Feride Hanım'dan doğma, çocuk yaşta vefat eden Şükriye adlı küçük bir kız çocuğunun da olduğu, Ulu Camii haziresindeki mezarından anlaşılmaktadır(64).

Ahmet Bican çocuklarından Ömer Edip ve Osman Remzi'yle ilgili bilgiler aşağıda yer almakta olup, Bekir bekâr ölmüştür. Arabikâtibizâde Salih Efendi'nin kızı Ayşe ile evlenmiş olan oğlu Ali Rıza'nın (1881-1934) çocuklarından Mehmet ve Bican bekâr ölmüş olup, kızları Behiye (Kaysı), Şükriye (Rastgeldi) ve Fatma (Kürkçüoğlu)'dır.

Ahmet Bican Efendi'nin diğer kızı Ayşe, 1918 yılında otuzbeş yaşındayken geçirdiği bir ruhsal bunalım sonucunda kendisini ağabeyi Osman Remzi Efendi'nin konağındaki kuyuya atarak intihar etmiştir(65). Eşi, Urfa Belediye Reislerinden ve mebuslarından Ali Fuat Bey (Bucak), çocukları Sabri Bucak ve Pakize (Oral) dir.

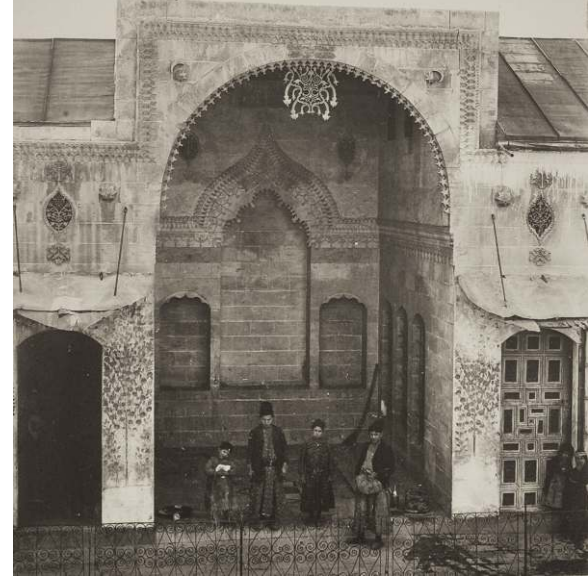
Kürkçüzâde Hâfız İbrahim Halil Efendi.

Kürkçüzâde Seyyit Halil Efendi'nin oğlu Hacı Osman Ağa'nın, oğlu Abdurrahman'dan olma torunudur. Kardeşleri Ali Haydar(66), Hacı Mehmet, Zeliha ve Mekkiye(67) ve Medine'dir. Devrinin Nakşibendî tarikatı halifesi ve hâ-

fızlarından olan İbrahim Halil Efendi'nin kabri Ulu Cami mezarlığındadır. Mezarının baş şahidesinde duayla birlikte şu bilgi kayıtlıdır(68): "Hâza kabrül'-merhum el-mağfur tarikatı âliye-i Nakşibendiye hulefasından es-Seyit Hafız İbrahim Halil Efendi ibni Abdurrahman Efendi eş-Şehir bi-Kürkçüzâde, 2 Sefer 1340/4 Kasım 1921". Babası Abdurrahman, Kürkçüzâde Ahmet Bican Efendi'nin kardeşidir. Eşi; halası Hatice'nin, Begler Ailesi'nden Hüseyinpaşazade Ali Yaver Efendi'den olma kızı Adile Hanım'dır. Adile Hanım'ın Kubbe Mescit Sokağa bakan Bican Ağa evinin kuzey duvarına yaptırdığı çeşmenin inşasına dayısı Müslüm Lâmi nezaret etmiş olup bugün yıkılmış olan çeşmenin kitâbesinde özetle; "Müslüm Lâmi Efendi büyük mükâfat kazanmak isteğiyle çalıştı, Adile Hanım Allah rızası için bu sebil yaptı H.1287/M.1870" yazılı bulunmaktadır(69). Hafız İbrahim Halil'in babası Abdurrahman'a ait olan ev, amcası Bican Efendi'nin evinin kuzey batısında yer almaktadır(70). (Ek-4) Bilinen tek oğlu Abdurrahman'ın çocukları, Mehmet Emin Kürkçüoğlu, Mekkiye (Saatçi) ve Azime (Abamor)'dır.

Kürkçüzâde Mehmet Bakır (Hilmi) Efendi

1857 doğumlu olup, Kürkçüzâde Seyyit Halil Efendi'nin oğlu Hacı Ahmet'ten olma torunudur. Annesi Köroğluzâde Hacı Mehmet kızı Mekkiye

Ek-4 Oppenheim'in arşivinden
1900'lü yılların başlarında Kürkçüzâde Abdurrahman Efendi Evi'nin harem, eyvan ve avlunun kuzeyindeki odalar

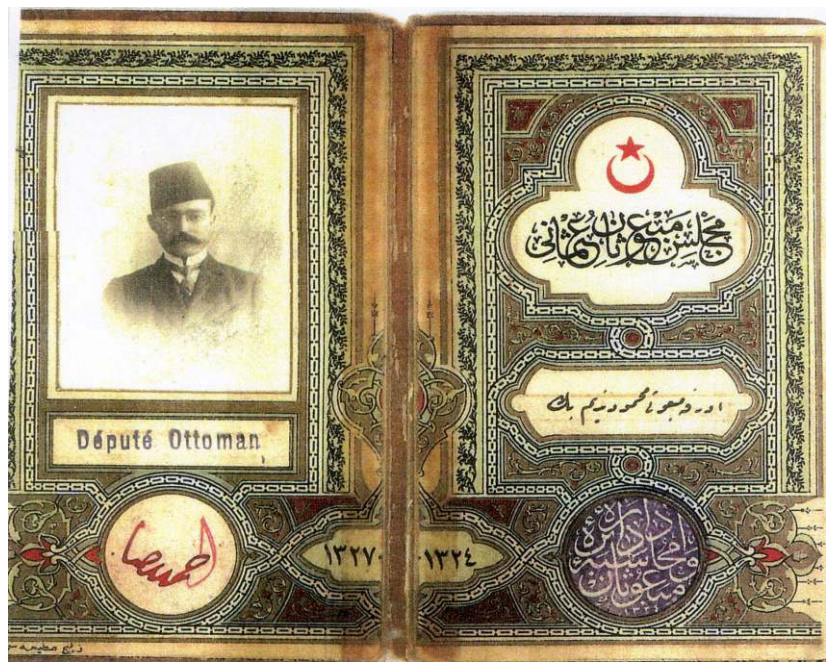
Hanım'dır(71). Kutbettin Medresesi'ne devam etmiş, 18 yaşında şiir yazmaya başlamış olup mahlası "Hilmi"dir. Çevresinde Gamsız Bakır adıyla bilinmesinin nedeni babasının Gamsız Ahmet olarak tanınmasındandır(72). Nüfus memurluğu(73), Belediye Meclis Üyeliği(74) yapmış, 1910 yılında vefat etmiştir. Şair Şevket'in mezar taşına yazdığı kitabede "O tatlı şiirler söyleyen ve güzel konuşan bir kişiydi. Felekten çok incinmiş, onun çok kahrını çekmişti. Çünkü devamlı derde ve belaya uğramış, hiç rahat yüzü görmemişti. Mezarına her gelen kendisine dua etsin. Belki dünyada rahat görmeyen bu adam ahirette yüksek bir makam kazanır" denilmektedir(75). Hakkında bilgileri veren Bedri Alpay da "...Şiirlerinde bahtına taarruz eden, içi ağlayan dışı gülen, öyle görünmeyi seven biri olup şiirlerinin yüzü şen, içi elemlidir" demektedir.(76) Bakır Hilmi Efendi, çoğu akraba ve çevresinden olmak üzere vefat eden çok sayıda kişinin mezar taşı kitâbelerini yazmıştır(77).

Kürkçüzâde Mahmut Nedim Efendi

1872 Urfa doğumludur. Kürkçüzâde Seyyit Halil Efendi'nin oğlu Hacı Osman Ağa'nın Şeyh Müslüm Lâmi'den olma torunudur. Babası Müslüm Lâmi Efendi'nin genç yaşta Fırat Nehri'nde boğulması üzerine, amcası

Ahmet Bican Efendi annesi Hadice Hanım'la evlendiğinde çok küçük yaşlarda idi. Birecikli Hacı Baba oğlu Şeyh Mustafa Efendi'nin kızı olan annesi Hacı Hadice Hanım'ın, Ahmet Bican Efendiyle olan evliliğinden Ömer Edip, Osman Remzi, Bekir ve Ayşe adlı çocukları da olur. Camiîkebir Mahallesi'nin Haciban Sokağı'nda bugün Mutfak Müzesi olarak kullanılan Hacibanlar Evi'nin karşı tarafında, batıdan Kubbemescit Sokak boyunca kuzeyden güneye uzayan harem ve selâmlıklı birkaç ev Hacı Osman Ağa ve ailesine aittir(78). Dantel gibi işlenmiş taşların tanelik ettiği olağanüstü zarafet, bu evlerde yaşanan zengin ve ihtişamlı bir hayata işaret eder. Medrese tahsilini müteakip dedesi Hacı Osman Efendi'nin çok sayıdaki taşınır ve taşınmaz malvarlığından oluşan mirasını, zaman zaman aralarında ihtilâflar ve sorunlar yaşansa da(79) kardeşleriyle birlikte yöneten Mahmut Nedim Efendi, yüzyıl başında şehrin varlıklı, önde gelen, halkın ilgisini çeken insanlarından biridir. Bidâyet Mahkemesi âzâlığı(80) yanında önce mülkî rütbelerden "Kapucubaşı", "Sâniye" ve daha sonra da "Mütemayiz" rütbesini almıştır(81).

Kendisiyle on beş yıl büro komşuluğu yapmış olduğumuz Kürkçüoğlu ailesinden merhum Av. Fazıl Kürkçüoğlu'nun anlatımına göre(82) üzerinde tiyatro binası yapılmış olan ve Kürkçüoğlu ailesinin ortak mülkü olan arsa 1322 (1904/1905) yılında aile arasında yapılan miras taksimatı sonucu Mahmut Nedim Bey'e düşmüş ve o da Dergezenli Mahallesi'nin Kehrizbaşı mevkiinde Karakoyun Deresi'nin kuzey yamacına düşen bu binayı kendisine ait bir konak şekline dönüştürüp kullanmıştır.(83) Bu binanın yapımı sırasında Mahmut Nedim Bey için Mutasarrıflık ve Müze-i Hümayun'un Bâbîâlî'den; "...kazi sırasında çıkan eski eser/levhanın masraflarını kendisi karşılayarak müzeye nakletmesi dolayısıyla terfi ettirilerek taltif" istediği belge 1903 tarihlidir(84). Kurtuluş savaşı sırasında Fransız işgal komutanı askerlerini yerleştirecek yer isteğinde bulunduğu da kendisine boş olan Süvari Kışlası (Millet Hanı) gösterilmiş ise de "orayı beğenmediğinden Gureba Hastanesi'ndeki hastaları dışarı atarak, hastane civarındaki konağı içindeki 40 nüfuslu aileyi bir canı çıkarırcasına çıkar-

Ek-5 Mahmut Nedim Efendi'nin mebus kimliği

arak işgal ettiğinde"(85), Mahmut Nedim Bey ailesiyle geçici olarak Sivek'e göçmek zorunda kalmıştı.

II. Meşrutiyetin ilânını müteakiben Osmanlı Meclis-i Mebusanı için yapılan seçimlerde o tarihte Urfa'nın idarî olarak bağlı bulunduğu Halep'ten mebus seçilen (Şubat 1909-Nisan 1912) Mahmut Nedim Efendi (Bkz: Ek-5), görevi sona erince Urfa'nın çok çeşitli bölgelerine yayılmış geniş arazilerinde çiftçilikle meşgul olmuş, son yıllarında gözlerini kaybetmiş, 21 Şubat 1941 tarihinde vefat etmiştir.

Mahmut Nedim Kürkçüoğlu'nun eşleri, Arabikâtibizade Hacı Mehmet Salih Efendi'nin kızları Behiye ve Fatma hanımlar ile İstanbul'da evlendiği Tevhide Hanım'dır. Bu eşlerinden; Lâmi, Celâl Nedim, Vehbi, babasından önce bekâr ölen Muhlis, Edibe (Hamevioğlu), Samiye (Balak), Hayriye (Alaybeyi), Neşet, Naciye (Terzi), Şevket, Semiha (Güllüoğlu), Fethi, Suphi, Nüzhet, Mediha (Nural) adlarında 15 çocuğu olmuştur.

Kürkçüzâde Ömer Edip Efendi

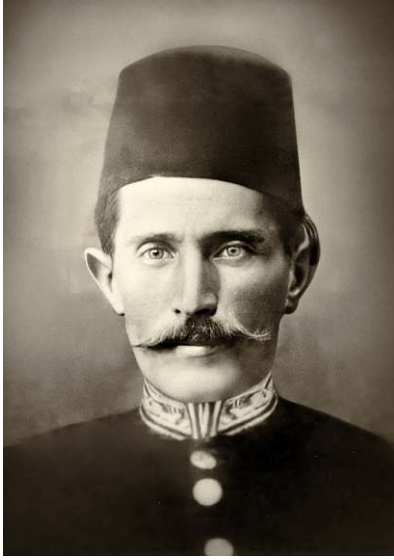
1875 Urfa doğumlu olup Ahmet Bican Efendi'nin oğludur. Osmanlı mülkî rütbelerinden Sâlîse rütbesini almış, Urfa Belediye Meclis üyeliği(86), Urfa Belediye Reisliği(87); İkinci Meşrutiyet'den sonra toplanan Osmanlı Meclisi Mebusânı'nın 2. ve 3. dönemlerinde (1912-1919) Urfa mebusluğu yapmış(88) (Bkz: Ek-6) 1922 yılında vefat etmiştir. Mebusluğu sırasında Çanakkale'de cepheye askerlere moral ve destek vermek için Mustafa Kemal'i ziyaret eden Meclis-i Mebusan heyetinde yer almıştır (Ek-7)(89)

II. Abdülhamit döneminde Urfa'ya sürgün gönderilen eğitimci İhsan Şerif Saru'nun 1906 yılında yaptırdığı ve 'Meşrutiyet'in İlânı' üzerine Urfa'dan ay-

Ek-6 Kürkçüzâde Ömer Edip Efendi

rıldığında satışa çıkardığı konağı(90) satın alıp ailesiyle uzun yıllar bu konakta oturmuş, ailenin geniş arazilerinde çiftçilikle meşgul olmuştur. Ahmet Nazif Bey'in(91) kızı Sıdika Hanım ile evlenmiş olan Ömer Edip Bey'in çocukları; eğitimci, ilâhiyatçı, şair ve yazar Kemal Edip Kürkçüoğlu, Mustafa Âdil Kürkçüoğlu ve Urfa Belediye Reislerinden Av. Fazıl Kürkçüoğlu'dur. Okuldan alınıp cepheye gönderilen Galatasaray Lisesi öğrencileri arasında bulunan ve 1915 yılında sevk edildiği Çanakkale'de yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak 19 yaşında vefat eden büyük oğlu Ahmet Bican'ın kabri Eyüp Sultan Mezarlığı'ndadır.

▲ Ek-8 Kürküzade Osman Remzi Efendi

Kürküzâde Osman Remzi Efendi⁽⁹²⁾

1879 yılında Urfa'da doğmuş olan Osman Remzi Efendi, Ahmet Bican Efendi'nin oğlu olup annesi Birecikli Şeyh Mustafa kızı Hatice Hanım'dır (93).

Bedri Alpay'a göre "sarışın, zayıf bünyeli, nazik, mütevazı, hayırsever" bir insan olup orta tahsillidir ve çiftçilikle uğraşmış, ağabeyi Mahmut Nedim gibi Kehrizbaşı'nda yaptırmış olduğu konağında(94)(Ek-9) sakin bir hayat geçirmiştir(95). Osman Remzi'nin sadece edebiyat değil, musiki ve resim sanatlarıyla da ilgilendiği, bilhassa at resimleri yaptığı ve iyi derecede piyano çaldığı aile arasında anlatılmaktadır(96). Ayrıca yazmış olduğu Mevlid ve şiirlerindeki temadan dindar bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Şiirlerinde Rehavî ve Remzî mahlasını kullanan ve klasik tarzda eserler yazan Osman Remzi'nin Mevlid-i Nebevî, Vamık-u Azra mesnevisi, Bektaşî şairlerin şiirlerine yazdığı tahmis ve gazelleri bulunmaktadır(97). Yusuf u Züleyha adlı bir mesnevîsi ile adını bilmediğimiz pek çok eserinin; varislerinden birinin kâhyası tarafından kâğıt diye satılıp zayı edildiği aile arasında anlatılmaktadır(98).

Osmanlı döneminde kendisine 1325/1907 senesinde Sâlise rütbesi tevcih edilmiş(99) olup torununa göre "kılıç kuşanmıştır"(100). 15 Şaban 1344/28 Şubat 1926 tarihinde Urfa'da veremden vefat edip Bediüzzaman

▲ Ek-7 Soldan 4. Kişi Mustafa Kemal, 8. kişi Ömer Edip Efendi, Osmanlı Meclis-i Mebusan üyeleriyle beraber 3 Kasım 1915-Anafartalar -Çanakkale'de

Mezarlığı'na defnedilmiş olan Osman Remzi Efendi'nin vasiyeti üzerine, ölümünden önce yazıp hazırladığı kitâbe mezar taşına hâkkedilmiştir. Eşi Hartavîzade Bedî' Efendi'nin kızı Selime; çocukları, Mehmet Nazım, Ahmet Mithat, Mustafa, Mahmut Talât, Fahriye (Karaçizmeli), Bedriye (Kelleci), Aliye (Cankbek), Hadice (Doğan), Ayşe (Abamor)'dır.

Celâl Nedim Kürkçüoğlu

Kürküzâde Mahmut Nedim Efendi'nin oğludur. Çiftçilikle meşgul olmuş, Viranşehir'den seçildiği Vilâyet Meclis-i Umumi Üyeliğinden(101) sonra 1930-1933 yılları arasında Urfa Belediye Reisiği yapmıştır(102).

Av. Fazıl Kürkçüoğlu

Kürküzâde Ömer Edip Efendi'nin oğludur. Annesi Ahmet Nazif Bey'in kızı Sıdika Hanımdır. 1915 Urfa doğumlu olup Tek Parti Dönemi'nin iktidarına karşı 1946 yılında Millî Kalkınma Partisi'nden seçim kazanan ilk Belediye Reisi'dir. 1937 yılında İ.Ü. Hukuk Fakültesi'nden mezuniyeti müteakip 8 yıl Hâkimlik yaptıktan sonra 1945 yılında Urfa'ya dönüp avukatlığa başlamıştır. Eşi; Naci Balak'la evli bulunan amcası kızı Samiye Hanım'ın kızı Sabite Hanım'dır. Belediye Başkanı seçilmesinin ilk yılı dolmadan, oğlu ile birlikte makamına gelen bir vatandaşın gerçekleşmesi mümkün olmayan bir hususta ısrarla yasaya aykırı bir talepte bulunması üzerine bu işi yapmasının mümkün olmadığını söylemiştir. Va-

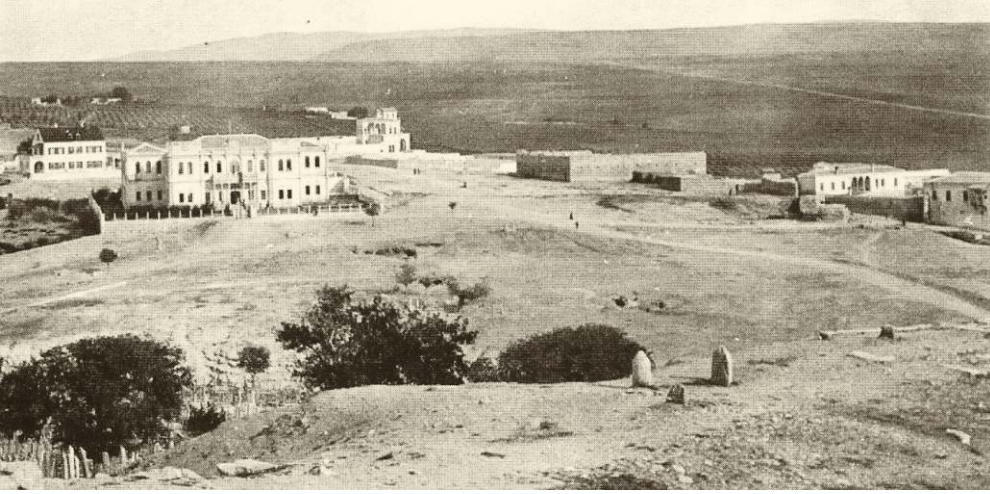
tandaşın; "nasıl yapamazsın, bizim oylarımızla seçildin" sözü üzerine zabıta memuruna "Ambara in, oy torbalarını aç ve bu vatandaşın oyunu getirip kendisine iade et" talimatını vermiş ve istifa dilekçesini imzalayıp şapkasını alarak Belediye'den ayrılmıştır. 1997 yılına kadar Urfa'da avukatlık yapan, mesleğini icra ettiği yıllarda ilkeli tutumu ve zarif davranışlarıyla hatırlanan Fazıl Kürkçüoğlu 1998 yılında Ankara'da vefat etmiştir.

Kemal Edip Kürkçüoğlu

Kürküzâde Ömer Edip Efendi'nin oğlu olup 1902 yılında Urfa'da doğmuştur. Nüfustaki adı olan M. Kemaleddin'i daha sonra, babası Ömer Edip Efendi'yle birlikte mebusluk da yapıp

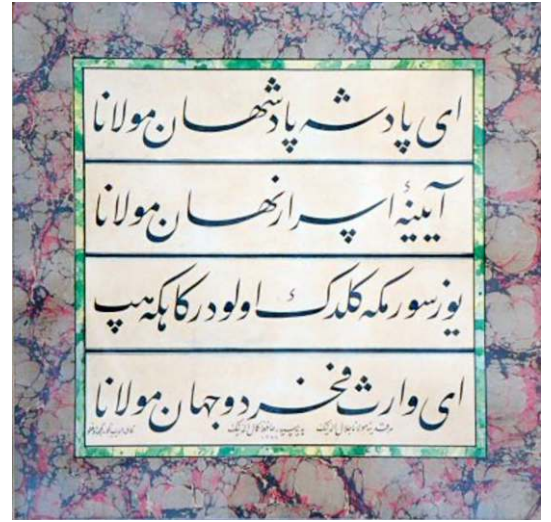

▲ Ek-11 Kemal Edip Kürkçüoğlu

Ek-9 Urfa Kehrizbaşı Mevkii / 1909

Soldan Sağa; 1. Dr. Vischer evi 2. Millet Hastanesi 3. Osman Remzi Bey K onağı
4. Ermeni Şişkonun Evi 5. Alman Hastanesi 6. Mahmut Nedim K onağı

Ek-8 Kürkçüzade Kemal Edip'in şiiri,
Hafız Kemal Batanay'ın Hattıyla

cak olan aile dostları Halvetî Dergâhı Postnişin'i 'Şeyh Hacı Mustafa Saffet Kemaleddin Efendi, kulağına ezan okuyarak koymuştur'(103). Babasının Urfa Belediye Reisliği (1903,1904) ve Meşrutiyet döneminden Mütareke dönemine uzanan mebusluğu (1912-1919) nedeniyle Urfa'da İrfâniye Mektebi'nde başladığı öğrenimini İstanbul'da sürdürmüş, Darü'l Muâllimîn-i Âliyesi'nden mezun olmuştur.(Ek-11) Yurdun çeşitli yerlerinde ilköğretmenliği, ilköğretim müfettişliği, Lise Edebiyat öğretmenliği, Maarif Müdür vekilliği, DTCF Kütüphane Müdürlüğü yapmış, Türk Dil Kurumu'nda, İlahiyat Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak

çalışmıştır. Mevlâna âşığı bir şair(104), edebiyatçı ve ilâhiyatçısıdır. Şiir yazmaya başladığı ilk gençlik yıllarında Ali Emiri ve Tahirü'l Mevlevî'den büyük takdir görmüştür(105). Hakkında çok sayıda inceleme ve araştırma bulunan Kemal Edip Bey, 15 Nisan 1977'de İstanbul'da vefat etmiş olup kabri Zincirlikuyu Mezarlığı'ndadır. Çok sayıda eserinden başlıcaları şunlardır: Urfa Ağzı, (1945), Kırk Hadis Tercümesi, (1951). Beng ü Bâde, (1955). Rind ü Zâhid, (1956). Din ve Milliyet, (1956). Dinde Reform Meselesi, (1957).

Vehbi Kürkçüoğlu

Kürkçüzâde Mahmut Nedim Efendi'nin oğlu olup 1899 Urfa doğumludur. Millî Mücadele'de Urfa Hudut Taburunda Asteğmen olarak hizmet etmiş ve bu hizmetinden dolayı (S.11417) sayılı İstiklâl Madalyası ile taltif edilmiştir(106). Fransızca bilen Vehbi Kürkçüoğlu, Cumhuriyet döneminin ilk kütüphane müdürlerindedir. Bu görevini 1960'lı yılların sonlarına kadar sürdürüp 1979 yılında vefat eden Vehbi Kürkçüoğlu, Urfa'da hoş sohbeti, rindane tavri ve lâtifeleriyle tanınmıştır.(Ek-12)

Neşet Kürkçüoğlu

Kürkçüzâde Mahmut Nedim Efendi'nin ikinci eşi Fatma Hanım'dan olma çocuklarının en büyüğü olup 1908 doğumludur. İlk tahsilini Urfa'da tamamladıktan sonra İstanbul Sultanîsinde okumuş, Urfa'ya döndükten sonra bir süre Urfa Orta Mektebi'nde

öğretmenlik yapmıştır. Daha sonra babasının Harran-Akçakale bölgesindeki köylerinde çiftçilikle uğraşan Neşet Kürkçüoğlu, Halk arasında sevilip sayılan, tevazu sahibi musikîşinas bir insan olup(107) 1956 yılında beklenmedik ölümü sevenleri arasında büyük üzüntü yaşatmış, duyulan üzüntü gazete sayfalarına 'ağıt' olarak yansımıştır(108).

Mithat Kürkçüoğlu

Kürkçüzâde Osman Remzi Efendi'nin oğludur. 1914 Urfa doğumlu olup ilk tahsilini Urfa'da, orta tahsilini İstanbul Erkek Muallim Mektebi'nde tamamlamıştır. Beş sene ilk mektep öğretmenliğinden sonra Ankara'da DTCF Dil ve Edebiyat bölümünü bitirip 2 yıl Türk Maarif Cemiyeti Kız Lisesi Edebiyat öğretmenliği ve Müdür Muavinliği yapmış(109) daha sonra Konya ve İstanbul Erkek Sanat Enstitüsü Tarih ve Coğrafya Öğretmenliği ile Müdür Muavinliklerinde bulunmuş, 1944'te istifa ederek Urfa'da ticaret hayatına atılmış, siyasetle ilgilenmiştir.(110). Daha sonra Ankara'ya yerleşmiştir.

Prof. Dr. Ömer Edip Kürkçüoğlu

Kürkçüzâde Ahmet Bican Efendi'nin torunlarından Fazıl Kürkçüoğlu'nun oğlu olup 1946'da Urfa'da doğmuş, ilk öğrenimini Urfa'da, orta öğrenimini T.E.D. Ankara Koleji'nde, yüksek öğrenimini A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yapmıştır. SBF'de Siyasal Tarih

Ek-12 Vehbi Kürkçüoğlu

Asistanı olarak göreve başlayıp 1972'de Doktor, 1977'de Doçent, 1982'de Profesör unvanını almış, ODTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Ankara Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dekanlığı görevlerinde bulunmuştur. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Genel Kurul üyesi olan, iyi derecede İngilizce, orta derecede Fransızca ve Arapça bilmekte olan Ömer Edip Kürkçüoğlu'nun yayınlanmış olan çok sayıdaki eserlerinden başlıcaları şunlardır: Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası (1945-1970), (Türkiye Millî Kültür Vakfı Tarih Dalı Jüri Özel Ödüllü), Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926), Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918).

Doç. Dr. Mehmet Nazif Kürkçüoğlu

Kürkçüzâde Ahmet Bican Efendi'nin torunlarından Fazıl Kürkçüoğlu'nun oğlu olup 1950'de Urfa'da doğdu. İlk öğrenimini Urfa'da, orta öğrenimini Ankara Maarif Koleji'nde tamamlayıp Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun oldu (1976). Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Deri ve Zührevi Hastalıklar (Dermatoloji) Anabilim Dalında ihtisasını tamamladı (1980). Halen Ankara'da özel bir hastanede görev yapan Nazif Kürkçüoğlu'nun yayınlanmış çok sayıda bilimsel makalesi bulunmaktadır.

Prof. Dr. İbrahim Can Kürkçüoğlu

Kürkçüzade Mahmut Nedim Efendi'nin torunu, Nüzhet Kürkçüoğlu'nun oğludur. İlk ve orta öğrenimini 1966 yılında doğduğu Mersin'de yaptıktan sonra Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun oldu, Ankara Atatürk Eğitim Hastanesi Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Anabilim Dalında ihtisas yaptı. Çok sayıda bilimsel makalesi bulunan Kürkçüoğlu, Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Göğüs Cerrahi Profesörü (2012-2021) olarak yaptığı görevden emekli olduktan sonra halen özel bir hastanede Göğüs Cerrahi olarak çalışmaktadır.

Mehmet Nihat Kürkçüoğlu

Seyyit Halil oğlu Hacı Süleyman Ağa'nın torunlarından olup babası Hasan oğlu Bekir Sıtkı Efendi'dir. 1946 yılında Urfa'da doğdu. Urfa Lise-

si'nden ve Urfa Öğretmen Okulu'ndan mezundur. Lise yıllarından itibaren resim sanatına ilgi duydu ve özellikle Urfa'nın kaybolmaya yüz tutmuş ya da kaybolmuş birçok tarihi mekânını belgelere ve hayal gücüne dayanarak tablolarına aktardı. Ürettiği yüzlerce tablosu ile sanat çevrelerince "Şehir Ressamı" olarak adlandırıldı. Kişisel sergiler açtı, karma sergilere katıldı. "Renk Renk Şanlıurfa" ile "M. Nihat Kürkçüoğlu Fırçasından Şanlıurfa" adlı iki adet albüm/kitabı bulunmaktadır.

Ahmet Cihat Kürkçüoğlu

Seyyit Halil oğlu Hacı Süleyman Ağa'nın torunlarından olup babası Hasan oğlu Bekir Sıtkı Efendi'dir. İlk ve orta öğrenimini 1948 yılında doğduğu Urfa'da yaptı. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nden mezun oldu. Çeşitli kamu hizmetlerinden sonra Urfa Müzesi'nde, Dicle ve Harran Üniversitelerinde çalıştı, 1998 yılında doktora derecesini aldı. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) Şanlıurfa'ya getireceği ekonomik gelişme dolayısıyla oluşacak nüfus baskısının, mimari eserlerden el sanatlarına kadar çeşitli sosyal ve kültürel değerleri zamanla ortadan kaldıracığı düşüncesiyle; bu değerleri kitap ve makaleler halinde yayınlamaya, fotoğraflarla tespit ve arşivlemeye, ulusal-uluslararası sempozyum, kongre ve konferanslarda anlatmaya ve çeşitli kentlerde açtığı fotoğraf sergileriyle tanıtmaya uğraştı. 2015 yılında Harran Üniversitesi'nden Yardımcı Doçent olarak emekliye ayrılmış olup çok sayıdaki eserlerinden başlıcaları şunlardır: Ruha'dan Urfa'ya (1780-1980), 1990. Şanlıurfa Su Mimarisi, 1992. Şanlıurfa Camileri, 1993. Müze Şehir ve Peygamberler Şehri Şanlıurfa. 1997. Urfa: Fotoğraflarla Evvel Zaman İçinde, 2011. Şanlıurfa Çarşıları-Hanları ve El Sanatları., (S. Sabri Kürkçüoğlu ile birlikte) 2011.

Mahmut Fuat Kürkçüoğlu

Seyyit Halil oğlu Hacı Süleyman Ağa'nın torunlarından olup babası Hasan oğlu Bekir Sıtkı Efendi'dir. İlk orta ve lise öğrenimini, 1950 yılında doğduğu Urfa'da tamamladı. Eskişehir Açık Öğretim mezunu olarak uzun yıllar Urfa'da öğretmenlik yaptı. Yazar, bestekâr, şair ve ressam olarak çalışmaları bulunmaktadır. Sergilenen resimleri yanında 2010 yılında "Çiğköfte

Tadında Şiirler-Türküler" adlı şiir kitabı, 2018 yılında Çapıt Top, 2019 yılında Uray Oteli adlı romanları yayınlanmıştır. Bağlama ve ud çalmakta olup TSM ve THM formunda elliye yakın bestesinden bazıları yarışmalarda ödüle layık görülmüştür.

Süleyman Sabri Kürkçüoğlu

Seyyit Halil oğlu Hacı Süleyman Ağa'nın torunlarından olup babası Hasan oğlu Bekir Sıtkı Efendi'dir. İlk ve orta öğrenimini 1957 yılında doğduğu Urfa'da yaptı. Urfa MYO ve Gazi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü'nden mezun olup halen Harran Üniversitesi'nde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır. Güzel sanatların, fotoğraf, grafik ve baskı teknikleri ile ilgili konularında çalışmaları ve Urfa halk kültürü ile ilgili araştırma, derleme makaleleri ve kitapları bulunmaktadır. Çok sayıdaki eserlerinden başlıcaları şunlardır: Şanlıurfa Hoyrat ve Manileri, 1991 (A. Akbıyık ile birlikte). Şanlıurfa Halk Müziği 1999 (A. Akbıyık vd.). Harran Tarihi ve Kültürü, 2017 (Selahattin E. Güler ile birlikte), Şanlıurfa Kültür ve Turizm Varlıkları, 2017 (A. Cihat Kürkçüoğlu ile), Şanlıurfa'dan Yansımalar, (Fotoğraf Albümü) 2017. Kısaslı Âşık Celâli (Veli Göncü) Hayatı Sanatı ve Şiirlerinden Seçki, 2021 (Abuzer Akbıyık ile birlikte)

Dr. İhsan Burak Birecikli

Kürkçüzade Hacı Mehmet Ağa'nın oğlu Abdülbaki çocuklarından Birecikli Halil'in torunu olan Bakır Mazlum'un oğludur. Kürkçüoğlu ailesinin Birecikli soyadını alan kolundan olup 1977 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. İstanbul Beşiktaş Atatürk Anadolu Lisesi'nden mezuniyetini takiben Harran Üniversitesi Tarih Bölümü'nü bitirdi ve aynı üniversitede Yüksek Lisans; Gazi Üniversitesi Yakınçağ Tarihi bölümünde Arnavutluk tarihi üzerine doktora yaptı. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında, HRÜ Fen-Edebiyat Fakültesinde, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde ve Atatürk İlkeleleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde araştırma görevlisi, Batman Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. Yayınlanmış olan eserlerinden bazıları şunlardır: "XIX. Yüzyılda Gezginlerin Gözüyle Urfa",

“Günümüzden 1210 Yıl Evvel Haran'da Atom Fiziği'nin Temelini Atan Türk -Âlim: Câbir”, Medine-i Urfa Şer'iyye Sicillerine Göre Urfa Kazası'nda Vakıflar”, “Birecik'te İhtida: Uluslararası Krize Dönüşen Bir İhtida Hadisesi”, “Birecik Ermeni Hadisesi”.

Dr. Bahadır Birecikli

Kürkçüzade Hacı Mehmet Ağa'nın oğlu Abdülbaki çocuklarından Birecikli Halil'in torunu olan Bakır Mazlum'un oğludur. Kürkçüoğlu ailesinin Birecikli soyadını alan kolundan olup 1982 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. Diyarbakır'da başladığı ilk ve ortaöğrenimini müteakip 2005 yılında Çukurova Üniversitesi Makina Mühendisliği bölümünden mezun oldu. Yıldız Teknik Üniversitesi'nden aldığı Makina Yüksek Mühendisi unvanından sonra 2016 yılında Fırat Üniversitesi Makina Mühendisliği Bölümünde doktorasını tamamladı. 2010 yılından beri Batman Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. “Örneklerle

1905 yılında Mahmut Nedim Efendi'nin yaptırdığı konak. Milli mücadele döneminde Fransızların işgal Karargahı olarak kullanılmıştır. 2008 yılında restore edilen tarihi yapı, 11 Nisan 2009 tarihinde “Kurtuluş Müzesi” olarak hizmete açılmıştır.

Pratik Yapı Metraji ve Maliyeti” (2017) ve “Yapım işlerinde Sıhhi, Kalorifer ve Doğalgaz Yangın Tesisatı” (2018) adlı iki kitabı bulunmaktadır.

*** ** *

Aileyi devam ettiren soyadları gözetilerek ve yaşayan kuşakların kendilerini bağlayabilecekleri batınlara kadar mümkün olduğunca inilerek yapılan bu çalışmada, Kürkçüoğlu ailesi ile ilgili hatırı sayılır hacimdeki malzemeyi bir derginin sayfalarına sığdırmak mecburiyetiyle karşı karşıya kalın-

dı. Bilgilerin bu kaygıyla sınırlanıp kullanılmasının ise ulaşılamayan bir kısım aile mensubuyla ilgili bilginin ihmal edilmesi sonucunu doğurması kaçınılmazdı. Bu nedenlerle bu makalenin, Kürkçüoğlu ailesinin Urfa'nın önemli aileleriyle evlilikler yapmış olan kız çocuklarından doğan tanınmış aile bireylerinin de katılmasıyla -belki- birden fazla kitabın yazılmasına elverişli hale gelecek olan bir aile tarihçesinin kapısını aralamak çabası olarak kabul edilip eksikliklerin bağışlanmasını diliyorum. (111)

SONNOTLAR

- 1) Topçu Meydanı civarındaki Vilâyet İşhanı'nda onbeş yıla yakın büro komşuluğu yapmış olduğum Urfa Barosu'nun kıdemli ve efsane isimlerinden Av. Fazıl Kürkçüoğlu, bilgi ve zarafetiyle şehrin hafızasında iz bırakmıştır.
- 2) BOA ŞD 299/24. 16 Recep1301/12 Mayıs 1884: “Ali Ağa'nın vefatı nedeniyle yerine biraderi Maksut Ağa'nın tayiniyle maaşının uhdesine tahsis olunmasına”. Kaleağası Maksut Ağa'nın; kızlarından Lütfiye ve Zeliha ile birlikte medfun olduğu Mevlid-Halil Camii'ni haziresindeki mezar taşında H.1334/ M.1915 tarihinde vefat ettiği ve babasının Bekir Ağa olduğu yazılıdır. Bkz: Dr. Gül Güler/Dr. Mustafa Güler, *Mevlidi Halil Camii Haziresi*, Şanlıurfa 2017, sf. 444. Ailenin mezarlığı Urfa Kalesi'nin eteğinde yer almaktayken bölgedeki yoğun imar tahribatlarından nasibini alarak yok olmuştur. Ailenin bir bölümünün kabirleri bugün Bediüzzaman Mezarlığı'ndadır.
- 3) Dr. Burak Birecikli ve Neşet Uçkan'da örnekleri bulunan ve görevi Ali oğlu Ebubekir'in tayin edildiğini bildiren Padişah Fermanı. (Ek-1) Çeviri metni Diyarbakır 1. Noterliğinin 30 Mart 1989 tarih 13118 yevmiye sayısında kayıtlıdır. Diğer bir çeviri için bkz. Mahmut Karakaş, *Urfa'da Kültür ve İnançlar Serüveni*, Ankara 2011, sf. 312-313. Ferman'ın Urfa şer'i sicilindeki kaydı için bkz. Dipnot 15.
- 4) Urfa Şer'iye Sicili 214/2 Defter, No: 6: Kaleağasızâde Hasan, Bekir oğlu;
- 5) Urfa Şer'iye Sicili 206/1 Defter, No: 425: “Kaleağasızade Ali Ağa, Bekir Ağa oğlu.
- 6) Urfa Şer'iye Sicili 227/2 Defter, No: 300: Kaleağasızâde Mehmet ve Maksut, Bekir oğulları.
- 7) Urfa Şer'iye Sicili 218 Defter, No: 702; 204 Defter, No: 245; 213/1 Defter, No: 490; 211 Defter, No.: 1129; 213/1 Defter, No: 1490
- 8) Urfa Şer'iye Sicili 218 Defter, No: 702; 214/2; Defter, No: 6; Hacı Abdi, kayıttaki Hacı Baba olmalıdır. 227/2 Defter, No: 375, 376.
- 9) Urfa Şer'iye Sicili 218 Defter, No: 702; Defter, No: 6; 219 Defter, No: 45, 46; Defter, No: 227/2 375, 376, Defter, No: 213, No: 698, 702.
- 10) Urfa Şer'iye Sicili 219 Defter, No: 45, 46; 227/2 Defter, No: 375, 376
- 11) Urfa Şer'iye Sicili 214 Defter, No: 245; 213/2 Defter, No: 1212,
- 12) Urfa Şer'iye Sicili 212 Defter, No: 408; 219 Defter, No: 451; 227/2 Defter, No: 300
- 13) Urfa Şer'iye Sicili 227/2 Defter, No: 300; 219 Defter, No: 451.
- 14) Bkz dipnot. 15.
- 15) Urfa Şer'iye Sicili 206/1 Defter, No: 425; BOA C.AS 736/30854. 26 Ramazan 1253/24 Aralık 1837: “Ruha kal'ası merdân-ı azebân-ı enderun cemaatinin yevmi 14 akçe vazifeyle dizdarı olan Ali kullanı fevt olup hizmeti lâzimesi mahlul ve muattal olmakla yerine erbab-ı istihkaktan bir er-i tüvâna silb-i kebir oğlu Ebubekir kullanı layık ve müstahak olduğundan kale dizdarlığının yevmi ondört akçe ulûfeyle tahsisi”.
- 16) Urfa Şer'iye Sicili 214/2 Defter, No: 6.
- 17) Urfa Şer'iye Sicili 227-2 Defter, No: 300.
- 18) Urfa Şer'iye Sicili 227-2 Defter, No: 300. Bkz: Bkz. Dipnot 2.
- 19) Urfa Şer'iye Sicili 213/1 Defter, No: 1292, 1356; 219 Defter, No: 45, 46, 47; 222/1 Defter, No: 293; 227/2 Defter, No: 132, 257; 210 Defter, No: 270: Seyyid unvanı; efendi, bey, ileri gelen, baş, reis anlamıyla kullanılmış olmalıdır.
- 20) Urfa Şer'iye Sicili 205/2 Defter, No: 219; 205 Defter, No: 1292.
- 21) Urfa Şer'iye Sicili 213/1 Defter, No: 464; 222/1 Defter, No: 293.
- 22) Urfa Şer'iye Sicili 216/1 Defter, 234; 216/2 Defter, No: 937, 1037; 222/1 Defter, No: 293; 213/1 Defter, No: No: 464; 222/1 Defter, No: 293.
- 23) Urfa Şer'iye Sicili 216/2 Defter, No: 698; 217/1 Defter No:182 222/1 Defter, No: 293; 223 Defter, No: 11,65. Bkz. Aşağıda dipnot 64-69.
- 24) Urfa Şer'iye Sicili 222/1 Defter, No: 293.
- 25) Urfa Şer'iye Sicili 222/1 Defter, No: 293; 1852 doğumlu Emine Hanım, İran Şehbenderi Parmaksızade Hacı Bekir Bey ile evlenmiş olup, çocuklarından Şih Müslüm Parmaksız Urfa Belediye Reisliği (1915) ve Urfa'nın Kurtuluşunda Müdafaayı Hukuk Cemiyeti üyeliği yapmıştır.
- 26) Urfa Şer'iye Sicili 208 Defter, No:522, 213/1 Defter, No: 1063.
- 27) Urfa Şer'iye Sicili 219 Defter, No: 438, 495, 216/1 Defter, No: 403, 216/2 Defter, No: 867.
- 28) Urfa Şer'iye Sicili 219 Defter, No :451, 222/1 Defter, No: 122.; 217/1 Defter No:5.

- 29) Urfa Şer'iye Sicili 219 Defter, No: 451.
- 30) Urfa Şer'iye Sicili 222/1 Defter, No:621; 222/1 Defter, No: 118, 223 Defter, No: 59, 90; 223 Defter, No:182, 216/2 Defter, No: 346, 865; 219 Defter, No:45, 418; 227/2 Defter, No: 335; 227/1 Defter, No: 432.
- 31) Urfa Şer'iye Sicili 227/2 Defter, No: 300.
- 32) Urfa Şer'iye Sicili 227 Defter, No: 350.
- 33) Urfa Şer'iye Sicili 204 Defter, No: 44; 213/1 Defter, No: 620, 636, 648; 213-2 Defter, No: 35 "Câmi-i Kebir İmâmı Hâcî Ali Efendi ibn Halil; 210 Defter, No: 296 Camîi kebir vakfının ferman-ı âlişan mütevellisi Hacı Ali Efendi ibni Seyyid Halil.
- 34) Urfa Şer'iye Sicili 213/1 Defter, No:1292.
- 35) Urfa Şer'iye Sicili 213/1 Defter, No:1292.
- 36) Urfa Şer'iye Sicili 204 Defter, No: 44, 189, 219, 259; 205/2 Defter, No: 219, 259; 215 Defter, No:45, 46, 47; 213-2 Defter, No:1356; 214/1 Defter, No: 158.; 217/1 Defter No:5
- 37) Urfa Şer'iye Sicili 211 Defter, No:1129.
- 38) Urfa Şer'iye Sicili 222/1 Defter, No: 508; 219 Defter, No: 46; 216/2 Defter, No: 955, 982, 1078; 218 Defter, No: 727, 740, 799; 219 Defter, No: 45, 46; 227/2 Defter, No: 375, 376.
- 39) Urfa Şer'iye Sicili 215 Defter, No: 377, 218 Defter, No: 182; 219 Defter, No: 46; 22/1 Defter, No: 157; 211 Defter, No: 1129.
- 40) Urfa Şer'iye Sicili 216/1 Defter, No: 1078; 218 Defter, No: 392; 219 Defter, No: 45, 46; 222/1 Defter, No: 376; 211 Defter, No: 1129; 227/2 Defter, No: 132.
- 41) Urfa Şer'iye Sicili 218 Defter, No: 392; 219 Defter, No: 45, 46; 219 Defter, No: 451; 217/1 Defter No:47.
- 42) Urfa Şer'iye Sicili 219 Defter, No: 45; 215 Defter, No: 524; 219 Defter, No: 451.
- 43) Urfa Şer'iye Sicili 219 Defter, No: 45, 46, 451, 211 Defter, No: 1129.
- 44) Urfa Şer'iye Sicili 214/1 Defter, No:159.
- 45) Urfa Şer'iye Sicili 213/1 Defter, No: 331, 464; 219 Defter, No: 45, 46, 47, 451; 227/2 Defter, No: 34, 132, 256, 257, 375, 376, 462, 463; 210 Defter, No: 70, 395; 223 Defter, No: 53, 69; 211 Defter, No: 1129.
- 46) Urfa Şer'iye Sicili 215 Defter, No: 233; 218 Defter, No: 302, 392,740; 222/1 Defter, No: 71, 118, 122; 223 Defter, No: 59, 227/2 Defter, No: 376.
- 47) Yasin Taş, Suruç Kazası Kürkçüzâde Ahmed Bîcân Efendi Câmîi ve 1304/1887 Tarihli Vakfiyesi", İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu (25-27 Mart 2016), Tebliğler, Cilt II, Ankara, 2016, sayfa 189.
- 48) Urfa Şer'iye sicili Defter, 219 No: 45.
- 49) BOA İ.DH.899/71526. 7 Ramazan 1299. "İstabl-ı Âmire", Osmanlı döneminde Saniye ile Sâlise arasında sivillere verilen bir rütbenin adıdır. Bkz. M.Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C: 2 sf. 8.
- 50) Urfa Şer'iye sicili Defter, 219 No: 47: Kürkçüzâde Osman Efendi'nin tereke ve muhalefatı. Hacı Osman Ağa, hayatında bütün malının üçte birinin yarısını torunu Mahmud Nedim Efendi'ye ve diğer yarısını da hayır ve iyilik yolunda harcanmak üzere vasiyet etmişti.
- 51) Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitâbeler, Konya 2012, sf. 111.
- 52) Cihat Kürkçüoğlu, Yıldız Albümlerinde Urfa, HRÜ Yayınları, 2009, s. 88 Bkz. Ek-2. Sacur; suyu, Gaziantep'in batısındaki yaylalardan çıkar, güneydoğuya doğru akarak Kersentaş yakınlarından Suriye topraklarına girdikten sonra doğuya dönüp Fırat'a karşı.
- 53) Bir dönem, müsteciri Ahmet Naci Türkmen'in adından dolayı Han'ın bir bölümü "Ahmet Naci'nin Garajı", damı ise "Türkmen Sineması"nın yazlığı olarak anılmıştır.
- 54) Urfa Şer'iye Sicili 217/1 Defter. No:196: "Urfa'nın Dergezenli Mahallesinde vâki'tarafı Kibleten ve Garben tarîk-i 'âmm ve Şarken Köprübaşında kâin Esb Bâzârı ve Şimâlen Dergezenli Câmîi Şerîfi ve kısmen tarîk-i 'âmm ile mahdûd 'arsa ve enkâz ve üzerinde mücedden inşa olunan kahvehâne ve dekâkin ve hân ve ebniye-i sâ'ire". Tapu Kayıtlarındaki intikal ve tedavüllerden binanın diğer nısfının da Ahmet Bican Ağa'ya ait olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Dipnot.56.
- 55) Bkz. Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitâbeler, Konya 2012, sf. 340.
- 56) Urfa Tapu Sicili, Kânunusâni 1333 t. 18-3 no; Kânunusâni 1334 t. 38-51 no; Teşrinievvel 1334 t. 17-36 no; Şubat 1936 145/71 no'lu kayıtlarda yapılan satışlar. Kasım 1930 t. 49-50 numaralı tapu kaydıyla, Kürkçüzade Mahmut Nedim Efendi'nin Bican Ağa'dan intikal eden hissesinin Saraçzade Abdurrahman oğlu Mustafa Efendi'ye satışından sonra zaman içerisinde diğer mirasçılardan tedavül eden hisseler de Saraç ailesine geçmiş ve Han bu nedenle uzun yıllar boyunca Yemen Askeri Mustafa Ağa'nın Hanı olarak anılmıştır.
- 57) Son zamanlarında Emniyet Otelini olarak anılan bu Han Haşimiye Meydanından İsoçtu Pazarına uzanan yol üzerinde yer almaktayken 1980'li yıllarda yıkılarak, yerine yapılan Özdiker Kuyumcular Çarşısı'nın içinde kalmıştır.
- 58) Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitâbeler, sf. 312.
- 59) Yasin Taş'ın anılan makalesinde sözü edilen (dipnot 20) kişilerin 1892 ve 1893 yıllarında geceledikleri "Bican Ağa Hanı"nın bu Han olabileceği düşüncesindeyim. (Bu han 1980'li yılların sonunda yıkılarak yerine Özdiker Kuyumcular Çarşısı yapılmıştır.)
- 60) Bkz. Aşağıda dipnot 65-69.
- 61) Yasin Taş, "Suruç Kazası Kürkçüzâde Ahmed Bîcân Efendi Câmîi ve 1304/1887 Tarihli Vakfiyesi", İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu (25-27 Mart 2016), Tebliğler, Cilt II, Ankara, 2016, sayfa 192-196).
- 62) Urfa Şer'iye Sicili Defter, 227/2, No: 375, 376; Yasin Taş, adı geçen makale, sf. 190.
- 63) Urfa Asliye Hukuk Mahkemesi'nin 20/04/1939 tarih, 1939/246-3 sayılı veraset ilâmı.
- 64) Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Mezar Taşları, Konya 2012 sf. 262; Urfa Asliye Hukuk Mahkemesi'nin 7/12/1957 tarih 1957/731-623 sayılı veraset ilâmı; Yasin Taş, a.g.m. sf. 2-3.
- 65) Bu olay üzerine aile tarafından 'haram' olduğu gerekçesiyle içi taşlarla doldurulup kapatılan kuyu, Fransız işgali sırasında su sıkıntısı çeken Fransız askerlerince tekrar açılmıştır. Bkz. Dr. Andreas Vischer, Bir İsviçreli Doktorun Türk Milliyetçileri Arasındaki Anıları, Yayına Haz.: Müslüm Akalın, Ankara 2020, sf. 24.
- 66) Urfa Şer'iye Sicili 222/1 Defter, No: 118, 122. Genç yaşta veremden vefat eden Ali Haydar'ın Ulu Cami' haziresindeki mezar kitâbesini amcazadesi şair Hilmi yazmıştır. Bkz. Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Alimleri, sf. 293; aşağıda dipnot 64-69.
- 67) Urfa Şer'iye Sicili 217/1 Defter No:5 "İmâm Sekâki Mahallesi sâkinelerinden Mekkiye bint-i Kürkçüzâde Abdurrahman Ağa
- 68) Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Alimleri, sf. 70-71.
- 69) Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitâbeler, Konya 2012, sf. 204-205.
- 70) Kayıtlarda; Camiikebir Mahallesi'nde kâin, "tarafı Kibleten Agop veledi Toros ve Garben bazen Abozâde Ahmed Ağa'nın vereseleri ve bazen Abozâde Ahmed Ağa'nın vereseleri mülk menzili ve Şarken tarîk-i 'âmm ve şimâlen Hayırsızoğlu Mehmed bin Osman menzili ile mahdud bir bâb harem ve selâmlık dairesi" şeklinde yer alan ve Urfa sivil mimarisinin muhteşem örneklerinden olan bu ev (Ek-3) uzun yıllar, evi 1934'de satın almış olan Pabuçcu Hacı Bekir'in mülkiyetinde kalmış olup halen Özpölat Ailesi'nin mülkiyetindedir. Bkz. Urfa Şer'iye Sicili Defter, 222/1 No: 118, 122; Tapu Sicili, 20/01/1938 t. C: 127, Sıra No: 40 ve Kânunusâni 1927 tarih, C:92/2, Sıra No: 22 de yer alan kayıtlar.
- 71) Bkz. Dipnot 23.
- 72) Urfa Şer'iye Sicili Defter, 213/1, No: 464: "Kürkçüzâde Gamsız Ahmed bin Seyyid Halil.. ve Gamsız oğlu Mustafa bin Ahmet.."
- 73) Urfa Salnamesi H.1313/1895, H.1314/1896. Atanması BOA DH.MKT 252/51, 24 Z. 1311/28 Haziran 1894; azlı BOA DH. MKT 2211/120, 6 S.1317/16 Haziran 1899
- 74) Urfa Salnamesi H.1326/1908.
- 75) Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Mezar Taşları, Konya 2012 sf. 296: "Çekti bin kahr-ı sitem çün felekten her dem/ Görmedi rahat-ı dil derd-i belâdan aram".
- 76) Bedri Alpay, "Şanlıurfa Şairleri" Şanlıurfa, 1986, sf. 95-96.
- 77) Ulucami'nin haziresinde, amcası Kürkçüzâde Osman Ağa'nın kızı Hatice'nin kocası Hüseyinpaşazade Ali Yaver Bey (1894) ve yine Hatice Hanım'ın küçük yaşta ölen kızı Lütfiye Hanım (1902); Amcası oğlu Kürkçüzâde Abdurrahman'ın genç yaşta ölen oğlu Ali Haydar (1890); Bediüzzaman Mezarlığında, komşusu Alaybeyzade Halil Hilmi Efendi (1905) ve Fatima Zehra Hanım (1895)'a ait mezar taşı kitâbeleri için bkz. Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Mezar Taşları, Konya 2012. Sf. 290, 291, 293, 152, 87.
- 78) Çeşitli el değiştirmelerden sonra günümüze ulaşan evlerden, son sahibinden dolayı "Doktor İmam evi" olarak anılan biri, halen

- konukevi olarak kullanılmaktadır. Cephesi Kubbemescit Sokağı'nın batısına düşen ve bugün Özpolat ailesinin mülkiyetinde olup Pabuççu Hacı Bekir adına eski eser tescilli bulunan ev de günündeki evin eski tapu kayıtlarında "Şimâlen sâbikan Kürkçüzade Abdurrahman evi" olarak gösterilmektedir. Bkz: Urfa Tapu Sicilinin Cami'kebir Mahallesi'ne ait Kânunusani 1927 tarih, 22 sıra numaralı kaydı. Ayrıca Bkz: Dipnot: 64.
- 79) Urfa Şer'iye Sicili Defter, 219, No: 47,451.
- 80) Halep Salnamesi 1317/1899, 1318/1900; Urfa Şer'iye Sicili Defter 216/1, No: 221: "Medîne-i Urfa mahallatından Câmîikebir mahallesinden ve tüccâr sınıfından Kürkçüzâde İzzetlü Mahmud Nedim Efendi ibn Şeyh Müslüm Efendi".
- 81) Halep Salnamesi 1313/1896, 1316/1898, 1319/1901, 1320/1902, 1322/1904, 1326/1908; BOA DH. MKT 1201/89: 18 S.1325/2 Nisan 1907 "Hüsnü hizmetinden dolayı Urfa eşrafından Kürkçüzâde Mahmud Nedim Efendi'nin haiz olduğu Saniye rütbesinin Mütemayiz'e terfiiyle taltifi talebi".
- 82) Fazıl Kürkçüoğlu, bunları yıllar sonra "Başka Urfa Yok" adı altında yayınlanan bir mahallî TV programında Naci İpek'e de anlatmıştı.
- 83) Günümüzde Kurtuluş Müzesi olarak kullanılan bu konak, uzun yıllar boyunca aile fertlerinin kendi aralarında yaptığı mutut toplantılardan başka, zaman zaman eşraf ve devlet erkânının da misafir edildiği, Urfa'nın tanınmış gazelan ve müzisyenlerinin davet edildiği eğlence ve müzik gecelere ev sahipliği yapmış olup aile üyeleri arasında çok sayıda musikişinas yetişmesi böyle bir gelenek ve kültüre bağlanmıştır. Dr. Cihat Kürkçüoğlu'nun anlattığına göre, İbrahim Tatlıses yıllar önce bir televizyon programında konaktaki bu müzik fasıllarını; "Oturduğumuz yere yakın bu konaktan gece çevreye yayılan müzik meşklerini konağın kapısına kulağımı dayayarak saatlerce dinledim" şeklinde anlatırken buraya işaret etmiş olmalıdır.
- 84) Müze-i Hümayun Müdürü Osman Hamdi Bey'in; "...Kazi sırasında bulunan Süryani Asar-ı Atikası'nın masraflarını karşılayarak müzeye vermesi üzerine Mahmud Nedim Bey'in 'Mirül-ümera'lık ünvanıyla terfi ve taltifi için Maarif Müdürlüğüne talebi için bkz. BOA.DH.MFMKT 693/9-1, 14 Şevval 1320/14 Ocak 1903; BOA DH MFMKT 812/1,10 Şaban 1322/20 Ekim 1904; Dahiliye Nezaretinin taltif yazısı için bkz: BOA DH.MKT 1157/11, 20 S. 1325/4 Nisan 1907.
- 85) Ali Rıza, Urfa Mücahedesi, ŞURKAV yayını, Ankara 1995, sf. 14.
- 86) Halep Salnamesi 1317/1899, 1318/1900, 1319/1901.
- 87) Halep Salnamesi 1321/1903, 1322/1905.
- 88) İhsan Ezherî, TBMM ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı. Ankara 1998, sf.21; Seçim mazbatası TBMM'deki şahsî dosyasındadır.
- 89) M. Suat Mertoğlu. "Mustafa Kemal Çanakale Cephesinde Hangi Heyeti Açırıyor? İki Fotoğrafın Deşifresi" Toplumsal Tarih Dergisi, Eylül 2018, sayı: 297, sf. 68-71.
- 90) Bugün, Topçu Meydanı'ndaki otoparkın güneyinde yer alan köşe başındaki Âdil Kürkçüoğlu İş Hanı'nın yeri. Bkz. Kâmrân Şerif Saru, İhsan Şerif Saru 'Eğitim Hizmetinde Elli Yıl İstanbul 1970, sf. 53, 57.
- 91) Urfa Şer'iye Sicili 216/2 Defter, No:982: "Mâ' müretü'l-Aziz Vilâyet-i Celflesi dâhiliinde kâin Eğin kazâsı ahâlisinden olup hâlen Beyrut Vilâyet-i Celflesi Bidâyet-i Cezâ Mahkemesi re'isi izzetlü Ahmed Nazif Efendi ibn Mehmed Efendi."
- 92) Bedri Alpay, Urfa Şairleri-1, Urfa 1986; Mehmet Kurtoğlu, "Kürkçüzâde Osman Remzi ve Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuasındaki Şiirleri", Osmanlı Tarihinde Urfa Sempozyumu, Şanlıurfa 2017; Semra Nur Abamor, Mevlid-i Nebevî Kürkçüzâde Osman Remzi, Şanlıurfa 2013, sf. 5; Adil Saraç, Kürkçüzâde Osman Remzi, Vamık-u Azrâ, Şanlıurfa 2013, sf. 17; Mehmet Kurtoğlu, Kültür Şehri Urfa, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları. Ankara 1997.
- 93) Urfa Şer'iye Sicili Defter, 219, No: 46.
- 94) Bugün Dedeman Oteli'nin yeri, bkz: (Ek-7). Bu fotoğraf Hans-Lukas Kieser'in İskalanmış Barış kitabından alınmıştır. İstanbul 2005 sf. 730. Bu konak, Osman Remzi Efendi'nin ölümünden sonra üzerindeki rehinden dolayı İcra Dairesi tarafından satışa çıkarılmış, açık artırmada Hacı Ömer Cevheri'ye satılmıştır: "Merkez icra memurluğundan ilân: Hacı Ömer Efendi'ye medyun müteveffa Kürkçüzâde Osman Efendi'nin terhin etmiş olduğu "Dergezenli Mahallesi'nde vaki Gureba Hastanesi'nin karşısında bir bab hane maa selamlık ve bahçe yeri ve hudud-u erbaası canibi yemini Külâhyân, yesarı Ali Efendi arsaları, arkası ve cephe tarafında olup selamlıkta oda ve cümle kapısı uğruna dahilen bir oda ve harem dairesinde cümlesi tahtanı olmak üzere beş oda ve bir eyvan ve bir hamam ve bir mutfak ve su kuyusu ve akar suyu ve on adet sarı erik ve on beş adet zeytin ağaçları ve bahçe etrafında dahilen 20 adet dut ağaçları mevcut olup tulen 70 ve arzen 50 zira mimari mesahasında olan hane maa selamlık ve bahçe" bilmüzayede 500 adet madeni Türk altunu ile muvakkat karardadesi keşide kılınmış olduğundan işbu ilân tarihinden itibaren 15 gün sonra ihale-i katiyesi keşide olunacaktır. Talip olanların yüzde on pey akçesiyle icra dairesine müracaatları ilân olunur." Urfa Gazetesi 15 Ağustos 1927.
- 95) Bedri Alpay, a.g.e. sf. 181.
- 96) Torunu Sema Nur Abamor'un Osman Remzi'nin Mevlid-i Nebevî adlı eseriyile ilgili çalışması. İstanbul 2015, sf.5.
- 97) Kürkçüzâde Osman Remzi, Sergüzeşt-i Mâzî yahut Vâmık u 'Azrâ (Haz: Adil Saraç) Şanlıurfa 2013. Bu eserde, yazarı bilinmeyen Osmanlıca elyazılı bir notta Osman Remzi'nin 1332 senesinde (M.1913/1914) birkaç ay Belediye Başkanlığı yaptığı ve istifa ettiği yazılıysa da kayda dayalı bilgi edinilemediğine değinilmektedir sf. 16-17.
- 98) Abamor, a.g.e. sf. 7.
- 99) BOA DH.MKT 1125/58. 29 Ramazan 1324/16 Kasım 1906; Halep Salnamesi H. 1326/1909; Mehmet Kurtoğlu'nun Harran Üniversitesi'nce düzenlenmiş olan "Harran ve Çevresi" adlı sempozyumunda sunduğu tebliğde Osman Remzi'nin şiirleri üzerine Ali Emîrî Efendi'nin değerlendirmeleri yer almaktadır.
- 100) Abamor, a.g.e. sf. 5. Kendisine Sâlise rütbesi verilenler; resmi günlerde sırma işlenmiş yaka ve kol takarak olan koyu lacivert setre giyip kılıç takarlardı. Pakalın, a.g.e. sf. 104.
- 101) Urfa Hakkında Salname (1927), sf. 145,148; Urfa Gazetesi 17 Kânunusânî 1927.
- 102) Müslüm C. Akalın, Urfa Tarihinden Yapraklar, Ankara 2018. sf. 202.
- 103) Kemal Edip Kürkçüoğlu, Ay Batarken Gün Doğarmış "Süt Tadında Şiirler" Haz: Mustafa S. Kaçalin, İst. 2017, sf. 17; İrfan Gündüz, (2011). "Kemal Edip Kürkçüoğlu Hayatı, Eserleri ve Şiirleri. Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi. S. 28. s. 245-292.
- 104) Kemal Edip Bey'in, Prof. Mehmet Kaplan'ın tahlilini yaptığı "Semâ" adlı ve "Cânlar, riâyet eyleyib erkâna, döndüler" mısrayla başlayan şiiri için bkz. "Cumhuriyet Devri Türk Şiiri" Ankara 1990, sf. 376 vd.; Konya Mevlâna Müzesi'nde Hat Sanatının seçkin örneklerinin yer aldığı levhaların 32. si, Hattat Hafız Kemal Batanay tarafından yazılan Kemal Edip Bey'in şiiridir: "Ey pâdişâh-ı pâdişâhan Mevlâna/Âyine-i ebrâr-ı nihân Mevlâna/Yüz sürmeye geldik ulu dergâhına hep / Ey vâris-i fâhr dü cihân Mevlâna" (Ek-8). Ayrıca Bedri Alpay Şanlıurfa Şairleri adlı eserinde, Kemal Edip'e ait bazı şiirlere değinirken "Me'yûs bırakma tut elimden/sensiz bulamam mecâl efendim/ Yok süddde-i pâk-i dergâhından/ ayrılmama ihtimâl efendim" beyitlerinin Mevlâna Türbesi'ne asılı olduğunu yazmıştır (sf. 122).
- 105) Dar-ül-Muallimin-i Âliye'sini (Öğretmen Okulu) bitireceği sırada bir edebiyat meraklısı ve şiir heveslisi olarak, hemşehrisi Nâbi'nin; "Sakin terk-i edebden küy-i Mahbub-i Hudâdir bu/Nazar-gâh-i İlâhidir, Makam-ı Mustafadır bu" beytiyle başlayan Na't-i Şerifini tahminsinin Tahir'ül Mevlî tarafından çok beğenilmiş olduğu hakkında, bkz: Tahir'ül Mevlî, Edebiyat Lügâtı. Haz: Kemal Edip Kürkçüoğlu, İstanbul 1994. Önsöz; Mahir İz, anılarında, döneminin dört büyük edebî kabiliyeti arasında sayılan Kemâl Edip Bey için "... o kadar değişik mevzularda hakîmâne kalem oynatmıştır ki sahifelere sığmaz" demektedir. Yılların İzi, İstanbul 2021, sf. 441.
- 106) Müslüm Akalın, İstiklal Madalyası ve Urfa, ŞURKAV Dergisi, sayı: 24. sf. 21.
- 107) Neşet Kürkçüoğlu'nun çocuklarından, aynı zamanda udi ve bestekâr olan Nedim Kürkçüoğlu eczacı; ut, bağlama, yaylı tambur çalan Münir Kürkçüoğlu mimar; ut, kanun ve klarnet çalan Ali Rıza Kürkçüoğlu ise göz doktorudur.
- 108) Demokrat Urfa Gazetesi, 23 Mart 1956: Salih Selçuk'un Ağıt adlı şiiri.
- 109) Türk Maarif Cemiyeti 1939/1940 yılılığı, İstanbul 1940, sf. 46.
- 110) BCA. F: 490-1, K: 192, G:761, No:1: CHP Genel Sekreterlik Makamına-Ankara: "Mithat Kürkçüoğlu'nun milletvekili adaylık başvurusu."
- 111) Kaynak gösterilmeyen biyografik bilgiler için A.Cihat Kürkçüoğlu'nun notlarından yararlanılmıştır.

Urfa'da Karanfil ve Gül Yetiştiren Kızlar

İbrahim Halil ÇELİK
Tarihçi-Edebiyatçı
Şanlıurfa Eski Belediye Başkanı
19. ve 20. Dönem Şanlıurfa Milletvekili

Urfa'nın Siverekli Mahallesi, Bendendibi Sokak'taki hayatların bitişik damlarına, yukarıdan baktığınızda rengarenk çiçek, karanfil ve gül bahçeleri gibi görürdünüz. Hayatların hudutları, envai çeşit çiçek, karanfil ve gül saksılarıyla tarhlara bölünmüş, minyatür bir bahçe gibi karşıladı sizi yaz gecelerinde.

Urfa'yı ortadan bölen Karakoyun Deresi'nin Köprübaşı'ndan aşağıya güneye doğru Bey Kapısı'na, Mahmutoğlu Kulesi istikametine inerken Siverekli Mahallesi sağda kalırdı. Bu mahalleyi Yusufpaşa, Hekimdede ve Beykapı Mahallesi çevrelerdi. Karakoyun Deresi'nin sol tarafında ise Kamberiye Mahallesi uzar giderdi boylu boyunca. Tarihi Beykapısı Mezarlığı üzerine Toprak Mahsulleri Ofisi'nin devasa silolarını kondurmuşlardı. Şair Şeyh Şani'nin kabri zor kurtulmuştu bu yıkımdan. Kamberiye Mahallesi'nin doğu hududunu Akçakale ve Harran yolu keserdi. Yolun sol tarafı ise onlarca ulu bahçelerle kaplı idi. O bahçelerin birinde büyük binalarla donanmış geniş bir alanda safkan Arap Atları'nın yetiştirildiği Aygır Deposu vardı. O safkan aygırların sabahları seyisleri tarafından padoklarda gezintiye çıkarılışlarına bayılırdık. Atlar o kadar güzeldi o kadar güzellerdi ki, insanlar onları görür görmez âşık olurdu. Atların kimisi Doru, kimisi Al, kimisi Yağız, kimisi

Kızıl, kimisi Demirkazık ve kimisi de Demirkırat idi. Soylarına göre ise kimisine Seklavi, kimisine Hemdani, kimisine Küheylan, kimisine Berk ve de kimilerine de Kuruş derlerdi. O atlar ki her biri muhteşem birer sanat abidesi gibiydiler. Cumartesi veya Pazar günleri biz mahalleli çocuklar özellikle üç beş kişi; onları temaşaya Aygır Deposu'nun bahçesinde padok yerine gizlice giderdik. O güzelim Arap Atların

muhteşem resmi geçitleri hala tüm tazeliğiyle gözlerimin önünde ve belleğimdedir.

Bitişik nizam hayatların yan yana damları üzerinden bir mahalleyi baştan başa rahatlıkla yere inmeden dolaşıp gezebildiniz. Evlerin hepsi mertekli ve toprak damlıydılar. Damların üzerinde bir köşede çok güzel, sanat eseri siyah bazalt veya beyaz mermerden loğlar dururdu. Bizler çocukken

tahta merdivenleri zar zor yukarıya kaldırırlar ve soluğu damlarda alırdık. Saatlerce damlarda oyunlar oynardık gözlerden irak yerde. Annelerimiz ve ninelerimiz bu kaçamaklarımızı bildiklerinden asla merdivenleri dama dayalı tutmaz ve işleri biter bitmezse de merdivenleri ilk fırsatta hemen duvardan yere indirirlerdi. Kaldırmayalım diye de üstüne siyah "et taşları"ni koyarlardı ki kaldırıp kaçmayalım.

Bizler de şayet damdaysak komşuların kurulu merdiveninden oyunlarımızı bitirip yorulunca, ya da karnımız acıkınca hayatlara hepimiz birden inerdik. Buna tüm mahalleli analar ve diğer kadınlar alışık idiler. Bazen geç kalınca eve, bizleri çoğu kez sokaklarda değil, damların izbe yerlerinde veya saksılarının arkalarında ararlardı. Kocaman saksıların arkasına saklanırken kulaklarımızdan yakalanarak aşığıya çok indirilirdik...

Yaz gecelerinde yıldızların altında bu damlarda kurulu tahtların etrafı beyaz bezlerle çevrili ve üstünde ailece çoluk çocuk yatılırdı. Bu tahtların öyle ihtişamlı görünüşleri vardı ki, Haran Ovası'nda tarihten fırlamış bir Eyyubi karargahını andırırlardı. Urfa'nın eskiden fakiri, zengini yazın herkes damda böyle çardak adı verilen tahtlarda yatarlardı. Bu yıldızlı gecelerde bazen ta uzaktan okunan pes perde-

den maniler, hoyratlar ve gazeller dinlerdik ara sıra. Ve hele sabah ezanlarının o muhteşem Saba, İbrahimî ve Ruhavî makamındaki lahuti sedaları yükselirken minare şerefelerinden insanların mest ederdik. Esen rüzgârın esintisi de damdaki çiçeklerin, karanfillerin ve güllerin türlü türlü rayihalarını etrafa yayardı. Karakoyun Deresi'nden o zamanlar tertemiz gürül gürül sular akar ve biz çocuklar içinde yüzerdik. Bu temiz akan suda yaşayan sazan balıkları, kurbağa ve su kaplumbağalarının hışırtısı kulaklarımıza ninni gibi gelirdi. Kedi yavrularının miyavlamaları ve de köpek eniklerinin havlamaları da işin cümbüşü olurdu. Hayatlardaki su yakalarına su içmek için inen üveyikler, evlerde beslenen taklacı ve halis kuşlar ile angutların "kakubu, kakubu" diye birbirilerine yaptıkları kur sesleri de melodilerle katılırdı bu senfoniye.

Damlarda geceleri açık havada gökte elmas gibi parlayan yıldızların altında yatmak insana bir huzur ve keyif verirdi. Güneşin gündüzün bağdaş kurarak kavurduğu, alevlerin insanın yüzünü yaktığı ve bitmez tükenmez hararetin içinde Urfa'nın bu serin akşamlarının ayrı bir zevki vardı insana.

Bir de gelinlik çağa gelmiş genç kızların biri birleriyle yarışarak yetiştirdikleri çiçeklerin o doyulmaz mis gibi kokuları insanları bir cennetin içindey-

miş gibi uykudan uyandırır. Kiminin envai çeşit karanfilleri, kiminin top reynhanları, kimileri şebboyları, kimileri melekşeleri, kimilerin balık ağızları, kiminin zambakları, kiminin nergizleri ve kimisinin de yetiştirdiği saksı saksı envai gülleri dilden dile dolaşırdı tüm mahallelinin ağzında. Mahallede ise her çiçeğin yetiştiricisi kızlara o yetiştirdiği çiçeğin adı eklenmişti öz adlarına. O kızlar verilmiş ön adlarla anılırdı mahalleli arasında. Akşamları tahtlarda yatarken delikanlılar ileride bahatlarına düşecek o çiçekler gibi güzelim kızların düşlerini kurarlardı saatlerce rüyalarında.

Güllerin envai çeşidi vardı damlarda. Pembesinden, beyazına, sarısından, kırmızısına, mavisinden, moruna, turuncudan, ebrulusuna ve en güzeli de siyah güllerdi. Bir de Muhammediye yedi veren güllerinin kokusu tüm mahalleyi sarar mest ederdik. Bu gülleri yetiştiren on yedisine yeni girmiş Emine idi. Emine'yi ta metrelerce öteden tanırdınız ismini bilemese-niz bile onun taşıdığı gül kokularından. Meşhur Urfa'nın "Siyah Güllü"nü Halfeti ilçesi Rumkale diyarından o getirmişti Siverekli Mahallesi'ne. Emine ufak tefek, tıknaz, etine dolgun ve serapa hareketli bir kız idi. Yerinde duramaz, onu saksıdan saksıya koşarken, ya bir gül ile konuşurken veya uzaktan uzağa sorulara cevap verirken gö-

rühdünüz. Hep heyecan, hep hareket idi Emine. Günde bir sabah, bir de ikindiden sonra olmak üzere iki kez su verilir tüm çiçeklere, karanfillere ve güllere. Daha musluk suyu da bağlanmamıştı o zaman mahalleye. Hayattaki kuyulardan en az yirmi, yirmi beş metre derinden kovalarla çekilen sularla sulanırdı damlardaki çiçekler, karanfiller ve güller. Epeyce zahmetli bir uğraştı çiçek, karanfil ve gül yetiştirmek. Sabır isterdi çok. Dakik bir gözle ve maharetle çiçekleri, karanfilleri ve gülleri kurutmayacak, bir elinizde makas, bir elinizde de yaprakları silmek için su olacaktı. Zamanı gelen çiçek, karanfil ve gülleri deste deste toplayıp eşe dosta dağıtılacaktınız. Gül Emine'nin boyuna uyumlu kolları, maharetli küçücük elleri vardı. Kudretten sürmeli ceylan gözleri, beyaz teni ve mütebessim çehresiyle insana huzur veren bir kız idi Gül Emine. Yaşağındaki gamzesi, siyah uzun saçlarına taktığı güllere eşlik ederdi. Onun en büyük rakibi mahallede Karanfil yetiştiren Kadriye idi. İkisi de biri biriyle rüyalarında bile yarışarlardı. Diğer kızların onlara aşık olacak halleri yoktu zaten.

Kadriye ise elif gibi uzun boylu, esmer güzeli bir kız idi. Gür kıvrık saçları, küçük ağız ve etli dudaklarıyla; şahin burnu birbirini tamamlıyordu o güzelim çehresinde. İran minyatürlerindeki kızlardan da daha güzeldi Kadriye. Siyah gözlerinin içi biteviye gülerdi. O da yeni girmişti on yedisine. Gönlü "karanfil, karanfil" diye çığırır dururdu yürek kafesinde. Kadriye karanfil saksılarına toprağı Paşa Bağı'ndan elleriyle çuvallara doldurarak eve getirirdi eşek sırtında. Saksıları önceden hazırlar ve tek tek o narin ince parmaklarıyla ekilmiş tarhtan söktüğü karanfil fidelerini ekerdi birer birer ibadet aşkıyla. Karanfillerin sarısı, mavisi, beyazı, moru, lacivertli, kırmızısı, pembesi ve ebrulu olanlarını ta fidedeyken bile tanırdı Kadriye. Kadriye bir karanfil uzmanıydı mahallelinin gözünde. Karanfiller açınca muhteşem bir tablo olurdu damların üstünde. Her bir karanfilin açılışı Kadriye'nin yüzünde bir tebesüm denizi oluştururdu. Dalgaları karanfiller o gülünce. Konuşurken ne-

Urfa evinde süslemeli kuyu bilezik taşı ve çiçekler

fesi karanfil kokardı Kadriye'nin. Ona da mahallelileri Karanfil Kadriye adını vermişlerdi Gül Emine gibi. Kadriye mahallede sokaktan geçerken karanfil kokusu dolardı sokaklara ve anladınız ki Karanfil Kadriye geçiyor oradan. Damdaki saksılarını rengarenk karanfillerle doldurmuştu. Uzaktan da bakardı Gül Emine'nin gül saksılarına. Kiskanmaz ama hep gıpta ederdi Emine ile güllerine.

Karanfil Kadriye, Gül Emine'nin güllerine hayrandı içten içe. Onu hem takdir ederdi ve hem de karanfillerinin çeşitliliğiyle ancak onunla yarışabileceğini ara sıra anlatırdı sırdaşlarına. Diğer kızların emelleri ise Emine ile Kadriye gibi olmalı. Ancak onlar şimdilik ellerindeki çiçeklerin en güzelini yetiştirmeye çaba gösteriyorlardı. Onların zevki de havada uçuşan rengarenk kelebeklerin çiçeklerin üzerinden uçuşup konmaları ve çiçeklere konan bal arıların o tatlı hareketleri ile vızıldatılmasıyla avunurlardı. Hele sabahları açan çiçek, karanfil ve güllere serenatlar düzen çalı bülbüllerinin seslerine hepimiz bayılırdık. Bülbüllerin bu feryat sesleri gül tomurcukların açıldığına işaret ederdi. Zira bülbüller tomurcuğun açılışını görmek için geceyi uykusuz geçirirlerdi. Bülbüller tam tomurcuk açılacakken uykuya dalar ve gülün açıldığı-

nı görmezlerdi. Bir de gözünü açınca gülün açıldığını görünce de basarlardı bu feryatları ta içeriden ta içeriden... Minnacık göğüslerindeki kalpleri fırlatacakları yerinden. Kahırlarından çıldırırdı bu gariban bülbüller.

Hayatların içindeki boy boy selvi, nar, incir ve dut ağaçları ile asmaların üstünde tepişip gezinen serçelerin cıvıltıları da çınlar dururdu mahallenin semalarında. Kırangıçların kanat çırpılması ve damlara degecek gibi uçuşları da akşam üstü tahtlarda kurulmuş bizlere görülecek bir manzara olurdu. Minarenin yıkılan alemine yapılan leylek yuvasında gagalarını şaklatarak açıklıktan yem bekleyen yavru leyleklerin de laklakları karıştırdı bu havaya. Ama yalnız Kadriye ile Emine'nin namı alıp yürümüşü tüm mahallede, hatta şehirde. Bazen de Kadriye ile Emine bunun farkında olup tafra satmak için el ele tutuşup inerlerdi Karakoyun Deresi'nin kenarına. Onlar inince Karakoyun Deresi gül ve karanfil kokardı birden.

Dam yatılarında gül ve karanfil yetiştiren kızların öyküleri bir efsane gibi dolaşırdı dilden dile. Gece gökyüzünde elmas gibi parlayan yıldızların ihtişamı, gündüzün de damlarda açan çiçeklerle karanfil ve güllerin kokusu da mest ederdi tüm insanları.

Sosyolojik Bir Olgu Olarak “HALAY BAŞI”

İsmail SÜNGER
Görsel Sanatlar Öğretmeni
Araştırmacı Yazar
sunger_i@hotmail.com

Günümüzde “halk oyunları” diye isimlendirdiğimiz kavram, toplumların geçmişten günümüze dek çeşitli biçimlerde taşımış olduğu, devinime dayalı bir kültür mirasıdır. Halk oyunlarının ortaya çıkış serüveni ve amaçları hakkında birçok düşünce bulunmaktadır. Kökenleri çoğunlukla halkların geçmişteki inançlarıyla ilgili çeşitli ayinlerle ilişkilendirilen bu dans biçimi günümüzde halk kültürünün oyun, müzik, dans, giyim kuşam gibi çeşitli unsurlarını kapsayan bir sanat formu ve bir araştırma alanı olarak varlık göstermektedir. Günümüz Türkiye’sinde de yaşadığımız coğrafyanın zengin kültür birikiminden ve çağlar boyunca ilişkili olduğumuz topluluk ve kültürlerden kaynaklı olarak farklı oyun/dans türleri görülmektedir. Orta Asya Kültürü, Anadolu Kültürü ve İslam Kültürü günümüzde sahip olduğumuz oyun/dans kültürünü biçimlendirmiş olan ana unsurlardır.

Dans üzerine yapılan araştırmalar, karşılaşılan türler ekseninde bir sınıflandırmayı gerektirmiştir. Ülkemizde Horon, Zeybek, Karşılama, Kaşık Oyunları, Bar, Hora ve Halay gibi yaygın görülen türler yanında Kaşıklı Zeybek gibi her iki türün belirgin özelliklerini taşıyan geçiş bölgesi oyunları ya da inanç ritüeli olarak yaşayan Mengi, Semah gibi türler bulunmaktadır. Orta Karadeniz’den başlayarak Orta Anadolu, Doğu Akdeniz, Doğu Anadolu’nun büyük bir bölümü ve Güneydoğu Anadolu’nun tamamında oynanan Halay, ülkemizde en yaygın görülen halk oyunu türüdür. Yapısal özelliklerindeki farklılıklar nedeniyle Halay türü kendi içinde Bozkır Halayı, Çukurova Halayı ve Doğu Halayı olarak sınıflandırılmıştır.

Halayın Etimolojik Kökenleri

Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğü’nde Halay; Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde genellikle davul zurna eşliğinde toplu olarak oynanan bir halk oyunu diye tanımlanır. Kürtçe’de oynamak, zıplamak anlamlarına gelen hildan/haldan fiilinden türemiş olan ve ayağa kalkma, oynama anlamında kullanılan hilye/halayı sözcüğünden türediğini belirten görüşler

bulunmaktadır. Türkçe’de alay sözcüğüyle ilişkilendirilen halay, el ele tutuşarak topluca dans edilen Orta Asya kökenli allı/yallı isimli danslarla benzerlik göstermektedir. Çeşitli el ve kol tutuşma biçimleriyle toplu halde yana dizilerek oynanması bakımından Halay isimli bu oyun/dans türünün kalabalık insan topluluğunu ifade eden alay sözcüğüyle ilişkili olması mümkündür. Alay sözcüğü Türkçe’ye Farsça aracılığıyla geçmiş Yunanca alagi-

2011 Yılı ŞURKAV Halkoyunları Ekibi / Fotoğraf S.Sabri Kürkcüoğlu

2011 Yılı ŞURKAV Halkoyunları Ekibi / Fotoğraf: Mustafa Akgül

on sözcüğüdür. Günümüz Yunanca'sında da halay sözcüğü'nün karşılığı Chalai'dir. Coğrafi ve kültürel olarak ilişki içinde olduğumuz toplumlarda da halay türü oyunlar görülmektedir. Süryanice'de "Hegga", Kürtçe'de "Dilan/Govend, Ermenice'de "Surj-par" bizim halay olarak isimlendirdiğimiz oyun türünü karşılar.

Ortaçağ Avrupası'nın ünlü el yazması Luttrell Psalter'de yer alan 1340 tarihli bir minyatürde Konstantinopolis'ten davul ve zurna eşliğinde halay çekerek çıkan Bizanslılar gösterilmektedir. Bu ve benzeri bulgular, toplu biçimde yan yana dizilerek, el ve kollarla tutuşmuş biçimde davul ve zurna gibi müzik aletleri eşliğinde kolektif biçimde icra edilen geleneksel dansların geniş bir coğrafyada yer aldığını ve günümüzde bu türü halay olarak isimlendirdiğimizi göstermektedir.

Şaman'dan Halay Başına

Halay türü incelendiğinde halayların genelde ağır başladığı, daha sonra hızlanarak devam eden bölümlerden oluştuğu görülmektedir. Düşün gibi eğlencelerde, çok geniş kitlelerin katılımıyla bazen saatlerce sürebilen halayı, topluluğun en başında bulunan ve "halay başı" diye tabir ettiğimiz kişi yönetir. Halay başı bir bakıma, oluşturulan kolektif ruhun kurucusu ve yöneticisidir. Çünkü böyle ortamlarda halay bazen halay başının yanına birkaç kişiyi alıp ortaya gelmesi ile başlar. Halaydaki her bireyin uyumlu bir bütünün parçası olarak eşlik ettiği düzende ayrıcalıklı, özgün, abartılı ve bazen de taşkın hareketler sergileme serbestliği olan tek kişi halay başıdır. Halay başı bir anlamda halay topluluğunu yönetirken, bir yandan da halaya eşlik eden müzisyenlerle iletişim halindedir. Oyundan oyuna geçişler, oyunun hızı

ve coşkusu bu iletişim ile şekillenir. Halay başının boştaki elinde mendil bulunur. Halay başı oyunun bir yerinde coşkuya kapılarak halaydan ayrılır. Bu sırada cebinden çıkardığı ya da diğer elinde tuttuğu mendillerden birini diğer eline alır ve özellikle oyuna eşlik eden davulcuyla yakın biçimde özgün, abartılı figürler sergiler. Çökme, zıplama, omuz silkme, kendi etrafında dönme gibi sınıflandırabileceğimiz bu hareketler çoğunlukla kişiye özgüdür. Halay başının ellerinde mendille halay grubundan bağımsız olarak gerçekleştirdiği bu performans, 15. yy'da yaşamış olan göçebe bir bozkır sanatçısı Mehmet Siyahkalem'in minyatürlerinde de görülmektedir. Siyahkalem'in minyatürlerinde yer alan bu figürler şamandır. Kam ya da

Şaman denilen bu kişiler müzik ve devinimleriyle bir bakıma ilahi bir ritüel gerçekleştirerek aşkın bir ruh haline bürünmektedir. Şamanlar davul ve benzeri müzik aletlerini kendileri çalar. Bu açıdan bakıldığında, günümüzde halay başının halay topluluğundan ayrılarak oyuna eşlik eden müzisyenle bir araya gelip gerçekleştirdiği performans, bir bakıma şamanın müzikli ve danslı eylemi ile ilişkilendirilebilir. Bazı halay oyunlarında ateş imgesinin kullanılması da bu bağda kuvvetlendirmektedir. Konuya ilişkin bilimsel araştırmalar yapan Fahri Dağı (2020) da "Türkistan Kam/Şamanlarından Anadolu Halay Başlarına" isimli çalışmasında eskiden şamanların üstlendiği görevin tarihsel süreç içinde gelişen iş bölümü neticesinde ayrılarak farklı alanlarda

Kaleden davul zurna eşliğinde halay çekerek çıkan Bizans askerleri. Sir Geoffrey Luttrell tarafından, isimsiz yazarlar ve sanatçılar tarafından 1320-1340 yıllarında İngiltere'de parşömen üzerine yazılmış ve resimlenmiş Luttrell Psalter isimli el yazması kitaptan bir görsel.

1989 Yılı ŞURHOY Halkoyunları Ekibi / Fotoğraf: Salih İlhan

ustalaşmış iki kişinin iş birliğine dönüştüğünü belirtmektedir. Dağı'nın aynı çalışmasına göre; şaman ritüellerinin kökeninde oyun ve büyü vardır. Çeşitli hayvan taklitlerini de içeren şaman ayinlerinin izlerini, günümüz halay oyunlarında ve halay başının sergilediği hareketlerde gözlemlemek mümkündür. Ateş ögesinin kullanıldığı halaylar ve kartal, ceylan gibi hayvan taklidine dayalı figürler bunun göstergesidir. Ayrıca halay başının halay topluluğundan ayrılarak sergilediği, halayın genel yapısının dışındaki bağımsız figürlerin de kökeninin bu ayinlerin mirası olduğu söylenebilir.

Sosyolojik Olarak Halaya ve Halay Başının Rolüne İlişkin Görüşler

Sosyoloji; insanların sosyal hayatındaki etkileşimini ve toplumdaki grup dinamiklerini inceleyen bir bilim dalıdır. Halay da halkın yüzyıllardır geleneksel yaşam biçimi içinde kurup geliştirdiği, içinde toplumsal dinamikleri barındıran yapısıyla sosyolojik olarak da incelenmesi mümkün olan bir kültür mirasıdır. Tarımsal üretim kültürü ile birlikte toplu biçimde yaşamaya başladığı varsayılan insanların çeşitli gerekçelerle kendisine bir lider belirlediği düşünülebilir. Günümüzde, toplumsal düzeni oluşturan resmi ya da sivil her topluluğun bir lideri ya da yöneticisi bulunmaktadır. Geleneksel yaşam kültürü-

ründe bu lider rolünün birtakım sorumluluk, güç ve benzer özellikler doğrultusunda kazanılmış bir statü olduğu söylenebilir. Toplu biçimde icra edilmesi bakımından toplumsal bir ritüel olarak düşünülebilecek halayda da, halaya baş yani lider olma ayrıcalığı, bu ayrıcalığı çeşitli nedenlerle hak eden kişilerin sahip olduğu bir durum olarak değerlendirilebilir.

Halay türünün özelliklerini incelediği çalışmasında Eyüp Uzunkaya (2005), bir düğün ritüeli özeliği taşıyan halayın, halay başı tarafından yönetildiğini ve halay başının düğünün en çok aranan ve saygı duyulan kişisi olduğunu belirtir. Çeşitli gerekçelerle tertip edilen eğlencelerde kurulan halay düzeninin kalabalığı ve halayın hiç durmadan ne kadar uzun süre devam ettiği gibi ölçütler önem taşımaktadır. Eğlence devam ederken, davetli misafirlerin halaya katılması beklenir. Saygın ve önem atfedilen misafirlerin davet sahibi tarafından halayın başına davet edilmesine sıkça rastlanır. Halayın başına geçerek daveti onurlandırması istenen misafire mendil götürülerek halayın başına geçmesi istenir. Halayın en başında yer alan önemli davetliler ya da davet sahipleri, mendili birbirlerine takdim ederek kendi içlerinde rol değişimi gerçekleştirirler. Halay başı olan kişi zaman zaman müzisyenlerin yarattığı coşkudan etkilenererek halaydan ayrılır ve her iki elindeki mendille

birlikte çökme, zıplama, dönme, sekme gibi bağımsız ve özgün hareketler sergiler. Halay başının sergilediği bu figürlerin çoğu kendine özgü ve karakteristiktir. İnsanlar sıklıkla halay başının sergilediği bu hareketler ve performansla dair yorumlar yaparlar.

Günümüzde her ne kadar trajikomik bir yaklaşımla izlense de zaman zaman medyada yer alan "halay başı kavgaları" bu açıdan ele alınabilir. Herkesin belirlenmiş bir uyum içinde aynı hareketleri yaptığı halay düzeni içinde, bu düzenin lideri ve herkesten farklı ve özgün devinimler sergileme özgürlüğüne sahip olan halay başının rolünde olma isteği cazip bir durum olarak göze çarpmaktadır. Oysa bir düğünde ya da asker uğurlaması veya çeyiz çıkarma gibi eğlencelerde halayın başında bir aile büyüğü ya da aile büyüğünün davet ederek o eğlenceyi onurlandırmasını istediği saygın bir misafirin bulunması uygun görülür. Eğlence sırasında bir kişinin bu ayrıcalığa erişmek istemesi, ancak topluluğun kişiyi bu ayrıcalığa uygun görmemesi ya da bu ayrıcalığı başkasıyla paylaşmak istememesi gibi nedenlerle halay başı kavgası çıkabilir. Bu kavgalar silahlı yaralamayla, hatta ölümlerle sonuçlanmaktadır. İnternet tabanlı ara motorları bu ve benzeri haberlerle doludur. Dışarıdan bakıldığında ilk etapta trajikomik ve halay yöresine dair aşçılayıcı bir bakış açısı ile değerlendirilen bu haberlere sosyolojik açıdan bakmak yararlı olabilir. Yaralama, cinayet gibi her türlü şiddet olayından bağımsız olarak ele alındığında insanların halay başı olmak istemesini toplumda özel, önemli, ayrıcalıklı ve lider bir konumda görülme isteğiyle ilişkilendirmek gerekir. Diğer yandan toplum zaten özel, önemli, ayrıcalıklı gördüğü kişilere bu tür eğlence tertiplerinde halay başı rolünü vermektedir. Sözü edilen halay başı kavgalarını yaratan asıl tartışma; toplumdaki rol dengesine ilişkin çatışmadır.

Halaylar, tıpkı toplumun kendisi gibi toplumdaki kadın, erkek ve çocukların tamamını içine alan bir yapıdadır. Ancak çocuklar genellikle halay dizisinin sonunda konumlanır. Halayın başı ergin, yetişkin, saygın bireylere aittir. Halay bölgesinin tamamında olduğu gibi Urfa yöresinde de halaylar yalnızca erkeklerin, yalnızca kadınların ya da kadınlarla erkeklerin birlikte oy-

2011 Yılı ŞURKAV Halkoyunları Ekibi
Fotoğraf: S.Sabri Kürkçuoğlu

nadığı biçimlerde görülür. Kadınlarla erkeklerin birlikte yer aldığı halayların başında her zaman erkek bulunur. Yalnızca kadınların oluşturduğu halay topluluklarındaki halay başı da elindeki mendille özgün figürler sergilemesine karşın bu figürler erkeklerde görülen abartılı çökme, sıçrama, dönme, zıplama figürleri gibi değil; daha sade, yalın bir yapıdadır. Ayrıca Urfa'da kırsal alanda geleneksel yapı içinde kadın ve erkeklerin bir kadın ve bir erkek biçiminde karma yapıda dizilerek halayda yer almasına pek rastlanmaz. Bu karma dizilim daha çok gösteriye yönelik oyun topluluklarında yer alır. Sözelimi bir köy düğününe gidildiğinde, erkeklerin oluşturduğu halay dizisinin sonunda ikinci bir halay topluluğu olarak kadınların oluşturduğu halay dizisi yer alır. Bu iki halay dizisi arasındaki ilişki bazen arada tutulan bir mendil aracılığıyla sağlanır.

Ayrıcalıklı Bir Toplumsal Konum ve İtibar Göstergesi

Halay başını tarihi bir karakter olan kam/şaman figürü ile ilişkilendi-

ren görüşten yola çıkılacak olursa, hem halay başının hem de şamanın toplumda ayrıcalıklı bir role sahip olduğu söylenebilir. Şaman; müzik eşliğinde icra ettiği devinim ve kullandığı birtakım araçlarla tanrısal bir ritüel sergileyen, toplumda saygı duyulan, belki de bir açıdan korkulan, ilahi bir iletişim gücüne ve dolayısıyla ayrıcalığa sahip bir figürdür. Halay başının da bir ayrıcalığa, iletişim ve yönetme gücüne sahip olduğunu görürüz. Düğün, düğünle ilişkili kına ya da çeyiz çıkarma, sünnet töreni, asker uğurlama gibi amaçlar için tertip edilen eğlencelerde halayın başını çeken kişi en sayılan, sevilen, saygın kişidir. Ya da onurlandırılmak istenen kişi halay başına davet edilir. Bizler halayı oyun olarak isimlendiririz. Ancak Metin And (1985) Oyun ve Büyü isimli kitabında halay gibi toplu eylemlerin insan hayatındaki önemli geçiş aşamalarında gerçekleştirilen kuttörenler olduğunu söyler. Günümüzde sünnet, askere uğurlama, düğün gibi merasimlerin ayrılmaz parçası olan halay da bu geleneğin devamı niteliğindedir. Geçmişteki kuttörenleri yöneten şamanın günümüzde halay başına evrildiği söylenebilir. Günümüzde bu tür törenlere davetli olarak katılan hatırı sayılır misafirlerin ya da sözelimi belediye başkanı, milletvekili gibi makamlarda bulunan kişilerin halay başı olması istenir. Bu kişilerin halayın başını çekmesi o daveti onurlandırır.

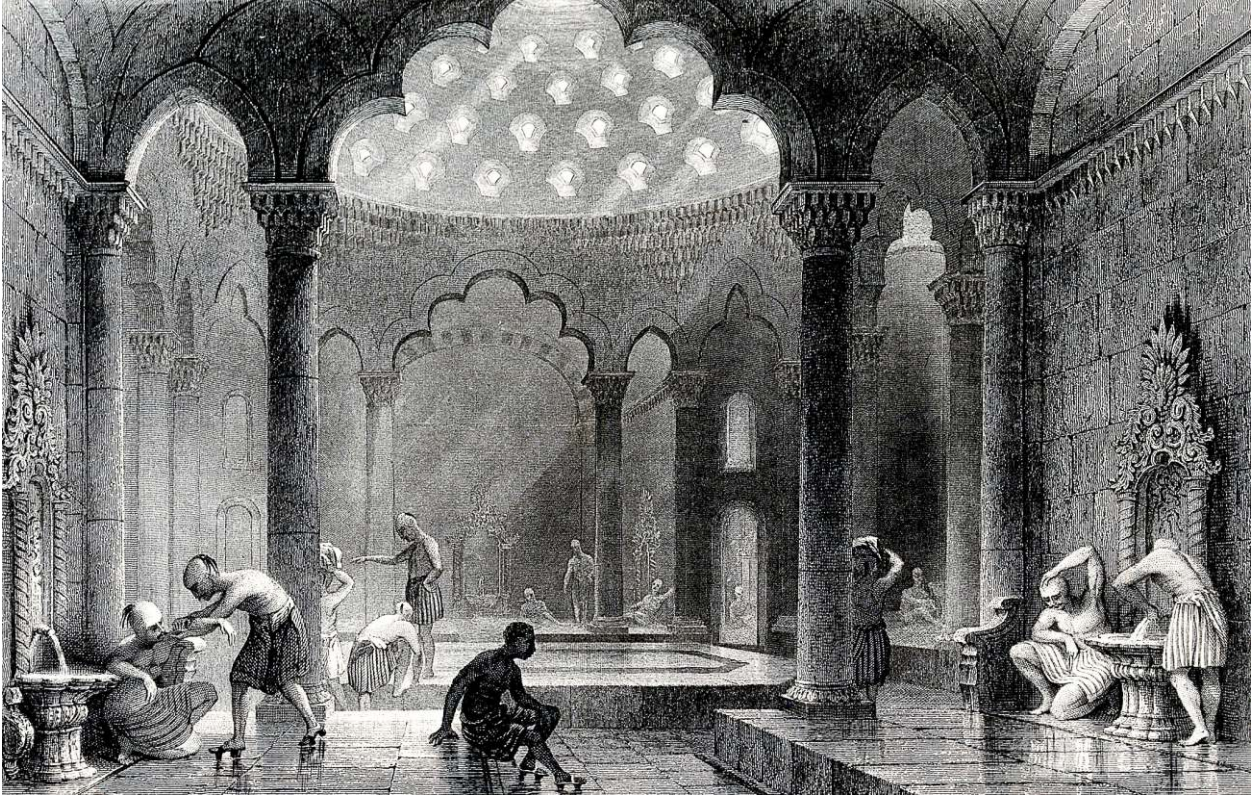
Düğün Geleneği İçinde Halay Başına Dair Çarpıcı Bir Örnek

Halay başının önemine ya da bu geleneğin icrasındaki farklı örneklerle ilişkin kişisel anlatılar da oldukça önemlidir. Şükrü Üzümcü'nün UNESCO Yaşayan İnsan Hazinesi Ödülü'ne sahip Kısaslı Âşık Sefai (Mehmet Acet) ile gerçekleştirdiği söyleşiden (2018) aktardığı bir anekdot, Urfa'da bu geleneğin icrasıyla ilgili oldukça dikkat çekicidir. Acet'in anlatısına göre; eskiden günlerce süren düğün eğlencelerine çeşitli köylerden misafirler davet edilir, davetlilerin arasında bedensel gücü nedeniyle pehlivan olarak nam salmış kişilerin özel bir yeri olur. Kurulan halay düzeninin başında daveti onurlandırması için yer verilen pehlivanların sergilediği figürler aynı zamanda davetli-

ler arasında yer alan başka bir pehlivana yönelik bir meydan okuma niteliği taşır. Bazı durumlarda halayın başında yer alan pehlivanın halay düzeninden ayrılarak bir başka pehlivanla güreş tuttuğu, bu sırada halay düzeninin devam ettiği, güreşin sonunda pehlivanın yeniden halayın başına dönerek halay başı olmaya devam ettiği Acet'in anlatısında dikkat çekmektedir. Aynı söyleşide günümüzde artık oynanmayan bir halk oyunu olan Körta oyunundan da söz eden Acet, söyleşisinde "körta" sözcüğünün Arapça'da "pehlivan" anlamına geldiğini belirtir ve oyunda başa çıkarak oyunu yöneten kişinin hem oyunu iyi oynayan hem de pehlivan niteliği taşıyan güçlü bir kişi olduğunu belirtir.

Sonuç

Geleneksel yaşam kültürümüzün önemli bir bileşeni olan halk oyunlarında halay türü, geniş bir coğrafyada yaygınlık göstermektedir. Günümüzde halay; başta düğün olmak üzere asker uğurlama, çeyiz çıkarma benzeri tören niteliği taşıyan etkinliklerin önemli bir ritüelidir. Halayı yöneten, yönlendiren ve halay dizisindeki tüm bireylerden bağımsız davranabilme, özgün figür ve eylem gerçekleştirebilme serbestliğine sahip olan halay başı da en az halay türü üzerine yapılan araştırma ve incelemeler kadar üzerinde düşünmeyi ve araştırma yapmayı gerektiren bir kavramdır. Halay türündeki halk oyunları eğitimlerinin verildiği ortamlarda insanların halay başının özgün figürlerini öğrenmeye yüksek oranda heves etmesi ya da herhangi bir eğlencede kurulan halayın başına geçmeye çalışanlar arasında patlak veren halay başı kavgasına gülünç bir olay olarak değil sosyal bir inceleme konusu olarak bakmak halk kültürü için yararlı olacaktır. Bir topluluğun yan yana dizilerek toplu biçimde icra ettiği halayı ve halay başı kavramını toplumsal bir olgu olarak sosyolojik açıdan ele alıp değerlendirmek, halk kültürü içinde önemli bir yapı taşı olan halk oyunlarını bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirmeyi sağlayacaktır. Konuya ilişkin akademik çalışmaların yapılması, sosyoloji bilimi içinde halayın ve halay başının incelenmesine olanak sağlayan bir literatür oluşmasını sağlayacaktır.

Gravür: Thomas Allom, 1839

RÛZGÂRIN UZUN YÜRÜYÜŞÜ-13 Bu Şehrin Hamamları

İbrahim TEZÖLMEZ
Edebiyat Öğretmeni
itezolmez@hotmail.com

A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU

*Tıynetin nâ-pâk ise hayr umma sen germâbeden
Önce tathîr-i kalb et sonra tathîr-i beden*

Nevres

Arapça “hammâm” kelimesinden dilimize geçmiş hamam ve sözlük anlamı “ısıtan yer” olup “yıkama mekânı” anlamında kullanılmakta. Farsça karşılığı “germâbe”, Türkçemizde ise “yunmak” fiilinden türetilmiş “yunak”. Temizlenmek, arınmak ya da şifa bulmak maksadıyla insanlar, antik çağlardan beri sıcak su kaynaklarından yararlanmışlardır. Yıkama amacıyla kullanılan yapıların üstü açık olanlarına “ılıca”, örtük olanlarına ise “kaplıca” denmiştir. Bu mekânlar, doğal olmaları bakımından hamamlardan ayrılır. Zira hamamlarda sunî ısıtma sistemleri kullanılır.

Tarih içinde Roma hamamları dikkati çekmekle birlikte Türklerde de eski tarihlere uzanan bir hamam geleneği vardır. Selçuklular döneminde ordunun konakladığı yerlerde çadır hamamlar kurulduğu bilinmektedir. Osmanlılarda ise hâkim olunan coğrafyanın hemen her köşesine halka açık hamamlar inşa edilmiştir. Bu hamamlar vakıf geleneğimizdeki “külliye”nin bir bölümü olarak ya da bağımsız birer yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki çarşı, tekke, kışlaların yanındaki hamamlarla birlikte konak, köşk, yalıların yanına da küçük ölçekli hususi hamamlar yaptırılmıştır. Eski şehir kapılarının hemen yanında da hamamlar yapılmış ki şehir abdestsiz kimse girmesin...

Hamamlar Osmanlıda sosyal yaşamın önemli mekânlarından biridir. Yıkayıp temizlenmenin yanında arkadaşların bir araya gelip sohbet ettiği, eğlendiği, kadınların görücü usulüyle evlenecek oğullarına kız beğendiği yerler olmuştur. Apartman hayatına geçmeden önceki yakın zamanlara

Velibey Hamamı

kadar erkeklerin cuma gecesi ve sabahı, ramazan ve dinî bayram arefelerinde hamama gitmesi yaygın bir gelenektir.

Osmanlı hamamları genellikle soyunma yeri (câmekân, soğukluk), ara yer, ılıklik, sıcaklık (kurnaların ve göbek taşının bulunduğu yer), halvet (tek başına kalınan yer), kurutmalık, sıcak ve soğuk su depoları, külhan (hamamın altında bulunan ateşhane) bölümlerinden oluşmaktadır. Külhanın ise, ayrı bir giriş kapısı vardır.

Evlıya Çelebi Seyahatnâmesi'nde; hamamcıların salih zümreden olup pîrlerinin Muhsin bin Osman olduğunu ve onlara peştemallarını Hz. Ali'nin huzurunda Selmân-ı Pâk'in bağladığını söyler. Kadın hamamlarında “natır”, erkek ha-

mamlarında “tellak” adı verilen yıkayıcılar bulunur, ayrıca eski hamamlarda meydancı, peştemalçı, külhancı, kahveci, külhancı gibi hizmet ekibi de yer alır.

Hamamlar, özellikle kış aylarında divan şairleri tarafından eğlence ve sohbet mekânı olarak da görülmüş; şuarâ, sosyal yaşamın diğer sahneleri gibi devrin hamam kültürünü de şiirlerine taşımıştır. Bu tür şiirler genellikle kasidelerin ilk bölümü olan nesip (teşbip) bölümlerinde yer alarak hamamdaki güzelleri anlatır ve “hammâmiye” olarak adlandırılır. Hammâmiyelerin ayrıca gazel, musammat, mesnevi biçiminde yazılanları da vardır. Bu konudaki müstakil eserlere ise “hammâmnâme” adı verilmiştir.

Edebiyatımızda, devrin tezkirelerinden anlaşıldığına göre, 16. yüzyıldan itibaren hammâmiyelerin ilk örnekleri vermeye başlanmış, bu tür, özellikle 17. yüzyıldan sonra yaygınlık kazanmıştır. Sehî Bey’in (Heşt Behişt), Âşık Çelebi’nin (Meşâirü’ş Şuarâ) Latîfî’nin (Tezkiretü’ş Şuarâ) tezkirelerinde şairlerin hamam sohbetleri, eğlenceleri, latîfelerine dair kayıtlara rastlanır. Nevîzâde Atâî, Nâbî, Sâbit, Nedim, Sünbülzâde Vehbî, İzzet Molla gibi şairler bu konuyu işleyenler arasındadır. Muhtemelen İran edebiyatından divan edebiyatımıza geçen hamam konulu şiirlere en ciddi şairler bile bîgâne kalmamışlardır. Öyle ki Fuzûlî gibi muhterem, Nâbî gibi bilge ve en ağırbaşlı şairler bile bu konuya da yer vermekten kendilerini alamamışlardır. Fuzûlî’nin

“Kıldı ol serv seher nâz ile hammâma hırâm
Şem’-i ruhsârî ile oldu münevver hammâm”

(O selvi boylu güzel, seher vakti salına salına hamama gelince yanağının ışığıyla hamam aydınlandı.) matla’lı gazelinin yanında Nâbî’nin de

“Hammâm ki âyine-i sîminbedenândır
Uşşâksîfat âteşi kalbinde nihandır”

(Hamam, gümüş bedenlilerin aynasıdır ve âşıklar gibi hamamın da ateşi sinesinde gizlidir.) matla’lı bir gazeli vardır.

16. yüzyılın Vardarlı şairlerinden Hayretî, aşağıdaki beytinde hamamın, yıkanmaya gelen bir güzele âşık olup gözyaşı dökerek ağladığını teşhis ve kinaye yoluyla anlatır:

Bir semensîmâyı seyr itdüm bugün hammâmda
Âşık olmuş ağlayup yaşlar döker hammâm da

18.yüzyılın şûh şairi Nedim, Damat İbrahim Paşa’ya methiye olarak yazdığı kasidesinde hamamda gördüğü güzelî şöylece betimler:

Ne gördüm ah aman el aman bir âfet-i cân
Gelüp yanımda oldu şû’lenisâr

Saçı fütâdesinin hâbî gibi pejmürde
Nigâhî âşıkının hâtırı gibi efgâr

Vücûdu ham gümüşten beyaz gülden nerm
Boyu henüz yetmişmiş nihâlden hem-vâr

...

O kadd ü had o tenâsüb o gabgab ol pistân
O yâl ü bâl o temâyül o şîve-i refâtâr

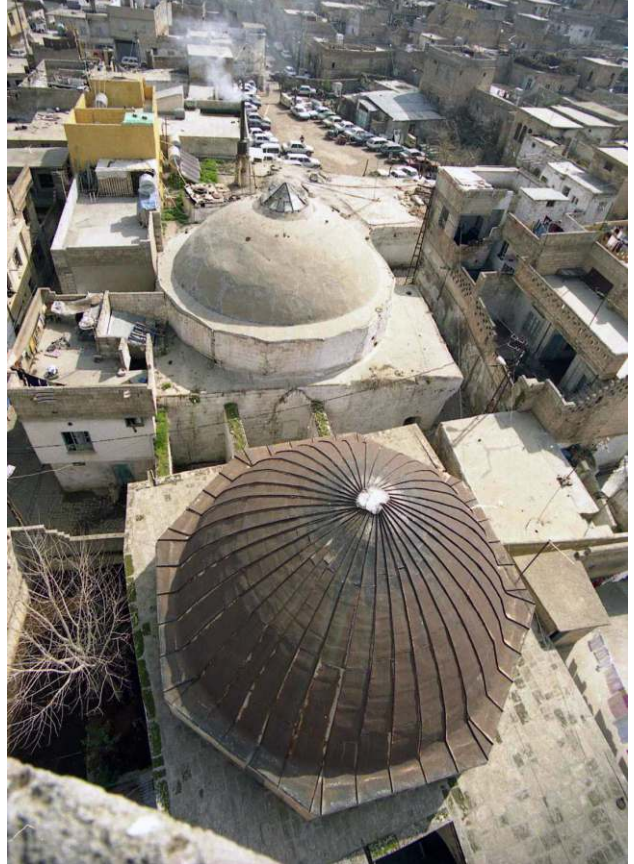
Tamâm reng ü bahâ mû-be-mû girişme vü nâz
Tamâm hüsn ü serâpây şû’le-i dîdâr

URFA’NIN HAMAMLARI

Bu masal şehrin Cincıklı, Veli Beg, Sultan Hamamı, Serçe Hamamı... gibi büyüğü hamamları vardır. Ve “Sînemi bir kubbe-i hamâm eylesem/ Güzeller gelse soyunsa ben temâşâ eylesem” diyen Nedim’i aratmaz, şûh şairleri vardır.

Diyarbakırlı Süryani Vakanüvis Mar Yeşua, Vakayinâme’sinde yer yer Doğu Roma eyalet başkentlerinden olan antik Urfa’nın (Edessa) hamamlarından söz eder. Mesela 497 yılında yazlık bir hamamın çökmesi olayına yer verir. Edessa’da dört hamamın var olduğu bilinmektedir. 2008’de Haleplibahçe’de yapılan kazıda yine antik Edessa’ya ait 6. yüzyıla tarihlenen, salonu mozaik döşeli bir hamam kalıntısı gün yüzüne çıkarılmıştır.

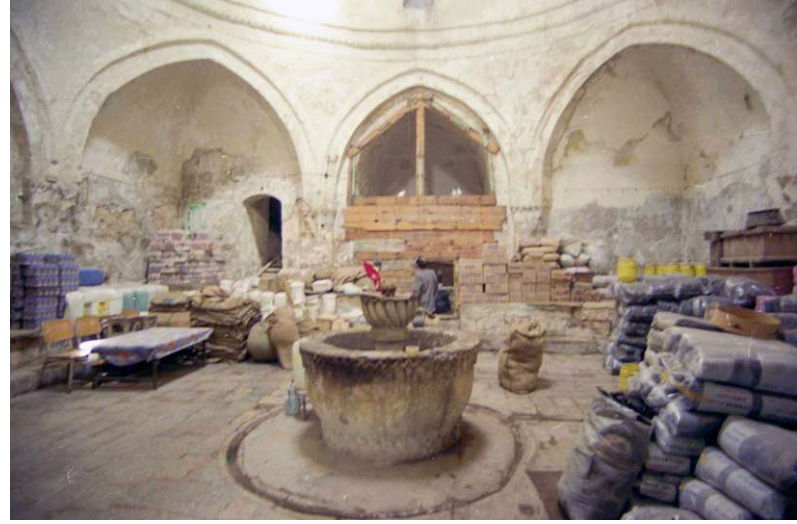
Evlîya Çelebi Seyahatnamesi’nde (17.yy.) Urfa’da yer alan sekiz hamamdan söz edilmiş. Bunlar; Cincıklı Hamamı, Paşa Hamamı, Arasta Hamamı, Samsat Kapısı Hamamı, Muharrem Hamamı, Meydan Hamamı, Hacı Beg Hamamı, Keçeci Hamamı olarak kaydedilmiştir. Bunlardan Cincıklı ve Keçeci Hamamı halen hamam olarak hizmet vermektedir. Ayrıca Osmanlıdan günümüze ulaşan hamamlar ise Veli Beg, Sultan, Vezir, Serçe, Şaban, Eski Arasta hamamlarıdır. Bu hamamlar geleneksel Osmanlı hamamları planında inşa edilmiş olup merkezî kubbe etrafında dört yönde dört eyvandan müteşekkildirler. Sadece Serçe Hamamı sıcaklık ünitesinin merkez kubbe etrafında yıldız tipi beş eyvanlı oluşuyla farklılık gösterir. Ki bu hamamın Osmanlı Dönemi öncesi erken hamam mimarisi izleri taşıdığı bilinmektedir.

Hızanoğlu Camii ve Cincıklı Hamam

Şaban Hamamı ılıklık bölümü

Arasa Hamamı ılıklık bölümü

Tarihî kaynaklarda adı geçen ancak günümüze ulaşmamış çok sayıda hamamın varlığı biliniyor. Bunlardan bazıları yakın tarihte yol ya da yeni alanlar açma gibi nedenlerle yıkılmış. Örneğin Balıklıgöl civarındaki Halilürrahman Hamamı 1924'te, Asfalyol'daki Ayaklı Hamam ile Kasap Pazarı yanındaki Danakovan Hamamı 1940'ta, Yıldız Meydanı'ndaki Eski Paşa Hamamı (Yıldız Hamamı) 1958'de yerle yeksân edilmiştir. Ne yazık ki bu tarihî yapıların yıkımı, çoğunlukla, şehrin kültürü, sanatı, hafızası, estetiği açısından öneminin en çok farkında olması gereken yöneticiler eliyle olmuştur. Bunların dışında varlığı bilinen diğer hamamlar ise Beykapısı Hamamı (Mahmutoğlu Kulesi yanında), Karaburç Hamamı (Harrankapı'da), Mençek Hamamı, Kuloğlu Hamamı'dır.

Birçoğu Halilürrahman gözelerinden kaynaklanan ziyade suların güzerân ettiği güzergâhlar üzere inşa edilmiş olan tarihî Urfa hamamlarında girişte, etrafı ahşap sedirlerle çevrili fiskiyeli bir havuz vardır. Soyunma-giyinme, genellikle üzerine küçük halılar serilen "taht" adı verilen bu sedirlerde yapılır; yıkanma kısmında ortada göbek taşı, etrafında kurnalar, yarlarda ise hücreler bulunur. Urfa'da natır yerine "keyme", tellak yerine "dellek" tabiri kullanılır. Natır ise, varlıklı aile kadınlarının hamam bohçalarını getirip götürme gibi görevleri üstlenenlere verilen addır.

Hamamda kullanılan malzemeler de öyle polyesterden, plastikten değildi. Memleket bir Çin pazarına dönmemişti henüz. İnsanlar gibi onlar da naylondan değildi, hâk ile yeksân değildi henüz...Mimarî gibi, musıkî gibi, edebiyat gibi hayatın her alanına zerâfet, nezâhat, letâfet hâkimdi. Hamam malzemeleri bile bundan nasibini aldı o zamanlar. Şark işi işlemeli hamam bohçaları, bahçelerdeki çiçeklerin motifleriyle süslü havlular, kalaylı bakırdan, tunçtan hamam tasları, antik kapalıçarşılardaki eski zaman ustalarının mahir ellerinden çıkma fil dişinden taraklar, sedef ve kaplumbağa kabuğuyla müzeyyen nalınlar (haphaplar)... adeta bir masal atmosferine dönüştürdü hamamları...

Âşık Çelebi, tezkiresinde 15.yüzyıldan itibaren hamamların bir edebî mahfil olmaya başladığını, şuarânın bu mekânlarda eğlenceli şiir sohbetleri tertipleğini, hatta İstanbul'da bazı hamamların belirli günlerde bu maksatla rezerve

Arasa Hamamı batı cephesi ve çevresi

edildiğini kaydeder. Divan edebiyatı kültürünü günümüzde de bir ölçüde yaşatmayı sürdüren Urfa'da da hamamlar bu tür edebî musahabelere İstanbul'dakiler ölçüsünde mekân olmuş mudur, bilinmez. Ne yazık ki bizde, şark toplumlarının bir özelliği olarak, yazma geleneği Batı toplumundakiler gibi gelişmemiş, daha çok sözlü bir gelenek oluşturmuşuz ve "söz uçar, yazı kalır" mucibince söz zamanla uçup gitmiş... Ancak yakın zamanlara dair bir iki anekdot, bizde de şiir ve edebiyatın sosyal hayata ne ölçüde sirayet ettiğini, yaşamın her alanına yansıdığını göstermesi bakımından dikkate değer ip uçları verir diye düşünüyorum. Naci İpek Ustamızdan duyduğum, yukarıda da zikrettiğim beyit şöyle: "Sîneni bir kubbe-i hamâm eylesem/Güzeller gelse soyunsa ben temâşâ eylesem" Bu mısraları söyleyebilen için Urfalı bir Karacaoğlan ya da Urfalı bir Nedim desek elhak mübâlağâ sayılmaz. Ve Üstat şöyle anlatıyor: "Gençlik yıllarımda arkadaşlarımla Beykapısı'nda bir hamama giderdik. Çiğköfte yapar, tolaka oynar, hem eğlenir hem yıkanırık. Hamamda "Pehlivan" lakaplı bir dellek vardı. Bu şiiri ben ondan duydum. Her defasında güzel bir sesle bu beytin de içinde yer aldığı şiiri makamla okurdu. Ne yazık ki o zamanlar bunu kaydetmeyi düşünmemiştim. Sonraları benim de dilime pele-

Velibey Hamamı sıcaklık bölümü

Sultan Hamamı sıcaklık bölümü

senk olan bu şiiri ne kadar araştırdıysam da musikişinaslara, gazelhanlara, Mehmet Özbek gibi duayenlere sorduy-sam da kaynağına ulaşamadım...”

Rahmetli Diş Hekimi H. Osman Bengisu'dan dinlediğim bir anekdot da şöyle: Çiriş Müslüm-nâm bir zat, müdavimi olduğu bir hamama gittiği bir gün günün ağalarından biri de hamamda yıkanmıştır. Hizmetliler onun etrafında pervanedirler. Çiriş Müslüm'le kimse ilgilenmez. Ancak o, çıkar-ken kapıda duran -her zaman bol bahşiş verdiği- tellaka dönerek şöyle der ve çıkar: “Bu gün vazife-i tellakiyenizi bi-hakkın ifâ eylemediğinizden nâşî zatınızı bahşişten mahrum, bendenizi de mahcup eylediniz.”

Urfa'da 1970'li yıllarda başlayan apartman yaşamına geçmeden önceki devir sosyal hayatının önemli bir parçası olan hamam kültürü, kuşkusuz folklor verimlerine de yansımış; mani, türkü, atasözü ve deyimlerde de yer bulmuştur.

Kahve yemen'den gelir
Bülbül çemenden gelir
Yâri güzel olanlar
Her gün hamamdan gelir

*

Su çimende
Su çıkar su çimende
Yâre peştimal olum
Soyunup da çimende

*

Varındır
Alem senin yârandır
Yoğundur
Külhan damı yerindir

*

Peştimal işle yolla
Ucun gümüşle yolla
İçine üç elma koy
Birini dişle yolla

Gibi Urfa'dan derlenen manilerin yanı sıra hamamın hazne önü, hamamçınan külhancı, külhanda yatıp padişahın kızını düşünde görmek, maksadı hamamda çimmek

değil delleği dövmek, hamamın suyu kesilmek, kusuruna dellekler baksın, eski hamam eski tas gibi deyimler yer alır. Urfa atasözlerinde de hamamla ilgili ibarelere çokça rastlanır: Ağa kardaşım olacağına külhancı gişim olsun; dellal ola eşeği yitine, keyme ola oğlunu evere; gözelin yuhudan kalkışı, çirkinin hamamdan çıkışı; hamamda şarkı söylemek, kulbette yalan söylemek kolaydır; yüz güzelliği hamamdan eve çin, huy güzelliği Halep'ten Şam'a çin; gesten çıkan tokacı, hamamdan çıkan curunu yutar...

Zaman zaman içinde, kalbur saman içinde, develer top oynarken, eski hamam içinde... gibi masal tekerlemelerimizde de geçer hamamlar.

Çocukluğumuzun büyüğü hamamlarından Cincıklı Hamamı ne güzel anlatmış bir masal atmosferinde rahmetli Şükrü Algın hocamız:

CINCIKLI HAMAM

Anlatsana
Anlatsana dudukuşu
Şu peri masalını
Sen mi güzel ayna mı
Aynadaki nigâr mı
Yoksa cincıklı hamam mı
Üç güzel oturmuş
Göbekaşına
Biri elma biri ayva
Biri nar
Dudukuşu anlatsana
Şu aşkın masalını
Gümüş kemerli
Büyülü kurnaları
Sedef haphaplı
Gelin hamamlarını
Nolur birazcık anlatsana
Dudukuşu
Nal kemerli kapıları
Binek taşlarını
Ayna mı güzel
Aynadaki nigâr mı

Kısa Bağları'nda üzümden şire yapımı (1995)

Urfa Kısa Köyü Geçmişinde BAĞMANCILIK

Aşir KAYABAŞI
Sosyal Hizmetler Uzmanı
kayabasiir@gmail.com

Ünlü şairimiz Tefik Fikret'in dediği gibi Urfa'nın "İnciri incir, üzümü üzüm eden sıcaklık... yazın yaz gibi yaşadığı bir diyar. Abıhayat gibi ama kısa süren bir bahar... Küçük muttarit muhteriz darbelerle yağın bir yağmur ve eşini gayb eyleyen bir kuş gibi geçen günleri arayan karın nadir de olsa yağdığı bir şita... kış." (1)

Urfa Kısa köyü de işte Harran Ovası'nda bu sıcak iklimde bağcılık bakımından dört bir tarafı üzüm bağları ile kaplı yemyeşil bir köydür. Tarihi "İpek Yolu" güzergahındaki Kısa Kalesi'nin etrafında yaşayan, geleneksel yaşamlarıyla Alevi Bektaşî kültürünü ve âşıklık geleneğini sürdüren Kısaşlılar Toroslar'daki Ağaçeri Yörükleri gibi doğaya, yeşile ve ağaçların korunmasına da canı gibi bakarlar.

"Kimdir bu Ağaçeriler?... İsmail Engin yaptığı saha araştırması sırasında, "Türkmen'im" diyen bir Tahtacının, aynı zamanda "Ağaç-Eri" olduğunu

da sözlerine ilave eder. Eski bazı Osmanlı vesikalarında bu adın kullanıldığı görülmekle beraber, Aksaraylı Ali'nin maruf Selçuknamesi'nde "Bişe eri" adı altında bahsedilmektedir." (2) "Yaş kesen baş keser" deyiminde olduğu gibi yeşili korudukları gibi yetiştirmeyi de inançsal bir değer olarak kabul ederler.

"Ağaç kültü daha ziyade Tahtacılar ve yörüklerde yayılmış görünüyor. Tahtacılar adlarından da anlaşılacağı üzere, geçimleri ağaç kesmekle sağlayan kimselerdir. Bununla birlikte, onların ağaçlara büyük saygıları ve bağlılıkları vardır.

Muharrem ayında ağaç kesmek şiddetle yasaktır. Hafta içinde salı günleri de ağaç kesilmez. Yeniden işe başlayacakları vakit ağaçlar için dualar okunur." (3)

Atatürk Barajı'nın tünellerinden Harran Ovası'na su verinceye kadar ovada bir yeşillik ve ağaç görünmezdi.

Ağaç dikildiğinde, çobanlar onu kopararak deynek yaparlardı. Fakat Kısa'ta ağaç sevgisi yukarıda ifade edildiği gibiydi. Aynı zamanda dergahların bahçesi ve çevresinde meyveli ağaçlar yetiştirilerek ekonomi de gözetilirdi. Bu inancın sadece Kısa'ta değil Ortadoğu coğrafyasında Mısır'a kadar taşındığını görmekteyiz. Mısır'daki Bektaşî Tekkesi de bir örnektir.

"Mısır'da Bektaşî Tekkesi; Mukattam Dağı üzerinde olup güzel bir binası, güzel bir bahçesi vardır. Tekke'nin bir kısmı da dağın altına oyulmuş geniş bir mağaradır. Orada dervişlerinin mezarları bulunur. Bu mağaranın içindeki hararet yaz ve kış sabit olduğundan yazın sıcaklığında burası pek keyifli olur. Dervişler Türk ve Arnavut'tur. İçinde Türk şairlerinden ve Bektaşî babalarından "Kaygusuz Sultan" yatar. Bektâşiler güzel üzüm yetiştirirler." (4)

"Fatih zamanında, Dede Garkın

Kısas Bağları'nda üzümden pestil yapımı (1995)

ocağının yerleştiği yerlerde, Kargın-Kargun'un bağları meşhurdur. Saraya bile üzüm Karğın bağlarından gelir-di.”(5)

Bu bilgiler elbette ki tarih kitaplarında yerini almıştır. Ancak konumuz bu değil, fakat bizim de bildiğimiz, gördüğümüz, anlatılanları dinlediğimiz kadar Kısas köyünde “Deveciler” adıyla anılan kervancıların Halep ve Van güzergahında yük taşıdıklarını biliyoruz. Bu konuyu biraz daha özele indirirsek, bu deveciler ve köyün yaşlıları, hatıralarını, özellikle de yol güzergahlarını anlatırken, konaklama yerlerini hatırlamada kaldığı kadarı ile Üçkuyu, Yedikuyu, Siverek, Diyarbakır, Bingöl, Bitlis, Adilcevaz. Van vd. diye anlatır. Bitlis'in dağlar arasındaki geçit yollarından geçerken “Aha şimdi dağdan eşkiyalar iner yolumuzu keser.” endişesiyle mallarının alınmasından korkarak, ürkererek geçtiklerinden bahsedirdi.

İşte bu devecilerden biri de Dedem Aliağa Hüseyin ve deveci arkadaşları Topal Ahmey, Hevrik Ali (Demircan), Saro Veli (Uysal) Tato Hasan (Aykaç), Aziz Ak, Tato Azzo, Bozo İsa, Kara Cuma, Giro Silo, Abas İbey, Arfo

Bakko, Happey Halil (Güleç), İsaleks (Baykar) ve diğerleriydi. Bu devecilik mesleği yanında dedemin bir de özel olarak ilgi alanı “bağcılık” merakı vardı. Bu nedenle geçtikleri şehir, kaza, kasaba ve köylerden bağ fidesi toplayıp getirerek, köyümüzde filizlendirirdi. Hiç unutmam eni 15 baran, boyu ise 55 baran olan, toplam 825 tiyenk küçük bağımızda, yaklaşık 750 tiyenk de büyük bağımızda olmak üzere toplam 1575 tiyenk bağımız vardı. Bu üzüm bağlarında erken olgunlaşan tiyenklerde çeşit çeşit azezi üzüm, kara üzüm, kara kabarcık, sarı kabarcık, pestil kabarcığı, çiloreş, eşek karası, kocaboğan karası, tehennavi, şeker üzümü, balma, curburu, hatin parmağı, tilki kuyruğu, hummusu ve gülgüllü üzüm çeşitleri yetişirdi.

Kısas'ta toprak ağası olmadığı için köyde hemen hemen her ailenin bağı vardı. Birçoğu evinin ihtiyacı dışında Harran Ovası köylerinde üzüm çerçiliği yaparak zahiresini temin eder, geçimini sağlardı.

Urfa'da “kara üzüm” denince bir süre Kısas'ta ikamet ederek çerçilik yapan Urfalı Durak Şerbetçi (Hastavey)'nin; “Kara üzüm habbesi/Gön-

lüm sevmez herkesi/Olursa o kız olsun/Gönlümün eğlencesi” dizelerine konu olan bu üzüm çeşidinin bir de hikâyesi de vardı.

Bu üzüm bağ tiyenklerini yetiştirmek daha büyük bir uğraştır. Toprağa dikilen üzüm çirpisi, filizlenince, onu mera hayvanlarından ve ovanın 50-60 dereceye varan sıcaklarından korumak için, toprak yüzeyine yeni çıkan filizi, güneşin yakıp, kurutmaması için üzerine toprak keseklerinden höyyük yapılırdı. Bağ filizinin sert topraktan dışarı çıkması için de filizin olduğu yerdeki toprak ezilip-ufalanarak çıkması kolaylaştırılırdı.

Ben bizim bağ fidelerinin bu yöntemle işlenişini Ayvaz Emmi'den görüp gözler, bu hassas davranışını izlerdim. Ayvaz emmi filizin etrafına su verilerek kaymak tabakası gibi kurumuş, filizin etrafını alçı gibi sarmış toprağı çirtik parmağı ile ezip yumuşak ince toprak haline getirilmesini izlerken, vay mı! ki, toprağı ufalarken filizi kırdığında, hemen elinin ters yüzünü toprağa vurur, “elim kırılıysaydı da bu filiz kökünden kopmasaydı” derdi.

Bu üzüm bağları yetiştiğinde bağmancılar cinsine göre pestil, çekçek,

kesme, kandil, kuru üzüm, kara pekmez, gün pekmezi, pekmez içerisinde kazanda pişirilmiş hamurdan kehke (burma tatlı gibi) ve kara üzüm sirkesi gibi çeşitli şire yiyeceği yapıldı. Urfa'ya geldiklerinde ise merkep sırtındaki iki sandığa doldurularak getirdikleri üzümü şehirde tanıdık dostlarına sepetlerde ikram eder, sandıktakileri ise çarşıda pazarlardı.

16. yüzyıl kayıtlarında Urfa merkeze bağlı Kısas Köyü'ndeki bağ kökü sayısı ve ödenen vergi kaydı şöyledir: 1540 yılında 8.400 kök bağ, 250 resim. (Her 100 kök bağdan 2 akça resim), 1566 yılında 95.000 kök bağ, 2750 resim. (Her 100 kök bağdan 3 akça resim) (6)

Bu bağlar ekolojik dengeyi sağlar; bağ tiyenkleri üzerinde yuva yapıp, yavrulayan öğürük, şububup, kürküre, kırlangıç, güvercin, cırcır böceği vd. kuşlarının ötüşleri ve böceklerin vızıltısı bir müzik armonisi gibi şairlere beste sözleri yazdırırdı. Ancak günümüzde modern ziraatta kullanılan zirai ilaçlar kuş türlerinin neslini tüketti, bazı otsu bitkiler de yok oldu.

Atatürk Barajı sulama sistemiyle çiftçiler bilinçsizce bol sulu tarıma geçince bağlar da eski verimini kaybetti. Daha sonraları pamuk üretiminin ekonomik getirisinden ötürü bağlar kökünden sökülerek, tarlaya dönüştürüldü.

Kısalılar bağ mevsimi bağa göçünce kurdukları hayma(7) ve çadır-

larda ikamet ederlerdi. İçecekleri suyu da kuyulardan çekerek merkep sırtında bağa getirerek, "kırmıt" denilen topraktan yapılarak pişirilen küplere doldururdu. Küp, suyu serin tutar ve ihtiyacı karşılardı.

Bağların keyifli bir yanı da geceleri açık havada uyumaktı. Tarif edilemeyeceği kadar güzel bir şeydi, yıldız kümeleri içerisinde uykuya dalan insanlar, hayalleri ile deliksiz uyurlardı.

Türkmen şairi Muradilla Ziyadilla-oğlu: "Evrende iki yol var. Biri Gökteki Samanyolu, İkincisi ise yerdeki İpek Yolu'dur. Oğlum, İpek yolu dünyanın ipek kemeridir. Bu kemerin bulunduğu yerlerde yaşayan halklar ticaret ve ilim yönünden ileri gitmiş büyük insanlardır." (8) Der.

Samanyolu, açık havada uyuyan insanların hayal dünyası, günlük çalışma yorgunluğu için de deliksiz bir uyku demektir.

Bir şiirimde Kısas bağlarını şöyle anlatmaktayım (9):

Kısas'ın bağlarında
Eşkinlar(10) birbirine sarılmış
Tonlarca üzüm
Başak başak sümbüller
Tarlalarda çiçekler,
Yağlıcalar
Kır çiçekleri açmıştı
Tektek Dağlarında
Koyun kuzusuna kavuşmuş
Ne bir kurt korkusu vardı

Yollarda

Ne ayağa dolaşan bir çalı
Berî'(11)den geliyordu
Kısas'ta Türkmen kızları

Urfa, tarihte Astronomi bilim eğitiminin de yapıldığı bir merkezdir. Kısaslı bağmancılar da gökyüzündeki gezegenlere bakarak mevsim değişikliğini gözler ve meyvelerin olgunlaşım olgunlaşmadığını, yıldız kümelelerinden anlardı.

Bu itibarla önce gökyüzüne bakılır terazi yıldızının doğup doğmadığını gözlenir, onu gördüğünde: "Doğdu terazi oldu birazı" (12) sonrasında ise Kuyruk Yıldızı'nı takip eder, onun da doğduğunu görünce; "Doğdu kuyruk kalmadı koruk" yargısına varır ve artık bağlarda, kurdukları çadır ve "haymalar"da barınmak üzere ailecek bağa göçmeye başlardı.

Geçmişte dört bir tarafı üzüm bağlarıyla çevrili olan Kısas Köyü yaklaşık 1200 dönüm bağa sahipti. 1995 yılına kadar bu bağlar vardı. 1995 yılında GAP ile Harran Ovası'nın sulanması sonucu yeraltı sularındaki yükselme nedeniyle sökülün bağların yerini pamuk ve mısır ekimi aldı.

SONNOTLAR

- 1) Yusuf Çalışkan, "Kaside-i Der Medh-i Şehr-i Şah-ı Ruha", Şanlıurfa kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi, Sayı: 33, Elif Matbaası, Şanlıurfa, Ocak, 2019, s.51.
- 2) Prof. Dr. Yusuf Ziya Yörükân, "Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar", T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2104, Ankara 1998, s.381-383.
- 3) Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri", Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983, s.89; Roux, Traditions, s. 194-195.
- 4) Rıza Nur, "Türk Tarihi", Toker Yayınları, Cilt: 11, İstanbul, 1981, s.379.
- 5) Haz. Ahmet Taşgün, "Heteredoks Dervişler ve Heteredoksi", Dün Bugün Yarı Yayınları, İstanbul, 2012, s.147; Ahmad Refik, "Fatih Zamanında Sultan Öyüğü", Türk Tarihi Encümeni Mecmuası, On Dördüncü Sene, No: 3 (80), 1 Mayıs 1340, s.129-132.
- 6) Ahmet Nezih Turan, "XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı", Şurkav Yayınları: 27, Şanlıurfa, 2005, s.232.
- 7) Hayma: Bağda, tarlada hasat mevsiminde kurulan, yığma taştan harçsız olarak yapılan, hasattan sonra çoban barınağı olan, üstüne çadır vazifesi gören bir büyük bez parçası gerilen geçici konut.

- 8) Prof Dr. Malik Muradov, "İpek Yolu Özbek Halk Bahşıları Sanatı", İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri", T.C. Kültür Bakanlığı: 1623, Halk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 207, Ankara, 1993, s.393.
- 9) Aşir Kayabaşı, "Kısalıdır Bizim Aslımız Tarihi, Tasavvufi, Sevgi Şiirleri", Urfa'nın Sesi Özdal Matbaası, Şanlıurfa, 2019, s.79.
- 10) Eşkin; Kısas bağ tiyenklerinde yeni filizlenen birbirine sarmalanmış taze dallar.
- 11) Beriyeye; Çöl, Arapça bir sözcük olup, özellikle Mardin'in Güneyi Suriye topraklarındaki Türkmen Culabı da denilen mevkiidir. Anadolu'ya gelen Türkmen konar-göçer topluluklarının konakladıkları mekânın dışında bahar mevsiminde yeşeren otlak, mera arazi. Berî ve Berîçi: Kısas günlük konuşma şivesinde süt sağımına, yani koyun ve keçi sağımına giden, kız, gelin ve bayanlar için söylenen sözcük.
- 12) Ali Rıza Yalman (Yalgin), "Cenup'ta Türkmen Oymakları I", T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 256, Ankara, 2000, s.55.

Şanlıurfa'da Geleneksel PEÇİÇ OYUNU

Şükrü ÜZÜMCÜ
Halk Kültürü Araştırmacısı

Peçiç Oyunu

Peçiç oyunu Şanlıurfa'da nesilden nesile aktararak gelen, özellikle kış geceleri oynanan geleneksel bir oyundur. Bu oyun her yaştaki insanlar tarafından kolayca oynanabilen bir oyundur. Oyun en az iki kişi tarafından karşılıklı olarak oynanır. Bu oyun hakkında şimdiye kadar yayınlanmış bir yazı bulunmamaktadır. Ahmet SORAN'ın yapmış olduğu araştırmada Robbie Bell ve Michael Cornelius'un kaleme aldıkları ve 1991 yılında İskoçya'da basılan *Board Games Round The World* adlı kitapta, Doğu ve Hint oyunları anlatılırken, bazı kural farklılıklarıyla, Péçiç oyunundan bahsedilmiştir. Söz konusu eserde Şanlıurfa'dan bahsedilmemiştir. Ancak anlattığı oyun çok az teknik farklılıklarıyla bizim peçiç oyununa çok benzer ve adı da "Péçiç" olarak verilmiştir.

Yazar, derlediği ve eserine aldığı bu oyunun Hindistan ve doğu kökenli olduğunu vurgulamaktadır. Bu vurgu bizi insanlık medeniyetinin ilk çıkışının Hindistan, Çin ve bölgemizi de içine alan Mezopotamya ile bağlantı kurmaktadır. Tarihin derinliklerinden gelen ve oldukça geniş bir alanda oynanılan bu oyunun, birçok medeniyette beşiklik etmiş Şanlıurfa'da da geç-

miş yıllarda yaygın olarak oynanması, Şanlıurfa'nın çok eski bir tarihe sahip olduğunu geleneğinden gelen bu oyunun kanıtlandığını görmekteyiz.

Peçiç teknolojinin hayatımıza girmediği dönemlerde insanların kış geceleri eğlenceli vakit geçirebileceği doğal malzemelerden oluşan güzel bir oyundur.

Peçiç Oyun Bezinin Dikilişi

Öncelikle, 13 cm eninde 69 cm boyunda iki adet bez kesilir. Kesilen bu bezler sırt sırta getirilerek sıfırlana-

rak kenarlarından dikilir. Aynı şekilde ve aynı ebat da bir ikinci bez daha dikilir. Dikilen iki bez, aşağıda da çizimini verdiğimiz artı şeklinde ve simetrik olarak üst üste getirilerek merkezin üç kenarı dikilir. Böylece dikilmeyen kenar açık kalınca oyun taşları için cep görevi görür. Dikilerek artı şeklini alan bezin merkeze bağlanan uçları üzerine iki kenarı 3,5 cm x 3,5 cm kare, orta sütun 3,5 cm x 6 cm dikdörtgen olacak şekilde sekiz satır üç sütun dikilir. Dört ucunda baştan üçüncü kareler çarpı atılmış şekilde dikilir. Oyun kuralına

göre çarpılı bu kareler Penk (Bağ) yeri olarak adlandırılır. Karşılıklı bezlerden birinin sağ uçtaki ilk kare çarpı şeklinde dikilir.

Peçiç Oyununun Oynanişı

Peçiç bezi, 4 adet siyah ve 4 adet beyaz taş olmak üzere 8 adet taş diye tabir edilen loğloğ yani boş iplik makarası ve altı adet it boncuğu ile iki takım halinde oynanan bir oyundur. Her takımın amacı dört taşı da dikip, taşları rakip tarafından kırılmadan, artının kenarları etrafında dolaştırıp ortaya ulaştırmaktır.

Oyuna ilk başlayacak olan oyuncu 6 adet it boncuğunu avuç içerisinde çevirerek yere atar. Oyuncu taş dikip oyuna başlayabilmesi için on iki sayısını bulmak zorunda. Bezin öteki kenarında bulunan bağlardan farklı olarak bulunan bağ da taş dikme yeridir. Ancak bu bağa on iki ile değil de yirmi beş sayısını bularak taş dikilir.

Oyuna başladıktan sonra taş dikilemek için on iki ya da yirmi beş atılmalıdır. Bütün taşlar dikildikten sonra on iki atılırsa on iki kare sayılır fakat bir de penk oynanır. Dolayısıyla on iki atıldığında on üç kare ilerlenir. Karelerde ilerlerken hep sağdan gidilir. Taşlar di-

kildikten sonra yirmi beş atılırsa yirmi beş ve penk olmak üzere yirmi altı kare sayılır. Yirmi altıncı kareye taş indirilir. Artının her kanadında on yedi kare vardır. Onun için yirmi beş artı penk saymak yerine sayı yolu üzerindeki ilk kanat atlanarak dokuz kare sayılırsa aynı sonuca varılmış olunur. Oyun sonlarına doğru on iki veya yirmi beş oynanması için yeteri kadar kare bulunmuyorsa bunların sadece penkleri yani bir sayı oynanır.

Oyun içerisinde rakip oyuncunun taşlarının kırılması, eğer taş bağda (penk yeri) değilse taş kırılabilir. Taşı kırabilmek için taş açıkta dururken taşın bulunduğu kareye, rakibin oynayacağı sayının sonu isabet etmelidir. Kıracağı taşın üzerine okkalı bir vuruşla o taşı bezin dışına fırlatır. Karede birden fazla taş varsa rakip hepsini kırabilir. Fakat taşlar bağda ise taşlar kırılmaz. Kırılan taş daha sonra tekrar oyuna girmek için kullanılır.

Oyunu bitirebilmek için her oyuncu kendi önündeki dikdörtgen alanın içerisine taşını sokar ve çıkışa götürerek oyunu bitirir. Cepten önceki son dikdörtgen kubur diye adlandırılır. Kuburdan on iki veya yirmi beş atılmadıkça çıkılmaz. İçerideyken on iki veya

yirmi beş atılırsa penkleri oynanır. Ancak bu sayılardan ikiser tane atılırsa dahi bir penk oynanır.

Oyun içinde başından sonuna kadar on iki, yirmi beş, sekiz ve altı atan tekrar atar. Fakat üç tane on iki atarsa on ikileri yanar. Bu kural yirmi beş, sekiz ve altı için de geçerlidir. Bunlar yanarsa da tekrar sayı atılır. Fakat yanan sayılar oynanmaz.

Peçiç Oyununda Sayıların Belirlenmesi

Toplam altı it boncuğuyla oynanan bu oyunda sayılar şöyle tespit edilir. İt boncuğunun boşluk kısmı yukarı doğru bakıyorsa açık olur. Eğer boşluk kısmı yere doğru bakıyorsa kapalı olur. Eğer dik gelirse sadece dik gelen it boncuğu havaya atılır. Eğer atış anında it boncuklarından biri veya birkaçı elde kalırsa hepsi tekrar atılır. Sayılar ise açık ve kapalı olmasıyla tespit edilir. Sayılar aşağıda verilmiştir.

- İt boncuklarının hepsi kapalı olursa 8 (sekiz)
- Bir açık beş kapalı olursa 25 (yirmi beş)
- İki açık dört kapalı olursa 4 (dört)
- Üç açık üç kapalı olursa 3 (üç)
- Dört açık iki kapalı olursa 2 (iki)
- Beş açık bir kapalı olursa 12 (on iki)
- Hepsi açık olursa 6 (Altı)

Kaynak:

Hasan Fehmi HAYIRLI
Ahmet SORAN

Birecik'te Solan Renkler; MITRIPLAR

Cuma KARATAŞ
Emekli Edebiyat Öğretmeni
Hikâye Yazarı

Diyarbakır'da üniversite öğrencisiyim. Seksenli yılların başı... Diyarbakır dönüşü otobüs Arat Dağı'nın tepesinde durdu. Hava kış. Tırtır titreyen iki çocuk bindi. Üşümüşler yüzleri mosmor. Elleri nerdeyse titriyor. Otobüste ki sıcak hava onları biraz ısıttı. Koltuklar dolu. Otobüsün ön kapısının yanında ayakta durdular. Bu arada otobüs yürüdü. Arat Dağı'ndan aşağıya platoya iniyoruz. Muavin biraz ısınan çocuklara seslendi:

"Hadi bizi biraz neşelendirin."

Çocuğun birisi kutusundan bir keman çıkardı. Omzuna dayadı. Kemanın yayı gevşemiş sarkıyor. Sanki ses çıkarmayacak gibi... Diğeri de torbadan bir darbuka çıkardı. Darbuka bedeninin yarısı kadar var. Göz göze bakiştılar. Aynı anda keman çalmaya ve darbukadan sesler gelmeye başladı. Önce anlamsız gelen sesler sonra güncel bir melodiye dönüştü. Ürkek bir ifadeyle söylemeye başladı.

"Bırakıp gitme dedim

Beni terk etme dedim

Sabuha çok bekledim

Haber bile etmedin

Vicdansız Sabuha

Sabuha, Sabuha..."

Çocuklar yılların müzisyeni gibi kendilerini müziğin ritmine kaptırmış etrafı görmüyorlardı. Hatta kemani çalan arada gözlerini kapatıyordu. Darbukacı ritmini bozmadan vuruşların şiddetini azalttı. Darbuka sesi azaldı. Şarkıyı söylemeye başladı.

"Kalbim aşkınla yanmış

Meğer gönlüm aldanmış

Yalan sevgine kanmış

Alın yazım karaymış

Vicdansız Sabuha

Sabuha, Sabuha..."

Yolcular mest, çocukların sanat icrasına hayran hayran bakıyordu. Birecik Köprübaşı'na kadar bu konser

sürdü. Bir türküyü havalandırıp diğeri ne geçtiler. Köprübaşı'nda otobüs durdu. Darbukacı darbukayı ters çevirip arada dolaştı.

"Gönlünüzden ne koparsa!" demeyi de ihmal etmedi. Bazıları para atılar darbukanın içine. Sonra çocuklar indi.

Bu çocukları diğer seferlerimde de hep gördüm. Nizip'e varmadan otobüsten iniyor, Birecik'e gelen başka bir otobüsle geri dönüyorlar. Sınırlar Nizip ile Arat Dağı arası.

Yolları Birecik'ten geçmeyenler onları Yılmaz Güney'in Yol filminde de görmüş olabilir. O filmde de otobüs Birecik'ten geçerken iki çalgıcı çocuk biner, sanatlarını icra ederler otobüste.

Kim bu çocuklar? Bugün neredeler?

Birecik'in neşeli yüzleri olan bu insanlar "Mıtrıp" denilen çalgıcı toplumdur. Birecik'te bir mahallede toplu olarak yaşarlardı.

Mıtrıplar Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşayan müzikle uğraşan geniş bir etnik toplumdur. Ülkemizde de Diyarbakır, Van, Doğubayazıt ve Birecik'te yaşarlar. Bugün tüm dünyada 500-600 bin kadar vardırlar.

"Biz iki yüzyıl önce Mısır'dan gelmiş bir aşiret. Diyarbakır'da 15 bin Dom var ama bütün bölgede 100 bin civarında bir nüfusa sahibiz. Burada bize Dom ya da Roman diyorlar, Mardin'de Mıtrıp, Van'da başka bir şey diyorlar. Ama hepimiz bir aşiretteniz. Ben sadece buradaki Domları değil, bütün bölgedeki Domları tanıyorum. Çünkü bir aşiret, akrabamız hepimiz" (Vecdi Erbay, Gazete Duvar.)

"Mıtrıplar Mıtrıp, mıtrıp, motreb veya mıtrıp olarak tanımlanan gruplar Türkiye'de, Siirt, Hakkâri, Van, Diyarbakır gibi yörelerde daha çok 'çingene' topluluklara verilen isimlerden bir

tanesi olarak göze çarpmaktadır (Andrews 1992; Özkan 2000). Çoğunlukla Çingene toplulukları arasında adedilen bu toplulukların belirgin özelliği ise daha çok müzik ile meşgul olmalarıdır." (Mıtrıplar ve Mıtrıplık; Necat Keskin, Folklor ve Edebiyat Dergisi.)

"Mıtrıplar diğerlerinden ayıran özellik: "Bölgedeki diğer topluluklar Mıtrıp ile karşılaştırıldığında Kereçi, 'kirli', 'kavgacı', 'uzak durulması gereken' biridir. Mıtrıp ise, giyinmesini, kuşanmasını, konuşmasını, nerede nasıl davranmasını bilen biri olarak algılanmaktadır. Kereçi 'dilenir', Mıtrıp ise yaptığı bir iş karşılığı 'pay'ını ister." (Mıtrıplar ve Mıtrıplık, Necat Keskin, Folklor ve Edebiyat Dergisi.)

Mardin'de müzikle uğraşan topluluklara Dom denilmektedir. Domlar ya da mıtrıplar içinde yaşadıkları toplumun dilini kullanırlar. Bu nedenle yaşadıkları yere göre Türkçe, Arapça ve Kürtçe konuşmaktadırlar.

Asılları nedir bu konuda farklı görüşler vardır. Anadolu'da genelde Anadolu'nun doğusunda ve güneydoğusunda farklı kentlerde Mıtrıp topluluk-

▲ Birecikli Müzisyenler Haftesi tekne turunda / 2011 / F oto: S.Sabri Kürkçüoğlu

lar vardır. Diyarbakır, Van, Doğubayazıt, Birecik... Doğubayazıt mırıpları "mıtrıp" sözünden hoşlanmaz. Biri "mıtrıp" dediğinde hemen müdahale edip sözü "beyzade" diye düzeltir.

Birecik'teki mırıplıların da bu toplulukların bir parçası olma olasılığı yüksektir. Bazıları köken olarak Halfe-ti'den geldiklerini söylerken bazıları da Suriye'den, Tunus'tan geldiklerini söyler. Kendilerini, Türkmen, Kürt olarak tanımlayan mırıplarla da konuşmuş-tum.

Bundan kırk elli yıl önce bir mahalle oluşturan Mırıplıların günümüzde sayıları iyice azalmıştır. Daha önceki yıllarda demirci, kalaycı, derici, dişçi, sünnetçi, falcı gibi meslekler icra eden Mırıplı; zamanla bu mesleklerin yok olmasıyla birlikte sadece müzikle uğraşmaya başladılar. Düğünlerde çalgı çalar, yazının başında anlattığım gibi otobüslerde çalar-söyler. Geçimlerini bu biçimde sağlarlardı.

Yıllar önce konuştuğum bir Mıtrıp: "Birecik'te kimse kalmayacak. Artık; sadece çalgıcılık yapmak istemiyoruz. Berber, terzi, kahveci olmak istiyoruz. Ancak bizi o işlerde görenler pek yakıştıramıyor, arada aşağılayanlar da oluyor. Bu yüzden büyük kentlere gitmek istiyoruz. Orada bizi kimse tanımayacak. Başka alanlarda çalışıyoruz." demişti.

Bir başkası:

"Düğünlerde çalıp herkesi eğlendirmeye çalışıyoruz. Mesleğimizin hakkını vermeye çalışıyoruz. Ancak kendini bilmez insanlar çıkıyor tüm toplumun içinde bizi aşağılıyorlar. Artık bu tür hakaretlere uğramak istemiyoruz. Bizi rencide ediyor. Bize insan gibi davranırsa herkes... Biz de strese girmeden herkesi eğlendiririz."

Şimdilerde Birecik'te çok azaldılar. Adana'ya, Antep'e, İstanbul'a kadar uzandılar. Bu günlerde Birecik'te bir ya da iki çalgıcı grubu var. İbey'in ekibi vardı. Bir de Daltonlar. Şimdilerde sadece bir müzisyen ekibi var.

Yıllar önce Birecik'te bir kahvede oturup çay içmiştik. İki kardeşi, diğerleri de yakınıları. Adlarını kullanmamak kaydıyla konuştular.

"Atalarımız Halep'te, Şam'da saraylarda ut çalardı. Sonra buralara göçmüştük."

"Müzik ile nasıl oldu ilişkiniz?"

"Gözümüzü müzik aletleriyle açtık. Çocukken bize aletleri vermezlerdi ama leğenleri ters çevirir, darbuka gibi çalardık. Böyle başladık. Sonra kemanı verdiler, udu verdiler. Kulağımız zaten hazır. Kısa zamanda çalmaya başladık aletleri. Büyüklerin yanında düğünlere götürülmeye başladık. Sonra da otobüslerde mini konserler."

Daltonlar ekibinden Ahmey:

"Babam kabak kemane yapardı. Annem de leğeni ters çevirir. "Yoğurt koydum dolaba" türküsüne ritim yaptırma çalışırdı. Babam da bize "Gidenin üçü güzel" türküsünü kemanla çaldırmaya başlardı. Evde biraz mesafe alınca tünelin üstünde üç tane mağara var. O mağaralara arkadaşlarımızla gider keman, darbuka çalmaya çalışırdık. Böylece çalmayı öğrendik. Nota bilmeyiz."

"Çocukken büyüklerimiz bizi düğünlere götürürdü. Biz çocuklar onları dikkatle izlerdik. Onların her hareketini izlerdik. Müzik aleti çalmalarını, hal ve tavırlarını kameraya çeker gibi yüreğimize kaydederdik. Sonra da onlara özenmeye başladık. Merak bizi çalgıyı

çalmaya götürdü. Sonra kendimizi düğünlerde çalarken bulduk."

"Babam bizi çalgıcı değil de terzi, berber olarak yetiştirmek de istedi. Bu nedenle berbere, terziye çırak verdi. Ama olmadı. Pek rahat edemedik. Bazılarımız bu sebeple Antep'e, Adana'ya göçtü. Farklı meslek sahipleri oldular."

Birecik'te onlarsız düğün olmaz. Çalgıcılar onlardır. Günün moda şarkılarını keman, ut, darbuka, davul, zurna çalarak icra eder, hem de söylerlerdi. Öyle yabana atılacak sesler de değildi. Yine ülkemizin önemli müzisyenlerinden birisi Halil Karaduman bu topluluktan çıktığı için övünmeden de geçemezler.

Ahmey:

"Halil Karaduman okul arkadaşım. Babası işsizlik yüzünden Antep'e göçtü. Aramızdan ülke çapında tanınan sadece o değil. İçimizden çıkan önemli müzisyenler var. Müzik hocaları var. Edirne'de konseratuvar da öğretim görevlisi Selahattin Elek var mesela. İyi de keman çalar. Aydın Elek yine kemancı. Tatlıses'in ve Seda Sayan'ın konserlerinde keman çalardı. Güler Işık'a da çalan arkadaşlarımız var."

Yıllardık Birecik insanının mutlu günlerini neşelendiren, onları eğlendiren bu güzel insanlara herkes borçlu. Çocukluğumuzda daha görünür olan, Birecik'te bir mahalle oluşturacak kadar çok bu hayatın gülen yüzleri şimdilerde görünmez oluyor. Alıp başını alanlar gurbet ellere gidiyor. Bugün koca Birecik'te onların görünen yüzü "Daltonlar" adlı müzik grubu kaldı.

Daltonlar bir aile grubu. Aralarında yabancı yok.

Ahmey:

"Pandemi günleri bizler için çok zor geçiyor. İş yok. Başka da gelirimiz yok. Büyüklerimiz de bizi sormuyor. Bu sıkıntılı günlerde kimseden destek görmüyoruz. Oysa biz onların her çağrısına karşılıksız giderdik. Gelenleri karşıladık, misafirlerini ağırladık, eğlendirdik. Düğünlerinde halkı eğlendirdik, mutlu ettik. Şimdi sanatımızı icra edemediğimiz pandemi günlerindeyiz. Destek bekliyoruz."

Ne diyelim. Zaten azala azala bir avuç kalmışlar. Onların da renkleri zaten solmuş, kaybolmak üzere...

Urfalı Bestekârlar: 37

İBRAHİM HALİL GÖRGÜN

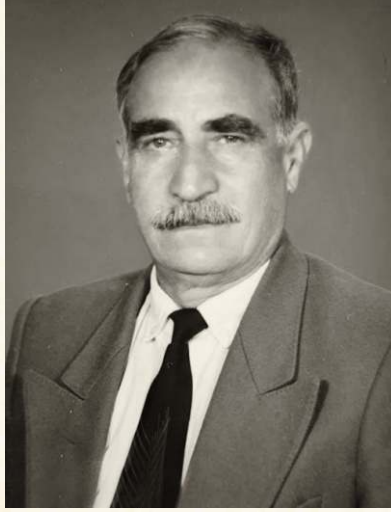
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU
Harran Üniversitesi
Şanlıurfa Sosyal Bilimler MYO.
sabriharran@hotmail.com

1970 yılında Şanlıurfa'da doğan İbrahim Halil Görgün'ün dedesi Urfalı ünlü Hattat Behçet Arabi'dir. Babasının adı Mehmet Fazlı, annesinin adı Mekkiye'dir. 4 erkek, 3 kız kardeştirler. Evli olup bir kız, iki erkek olmak üzere üç çocuk babasıdır.

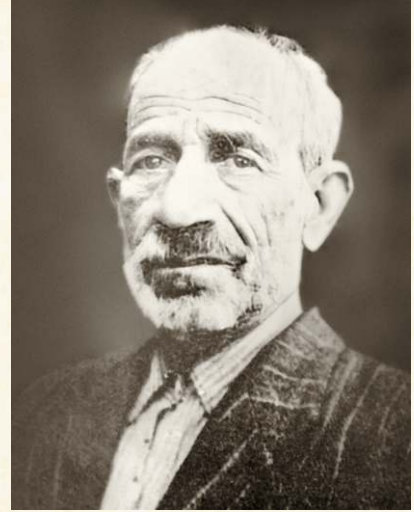
İbrahim Halil Görgün 1988 yılında Şanlıurfa Endüstri Meslek Lisesi'nin metal bölümünü bitirir. Müzikle uğraştığı için lise sonrası öğrenimine devam etmez. Askerlik sonrası 1994 yılında manifatura dükkânı açarak Şanlıurfa'da esnaflığa başlar.

Müziyen bir ailenin en küçük ferdî olan İbrahim Halil'in babası Mehmet Fazlı Efendi (1939-2006)'nin esas mesleği kunduracılıktır. Sanat müziği ve halk müziği okuyucusu olan babası aynı zamanda bağlama ve cümbüş ustasıdır. Aynı zamanda gazelhan olan babasının her akşam evde illaki bir fasıl türkü, gazel okumasını dinleyen İbrahim Halil, babasıyla türkülere ve şarkılara eşlik ederek büyür. Babasının bağlamasını ara sıra ondan habersiz gizlice duvardan indirip aylarca çalar. Bir gün bağlama çalarken babası görünce utanır ve babasından özür diler.

İbrahim Halil Görgün'ün babası
Mehmet Fazlı Görgün

Lakin oğlunun bağlama çalmasını gören babası çok sevinir. Saz çalmayı ilerletince geceleri evde babasıyla beraber fasıllar geçerek şarkı, türkü ve gazel icra ederler. Babası onu sıra gecelerine götürür. Bu gecelerde icra edilen müzik ile makam ve usulleri usta çırak geleneği ile öğrenir. Sıra gecelerinde babasının arkadaşlarından Urfalı

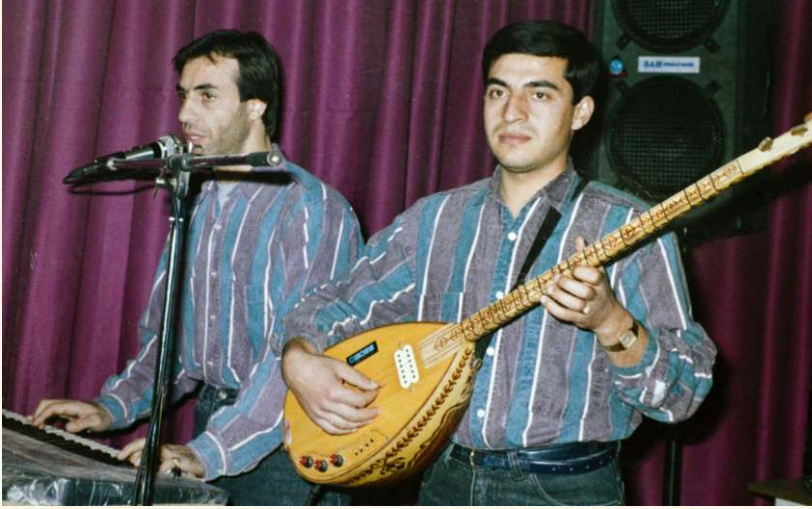
İbrahim Halil Görgün'ün dedesi
Hattat Behçet Arabi

usta Gazelhan Ahmet Uzungöl ve Ömer Aksoy ile birlikte meşklere katılır. Babasının vefatından sonra da müzik çalışmalarına devam eder.

Ortaokul ve lise yıllarında okul etkinliklerinde müzik grubu oluşturarak programlar düzenleyerek sesi ve bağlamasıyla bu programlarında yer alır.

İbrahim Halil Görgün ve 1990 yılında asker arkadaşlarıyla Antalya Ordu Evi'nde

İbrahim Halil Görgün ve Zeki Gözoğlu

İbrahim Halil Görgün'ün Seni Diledim adlı albümü

Lise sonrası sıra gezdiği arkadaşlarıyla müzik meşk etmeye devam eder. Bu grupta yer alan Kanuni Ahmet Nacak, Tamburi Bahattin Güler, Klarnet Sanatçısı Mehmet Tahir Görgün, Udi Ahmet Bekler, Udi Vahit Mısır ve Mustafa Çadircı ile yıllarca meşklere katılarak bu ustalardan müzik adına çok şey öğrenir.

1990 yılında Antalya'da başladığı askerlik görevini, eğitim birliğinden sonra Antalya Ordu Evi'nde bir yıl ses ve saz sanatçısı olarak devam ettirerek tamamlar.

Askerlik sonrası zaman zaman klarnet sanatçısı Mehmet Tahir Görgün, Kanuni Fazlı Öztop, Udi Ahmet Bekler gibi müzik ustaları ile bir araya gelerek kendi aralarında yaptıkları fa-

sıllarda türkü şarkı gazel ve hoyrat icra ederler.

Ses sanatçılığı yanında iyi derecede bağlama ve ritim çalmaktadır. 1993 yılından itibaren kurduğu müzik grubuyla özel konserler ve konuk evlerinde yapılan programlarla geleneksel Urfa müzik kültürünü sesiyle ve saziyla devam ettirir. Şanlıurfa ve il dışında asbap gecesi ve sıra geceleri ortamlarında profesyonel olarak müzik icra etmeye devam eder.

"Disko Plak ve Kasetçilik"te 2010 yılında "Hem İsotsun Hem Şekersin", 2014 yılında "Seni Dinledim" adlı albümleri yayınlanmıştır. Bu albümlerde kendi bestelerini ve arkadaşı Nevzat Tatlıdil'in eserlerini icra etmiştir. Ayrıca mahalli ses kayıtları da bulunmaktadır.

Beste çalışmalarına 2000 yılından sonra başlar. Şarkı ve türkü formunda besteleri bulunmaktadır. Birlikte müzik icra ettiği arkadaşlarıyla bu bestelerini zaman zaman sahnelerde icra eder. 2000 yılından sonra oluşturduğu ve bağlama çaldığı müzik grubunda udi Serdar Çadircı, kanuni Mustafa Akın, kemani Remzi Yusufuğlu yer alır.

Fıratın Ağıdı, Ömrüm, Seni Dinledim Dergah'ın Gölgesinde, Yar Beni, Azap Eyleme, Hem İsotsun Hem Şekersin bestelerinden bazılarıdır.

2016 yılından beri Haliliye Belediyesi bünyesinde kurulan "Mehteranı Haliliye" topluluğunda ve Tasavvuf Müziği Topluluğu'nda çalışmalarına devam etmektedir.

Gülüşünü İçtim Tadı Dudağımda (Nihavend Şarkı)

Söz / Müzik :
İbrahim Halil Görgün

4 saz-----

7

10 1 2

14 dem le dim----- kal bim kı yı sın da ----(saz)-----

17 gü lü şü nü iç tim----- ta dı du da ğım da-----

21 gü lü şü nü iç tim ----- ta dı du da ğım--- da-----

25 (saz)----- kay bol muş ge mi yim-----

29 o ba kış la rın----- da----- (saz)-----

32 saz----- kay bol muş ge mi yim----- o ba kış la rın-----

36 da----- (saz)----- gi zem li de niz----- sin-----

40 gö nül kı yı sın-- da----- gü lü şü nü iç ---- tim-----

44 ta dı du da ğım da----- (saz)-----

Aşkını demledim kalbim kıyısında
Gülüşünü içtim tadı dudağımda
Kaybolmuş gemiyim o bakışlarında
Gizemli denizsin gönül kıyısında
Gülüşünü içtim tadı dudağımda

Duygumun sahilinde gelip konakla
Sevdanın rüzgarı essin kumsalımda
Bir dalga olsan gönlümün kıyısında
Oturup sarılsam sıcak koynuna
Gülüşünü içtim tadı dudağımda

Son Sözümsün Kahve Gözlüm (Muhayyer Kürdi Şarkı)

Söz / Müzik :
İbrahim Halil Görgün

saz

6

11

16

22

27

32

37

42

47

52

57

El le ri mi aç tum se ma----- ya

-----saz----- yıl dız lar la dur dum----- du a-----

ya ----- saz -----saz----- göz le rim de

sak la dı-----ğım çok sev

di ğim be nim ol-----ma ya

i çim de sev da sı giz lim

-----saz----- küle dön düm ya nan kö züm -----saz-----

sen siz bu ka çın cı gü zü-----m son sö züm

sü-----n kah ve göz lüm kah ve göz lüm

Ellerimi açtım semaya
Yıldızlarla durdum semaya
Gözlerimde sakladığım
Çok sevdiğim benim olmaya

Ellerimde kaldı duası
Öyle büyük aşkı sevdaşı
Sözlerimde sakladığım
Sevdiğim ömrümün yarısı

İçimde sevdaşı gizlim
Küle döndü yanan közüm
Sensiz bu kaçınıcı güzümlüm
Son sözümsün kahve gözlüm

Melekler şahittir aşkına
Sardı bizi kanatlarıyla
Nefesimde Sakladığım
Çok sevdiğim yarin uğruna

Kınıfır Yerde Biter

§

göz le ri nin ren gi ne

4

bak iş--- ter sen den gi ne a-----ya rı ya zıl ma mış sa ra fin me hen gi ne

7

sar ra fin me hen gi ne kını--- fir yer de bi ter se ve ne bi-- ri ye ter
na sıl-- an lat sam sa na hem i--- sot san hem şe ker §

10

hem i----- sot san hem şe ker hem i----- sot san hem şe ker

Gözlerinin rengine
Bak istersen dengine
Ayarı yazılmamış
Sarafın mehengine

Kınıfır yerde biter
Sevene biri yeter
Nasıl anlatsam seni
Hem isotsan hem şeker

Kalbim seninle atar
Sen dert oldun ben katar
Beklede gör dünyayı
Bir gün seni de satar

Ömrüm Ömrüm

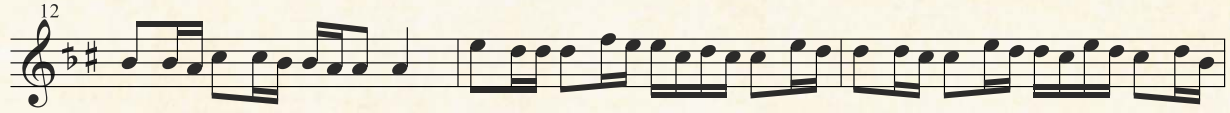
ya ra lı cey la nım

bah ça ya gir me (saz) ya ra la rım de rin ----- göz ya şım dın-- mez (saz

----) dağda bi ten gü lü----- sel su de vir--- mez öm rüm öm rüm sen siz -----

geç ti bu öm rüm öm rüm----- öm rüm ----- sen siz ----- öm rüm-----

gel di ----- geç ti ----- sen siz ----- öm rüm -----

Yaralı ceylanım bahçaya girme
Yaralarım derin gözyaşım dinmez
Dağda biten sel-su devirmez

Ömrüm ömrüm sensiz geçti bu ömrüm
Ömrüm ömrüm sensiz ömrüm
Geldi geçti sensiz ömrüm

O yardan ayrılmış tutmaz dizlerim
Gece gündüz gezer bitmez çilesi
Sanki kendi değil başka birisi

Ömrüm ömrüm sensiz geçti bu ömrüm
Ömrüm ömrüm sensiz ömrüm
Geldi geçti sensiz ömrüm

Azap Eyleme

gü le sev da lan dım di ken ler çı---- kar di ke ni ca nı---- ma
azap----- ey --- le----- me----- (saz) has re tin gön lü---- me
e ken ler-- çı-- kar çı kar lar uğ ru----- na-- azap----- ey----- le ---
me----- (saz) ey --- le me----- ey--- le me-----
azap----- ey--- le----- me----- (saz) se vi yo rum di--- ye
ö lü yo rum di ---- ye---- gö---- nül--- ey----- le ---- me----- (saz)

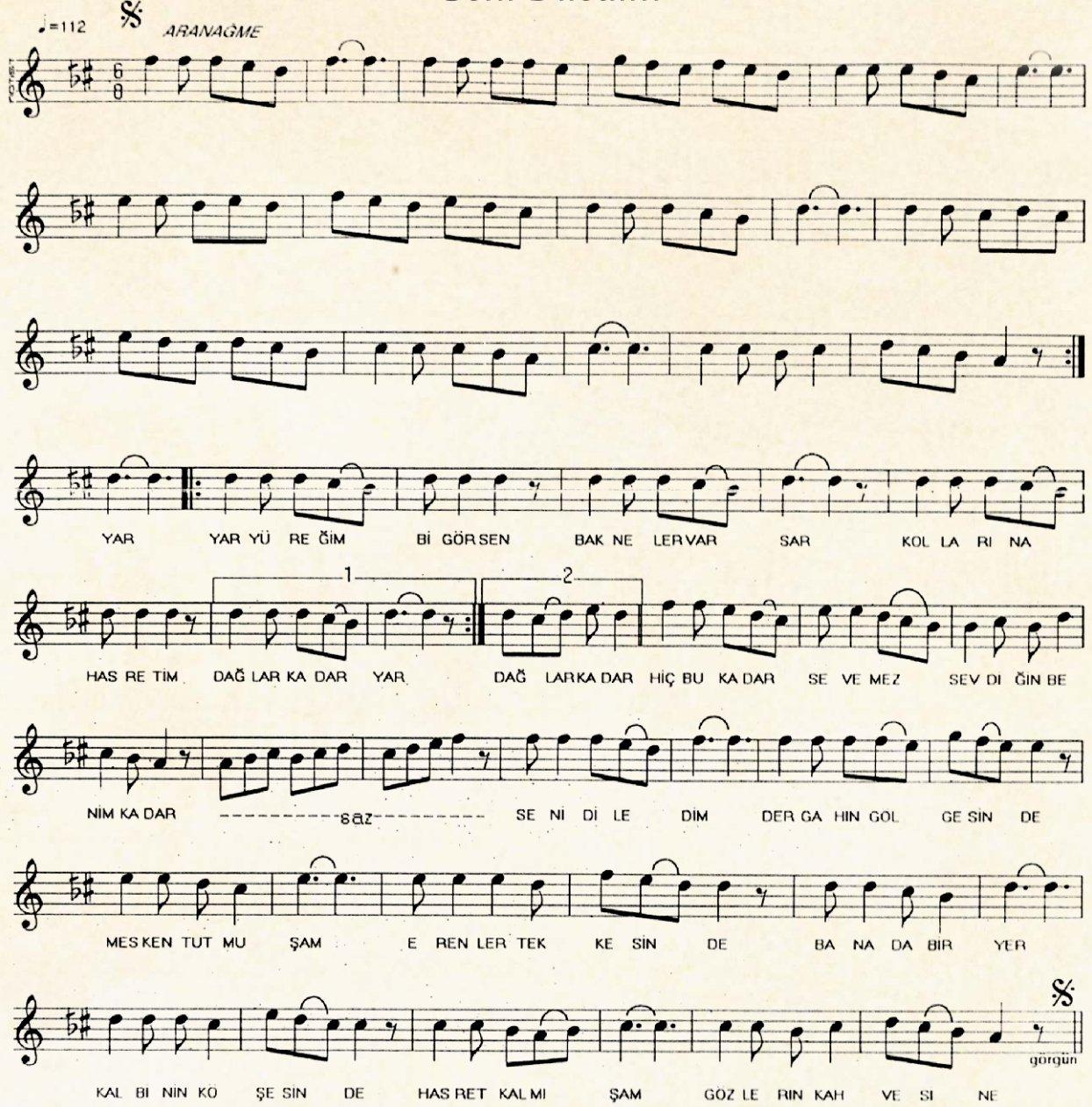
Güle sevdalandım dikenler çıkar
Dikeni canıma azap eyleme
Hasreti gön lüme ekenler çıkar
Çıkarlar uğruna azap eyleme

Eyleme eyleme azap eyleme
Seviyorum diye ölüyorum diye gönül eyleme

Ateşlerde yandım gön lüm köz oldu
El sevdi sevildi benim söz oldu
Sevdam askılarda hep ayaz oldu
Sevdamı mandala azap eyleme

Yar Yüreğim Bi Görsen Seni Diledim

♩=112 ARANAGME

YAR YAR YÜ RE ĞİM Bİ GÖRSEN BAK NE LERVAR SAR KOL LA RI NA
HAS RE TİM DAĞ LAR KA DAR YAR DAĞ LAR KA DAR HIÇ BU KA DAR SE VE MEZ SEV DI ĞİN BE
NİM KA DAR -----saz----- SE Nİ Dİ LE DİM DER GA HİN GÖL GE SİN DE
MESKEN TUT MU ŞAM E REN LER TEK KE SİN DE BA NA DA BİR YER
KAL BI NİN KÖ ŞE SİN DE HAS RET KAL MI ŞAM GÖZ LE RİN KA H VE Sİ NE

YAR YÜREĞİM Bİ GÖRSEN BAK NELER VAR
SAR KOLLARINA. HASRETİM DAĞLAR KADAR
HIÇ BU KADAR SEVEMEZ SEVDİĞİN BENİM KADAR

ÇOK ARADIM ZEMHERİ GEÇESİNDE
VİRAN OLMUŞAM SEVDANIN PENÇESİNDE
ADI BİLE ÇIKIYOR KAHVEMİN TELVESİNDE

(NAKARAT).

SENİ DİLEDİM DERGAHIN GÖLGESİNDE
MESKEN TUTMUŞAM ERENLER TEKKESİNDE
BANA DA BİR YER KALBINİN KÖŞESİNDE
HASRET KALMIŞAM GÖZLERİN KAHVESİNE

ŞURKAV'dan "Kıyas Kültür ve Sanat Gecesi"

Salih KAPLAN

Yüzyıllardan beri bir arada yaşamanın ürünü olan karşılıklı sevgi, saygı, hoşgörü ve kardeşlik ortamının sağlam temellere dayandırılması, birlik ve beraberlik duygularının pekiştirilmesi ile alevi kültürü başta olmak üzere semah, âşıklar, ozanlar ve zâkirlerin yaşamımızdaki önemini vurgulamak amacıyla Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) tarafından 5 Şubat 2022 Cumartesi gecesi Mehmet Akif İnan Konferans Salonu'nda düzenlenen "Kıyas Kültür ve Sanat Gecesi" büyük ilgi gördü.

Tarihi, kültürel, sanatsal ve sosyal değerlerini tanıtan faaliyetlere devam eden ŞURKAV'ın düzenlediği "Kıyas Kültür ve Sanat Gecesi", İzzet Aran tarafından hazırlanan Fikret Otyam, İbrahim Demirel, A. Cihat Kürkçüoğlu, Hasan Yelken, Sabri Kürkçüoğlu, Mustafa Akgül ve İzzet Aran'ın fotoğraflarından oluşan "Geçmişten Günümüze Kıyas" adlı fotoğraf sergisinin açılışıyla başladı.

ŞURKAV tarafından ilki 2009 yılında, ikincisi 2010 yılında ve üçüncüsü 5 Şubat 2022 Cumartesi günü akşamı düzenlenen "Kıyas Kültür ve Sanat Gecesi"nde Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim üyesi Prof. Dr. Ali Rıza Öztürkmen'de "Kıyas Kültürü" konulu bir sunum yaptı.

Kıyaslı Konservatuvarlı genç sanatçılar ile devam eden programda Kıyaslı genç âşıklardan Bahar Narin Teke, Sevcan Aran, Buse Ak, Mehmet Doğan, Cemalettin Güleç ve Ali Aşan Solist olarak sahne aldı. Mehmet Güleç eşliğinde genç zakirler topluluğu cem nefeslerini seslendirdiler. Kıyas

muhabeti ve semah ekibinin ardından Seyit Seyfi Cemevi semah ekibi ile Karaca Ahmet Dergâhı semah ekibi de kendi yöre ritüellerine göre semah döndü.

Çok sayıda sanatçı ve grubun sahne aldığı gecede, Kıyaslı Âşıklar adına "Âşık Celâli" mahlaslı Kıyaslı Âşık Veli Göncü'ye ŞURKAV İkinci Başkanı Vali Yardımcısı Yeliz Yıldızhan tarafından teşekkür plaketi ve gecede emeği geçenlere katılım belgesi verildi.

Geceye, Vali Yardımcısı Yeliz Yıldızhan, Büyükşehir Belediye Başkan Vekili Ahmet Kaytan, Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mehmet Ali Çullu, ŞURKAV yönetim kurulu üyeleri ve vatandaşlar katıldı.

“BİR ÇATI BİR FIRÇA KAMPANYASI” ŞURKAV Öncülüğünde Hayata Geçiriliyor

Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) öncülüğünde, Şanlıurfa İl Millî Eğitim Müdürlüğü ve Paydaşlar ile birlikte Şanlıurfa İli kırsalında bulunan okullarımızın, çocuklarımıza daha uygun fiziki koşullara sahip ortamlar haline getirilmesi amacıyla 100 okulda fiziksel eskime nedeniyle oluşan boya ihtiyaçlarının giderilmesi, oyun ve beceri atölyeleri kurulması için çalışmalara başlandı.

ŞURKAV tarafından “Bir Çati, Bir Firça” kampanyası ile sosyal sorumluluk projesi kapsamında örnek uygulama olarak hayata geçirilen Haliliye İlçesi kırsalında bulunan Yenisu İlkokulu’na yapılan oyun ve beceri atölyesinin açılışı Haliliye Kaymakamı Metin ESEN tarafından gerçekleştirildi.

Programa, Haliliye Kaymakamı Metin Esen, Haliliye İlçe Belediye Başkanı Mehmet Canpolat, Millî Eğitim Müdürü Fevzi Kurt, Haliliye İlçe Millî Eğitim Müdürü Mehmet Vural, Şanlıurfa Ziraat Odası Başkanı Ahmet Eyyüpoğlu katıldı.

Programa katılanlar, proje kapsamında oluşturulan oyun ve beceri atölyesinde incelemelerde bulunarak çocuklarla sohbet ettiler.

Açılıшта bir konuşma yapan Haliliye Kaymakamı Metin Esen şunları ifade etti: “Başkanlığımı Sayın Valimizin yaptığı Şanlıurfa ili kültür eğitim sanat ve araştırma vakfı tarafından uygulamaya konulan ‘Bir Çati Bir Firça Projesi’ kapsamında okullarımızda açılması düşünülen oyun ve beceri atölyelerinin ilkinin Yenisu köyümüzde açıyoruz, çok güzel düşünül-

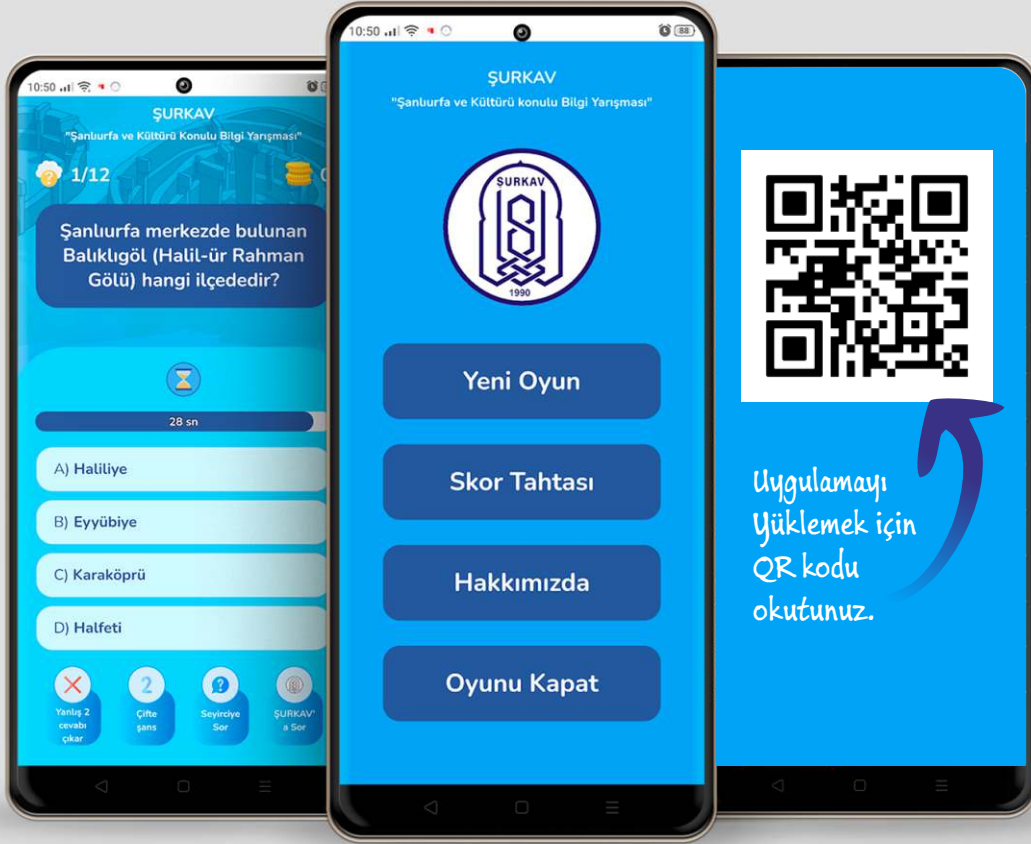

müş bir proje, oyun ve beceri atölyesinin içerisinde masalar, oturma düzenleri, kitaplık ve oyuncaklara kadar her şeyin dört dörtlük olduğu bir projeyi bugün hayata geçirdik. Öğrencilerimizin ne kadar mutlu olduklarını gördük, çocukların o mutluluğunu görünce sağ olsun Haliliye Belediye Başkanımız Sayın Mehmet Canpolat Bey 10 okulun oyun ve beceri atölyesini yapmak için destek vereceklerini söyledi. Çok teşekkür ediyoruz.”

2022-2023 eğitim ve öğretim döneminde gerçekleştirilecek olan “Bir Çati, Bir Firça” projesi kapsamında, fiziki şartlarının iyileştirilmesine ihtiyacı olan 100 okulumuzda oyun ve beceri atölyesi kurulmasının bir sınıf için maliyetinin 17.000,00 TL olduğu belirtildi. Tüm kamu kurum ve kuruluşları, STK’lar ve iş insanları sosyal sorumluluk projesine yapacakları yardım ve destekler ile çocuklarımızın mutluluğuna ortak olmaya davet edildi. Bağışçıların ismi bağışta bulunduğu atölyeye verilecek.

ŞURKAV

Şanlıurfa ve Kültürü Konulu Bilgi Yarışması

Şanlıurfa'yı Eğlenerek Tanıyalım

ŞURKAV ödüllü "Şanlıurfa ve Kültürü Konulu Bilgi Yarışması", ilimizle ilgili yeni nesil bilgi yarışmasıdır.

Şanlıurfa'nın kültürünü ve tarihini ne kadar iyi bildiğinizi sınavabilirsiniz. Bunu yaparken de başarı puanı toplayarak, ŞURKAV'ın hediye çekilişine katılabilirsiniz.

Bilgi Yarışmamız 12 sorudan oluşuyor.

Soru havuzu ile her oyunda farklı sorular sizleri bekliyor. İyi eğlenceler.

Konaklama ve Yemek Çekilişi Sponsorları:

Hotel Harran - Hotel El-Ruha - Âla Han Otel - Narlı Ev Butik Otel
VE Hotels Şanlıurfa - Cevahir Han - Hipokrat Maske
Sembol Ocakbaşı - Çulcuoğlu Restaurant - GAP Turizm ve Seyahat Acentası
Şanlıurfa Bölgesel Turist Rehberleri Odası